

WIELEWAAL

Reservatennummer

tweemaandelijks tijdschrift
jaargang 54
november 1988

WIELEWAAL

Vlaams tijdschrift voor natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie voor Onderwijs en Permanent Vorming.

Vroegere hoofdredacteuren:

E.H. Fr.SEGERS: jaargang 1 tot en met 23

Dr. Fr.GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Dr. H.MEEUS: jaargang 47 tot en met 51

Hoofdredacteur: G.LUYTS, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout (014/41.67.45)

Redactieraad:

H.FRANCKX, J.BLOEMEN, G.BURGGRAEVE, A.DEJONGHE, R.DE FRAINE, R.DE LUST, B.GODDEERIS, P.HERROELEN, P.PRINSEN, S.TYS, D.VAN DAELE, P.VAN DEN BREMT, J.VANHEUVERSWYN, W.VAN SPAENDONK, J.VAN WINKEL, R.WILLOCKX.

WIELEWAAL

is een uitgave van de

Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie

DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr.Segers. Ze telt nu meer dan 5000 leden, verdeeld over 55 afdelingen. Een waaier van voordrachten, dia- en filmavonden, lessen, tentoonstellingen, geleide wandelingen, studieprojecten, deelname aan regionale en internationale onderzoeken en inventarisaties, beheerswerken in natuurreservaten, uitstappen en reizen in binnen- en buitenland staan jaarlijks op de agenda. De vereniging heeft niet minder dan 80 natuurreservaten in beheer met een totale oppervlakte van meer dan 3000 ha. verspreid over geheel Vlaanderen. Ze bezit bovendien een eigen "Wielewaal-huis" te Turnhout waar naast het secretariaat ook een ornithologisch museum, een bibliotheek, vergaderzalen en een boekhandel zijn ondergebracht.

Raad van bestuur

Dagelijks bestuur:

H.FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (03/480 47 32)

W.VAN SPAENDONK, ondervoorzitter, Zevenbergen 50, 2500 Lier (03/480 54 24)

F.VAN DEN BROECK, secretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (03/645 02 52)

E.WELLENS, penningmeester, Statiestraat 89, 3900 Lommel (011/54 40 25)

Overige leden:

J.DHOLLANDER, Bergstraat 5, 2780 Sint-Gillis-Waas (03/770 64 26)

M.GUISSON, Reststraat 49a, 3211 O.L.V.-Tielt (016/63 33 76)

P.HERROELEN, Postbus 64, 8400 Oostende (059/80 21 66)

G.LUYTS, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout (014/41 67 45)

D.VAN DAELE, Iepersesteenweg 3a, 7790 Waaßen

J.VANHEUVERSWYN, Burg.P.Ceuterickstraat 12, 9751 Asper (091/84 43 82)

Technisch adviseur voor de natuurreservaten:

S.TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 500 F. Nederland en Luxemburg: 800 F. Andere landen: 900 F. Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41 22 52 Ieder lid van De Wielewaal ontvangt het tweemaandelijks tijdschrift WIELEWAAL en het trimestriële tijdschrift ORIOLUS. Artikels voor WIELEWAAL moeten verzonden worden naar Dhr. G.Luyts, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout, teksten voor ORIOLUS naar Dhr. R.De Fraine, Molenbergstraat 3 3288 Testelt. Berichten en activiteitenkalender dienen verzonden naar De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

35 JAAR RESERVATENWERKING

H.Franckx

In het najaar van 1953 kocht De Wielewaal de eerste percelen in de Tikkebroeken. Dit was voor onze vereniging de aanloop voor het aankopen, oprichten en beheren van natuurreservaten.

Dat De Wielewaal zich hiermee vroeg of laat actief zou bezighouden is makkelijk te begrijpen. Inderdaad één na één verdwenen in Vlaanderen de reeds zo zeldzame stukken natuur door verkavelingen, stadsuitbreidingen, lintbebouwing, weganaanleg en vestiging van nieuwe industrieën.

Nu zijn de vogels de eerste slachtoffers van het verdwijnen van natuurgebieden. Vogels hebben immers voor hun voortplanting en voedsel een aangepast terrein nodig, dat moeilijk door een ander kan vervangen worden. Wil men vogels beschermen, dan moeten er naast het bestrijden van vogelvangst en jacht, voor hen ook de nodige biotopen worden gevrijwaard.

Grote oppervlakten bos, heide, duin, moeras, rietveld en water moeten daarvoor gespaard blijven. Het is dan ook niet te verwonderen dat De Wielewaal, zo bekommerd om de bescherming van de in het wild levende vogels, actief ging deelnemen aan het oprichten van reservaten.

Gezien de vereniging zich de eerste 25 jaar van haar bestaan praktisch uitsluitend bezighield met de studie en de bescherming van de vogels, lag het voor de hand dat de aandacht in de eerste plaats naar vogelreservaten zou gaan. De beschermde gebieden kregen dan ook de naam van Ornithologische Studiec centra (OSC).

Achteraf kwam ook in De Wielewaal de ruimere natuurstudie en -bescherming meer en meer op de voorgrond en werden ook reservaten verworven met in de eerste plaats een botanisch belang. We konden dan ook niet anders dan de beheerde terreinen de naam van natuurreservaat geven. Momenteel beschermt onze vereniging schorren, rivierdalen, rietvelden, vijvers en vennen, moerassen, heidevlakten, parken en bossen. Hierdoor rangschikt De Wielewaal zich onder de meest verdienstelijke verenigingen voor natuurbehoud.

Hoe is het nu gegroeid?

In 1953 werd een eerste perceel van De Tikkebroeken op de grens tussen Kasterlee en Oud-Turnhout aangekocht. Het was een oud turfwinningengebied met een grote verscheidenheid aan biotopen. In maart 1957 werd een heel nummer van het tijdschrift gewijd aan de Tikkebroeken. Hieruit bleek dat de grondeigenaars trachtten grof geld te slaan uit de vrijwel waardeloze gronden. Zo schoot de zaak niet op en daarom trachtte het bestuur met de eigenaars een contract af te sluiten. Hierdoor verwierf De Wielewaal

het recht om het hele jaar door vogels te beschermen. De eigenaars bleven het volle eigendomsrecht behouden, maar op die manier werden in ieder geval de vogelvangers uit De Tikkebroeken geweerd. Bij eventuele verkoop werd gevraagd aan De Wielewaal de voorkeur te geven. Momenteel hebben wij daar van de 38 ha reservaat ± 22 ha in bezit.

De actie in de Tikkebroeken was de aanleiding tot het opstellen van het eerste OSC-contract. Een tweede stap werd gezet door afdeling Halle. Zij vroeg het gemeentebestuur of ze het Maasdalbos, eigendom van de gemeente, mocht inrichten als reservaat. Dat kon, een contract werd getekend en een honderdtal nestkastjes werden in het bos opgehangen.

Die formule sloeg aan en in navolging van Halle spanden andere afdelingen zich in om natuurgebieden, eigendom van gemeenten of privé-personen, in beheer te krijgen.

Om de werking te coördineren richtte De Wielewaal een centraal comité op om de initiatieven te begeleiden. Voorzitter van dit OSC-comité waren achter-eenvolgens: C.Verhulst(+), P.Herroelen en G.Lacres. Zolang het comité bestond, bleef H.Franckx secretaris, N.De Boevé(+) penningmeester en S.Tys technisch adviseur. Achteraf werd dit comité vervangen door de nationale werkgroep Natuurbehoud.

In februari 1962 werd onder de redactie van H.Franckx een apart OSC-nummer van het tijdschrift uitgegeven. In het decembernummer van 1964 werd vervolgens een overzicht gegeven van 10 jaar OSC-werking. Op dat ogenblik had de vereniging reeds 23 reservaten onder haar beheer met een totale oppervlakte van 2.660 ha.

Ook van staatswege werd ons werk eindelijk gewaardeerd en sinds 1963 ontvangt De Wielewaal van het bevoegde ministerie een toelage voor het beheer van natuurreservaten.

Ieder voorjaar verscheen in het maandblad een lijst van de bezoeken aan de reservaten. De eveneens talrijke bezoeken van de afdelingen maakten van de conservators vrij snel een soort "uitstapleiders", die ook een lekenpubliek van niet-Wielewalers onder hun hoede kregen. Wanneer dan het CVN in Vlaanderen begon met de opleidingscursus "Natuurgids", spoorde het OSC-comité haar conservators aan de opleiding te volgen en betaalde het aan de gediplomeerde conservators de onkosten terug.

Het reservatencomité loofde ook een premie uit aan elke jachtwachter of eigenaar van een wielewaalreservaat, waar de jongen uit een dagroofvogelnest succesvol uitvlogen.

Daadwerkelijk ingrijpen om de natuurlijke diversiteit van de terreinen in stand te houden, werd nu als een

noodzaak beschouwd. Het was in het heidereservaat De Liereman in Oud-Turnhout dat Wielewalers voor het eerst dennen- en berkenopslag gingen verwijderen. Het was de enige manier om het oorspronkelijk karakter van het gebied te behouden en de heidevegetatie te bewaren. Anderzijds was het in het sneeuwklompjesreservaat van de Ifterbeek te Lier dat voor de eerste maal door vrijwilligers knotwilgen onder de hand, of beter onder de zaag en de bijl, werden genomen en van een zekere ondergang werden gered. Deze voorbeelden kregen overal navolging en momenteel doet meer dan de helft van de 55 wielewaalafdelingen onder een of andere vorm aan natuurbeheer.

In 1973 beheerde de vereniging 48 reservaten met een totale oppervlakte van 4.069 ha.

In 1983 publiceerde De Wielewaal onder impuls van Rudy Willockx een speciale brochure, gewijd aan onze natuurreservaten.

Toen waren er 64 reservaten met een gezamenlijke oppervlakte van 4.231 ha. Hiervan waren 6 reservaten of 28 ha eigendom van de vereniging. Sindsdien is het aantal steeds uitgebreid, zodat we nu 88 reservaten in beheer hebben. Het spreekt vanzelf dat door het opzeggen van het contract door een nieuwe eigenaar of het verdwijnen van het terrein de lijst regelmatig moest aangepast worden.

Onder impuls van de afdelingen werd de aankoop uitgebreid tot heel het Vlaamse grondgebied. De jongste jaren verloopt het verwerven van gronden zelfs in een versneld tempo dank zij de giften van afdelingen en leden, maar vooral door de subsidie van de Vlaamse Gemeenschap voor de aankoop van gronden, bestemd als natuurreservaat (1986 en 1987) en door de belangrijke toelagen van het Wereldnatuurfonds. Hierdoor werd het mogelijk dat wij op 1 juli 1988 20 reservaten geheel of gedeeltelijk in eigendom hebben, die samen een oppervlakte vertegen-

woordigen van iets meer dan 62 ha.

Borden voor onze wielewaalreservaten kregen we de eerste maal van het Gemeentekrediet en daarna voor een tweede en een derde maal van de Stichting Leefmilieu - Kredietbank.

Inmiddels werden 9 van onze terreinen officieel erkend als privaat natuurreservaat, nl. Fort 7, de Kooldries, de Korhaan, het Mechels Broek, Orchis, de Steenbeemden, de Tikkebroeken, de Vlassenbroekse Schorren en het Zomerklokje. De erkenning werd ook aangevraagd voor de Langemeersen en de Lange Vage.

Reservaten verwerven is een goede zaak, ze doelmatig beheren is nog wat anders. Opdat onze natuurreservaten het verhoopte resultaat zouden opleveren, is de volledige inzet vereist van onze conservators. Zij moeten het onder hun toezicht gestelde terrein bewaken, bestuderen en beheren. Zij moeten er de bezoekers rondleiden en inlichten. Gelukkig kunnen ze rekenen op tal van medewerkers die hen helpen bij hun administratieve, onderzoeks-, educatieve en beheerstaken. Voor al deze veelzijdige taken kan De Wielewaal ze niet genoeg loven en danken.

In dit reservatenummer richten we de schijnwerper op onze verwezenlijkingen. Maar dit is zeker geen eindpunt. We werken verder. Dit nummer wil tevens een hulde brengen aan de vele werkers, die hun krachten hebben ingespannen om een of ander terrein onder het beheer van De Wielewaal te brengen. Het wil onze dank verwoorden aan de vele schenkers van gelden of gronden, die door hun gewaardeerde steun de op- en uitbouw van onze reservaten hebben mogelijk gemaakt. Het weze ook een blijk van erkenning tegenover de eigenaars, die in onze vereniging hun vertrouwen hebben gesteld. De Wielewaal dankt al deze personen.

H.Franckx, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier.

Zomerklokje Foto: R. Willockx

Hoe het begon ...

Willem Paulussen

Naar aanleiding van het lustrum - 35 jaar reservatenwerking in onze vereniging - gingen we op bezoek bij iemand die het allemaal van het begin af meegemaakt heeft, Willem Paulussen. Willem heeft jarenlang deel uitgemaakt van het Tikkenbroeken-comité, was conservator van de Liereman, erg actief in afdeling Turnhout, schreef bovendien tal van artikels voor ons tijdschrift en gaf tientallen voordrachten.

We laten hem aan het woord over het ontstaan van ons eerste reservaat.

... met een Waterral

"In het voorjaar van 1953 werd onze belangstelling voor het moerasgebied "De Tikkebroeken" te Kasterlee/Oud-Turnhout eerst voorgoed gewekt toen een boerenzoon er ons bij het nest van een Waterral bracht. Tijdens herhaalde terreinbezoeken dat broedseizoen, werden we overweldigd door de enorme vogelrijkdom die we er vonden. We noteerden niet alleen 33 nesten van Waterrallen, maar stelden er ook broedgevallen vast van minstens 15 paartjes Blauwborst, Watersnip, een 5-tal Wulpen, veel Wintertalingen, Korhoen, Wielewaal, Rietzanger, Sprinkhaanrietzanger, Kneu, Goudvink (talrijk in jonge elzenopslag) en als talrijkste soorten de Grasmus en de Fitis. Dit om maar de voornaamste van de ongeveer 50 broedvogelsoorten te noemen.

Vooraf onder impuls van de heer Jules Huygens besloot het afdelingsbestuur alles in het werk te stellen om dit moeras te redden. Meteen stelden ze 20 000 F. (in die tijd een heel bedrag) ter beschikking van de Raad van Beheer om er percelen mee aan te kopen. De Raad ging daarmee akkoord en reserveerde eveneens 50 000 F.

Jigsaw Tikkebroeken

Het initiatief was genomen. De uitvoering ervan viel echter niet mee. Het terrein van ca. 50ha was immers versnipperd over 158 perceeltjes toebehorend aan 70 verschillende eigenaars. Op 10 september 1953 werd gestart met de bezoeken en tegen het einde van dat jaar waren de eerste 6 percelen onze eigendom, bijna 1,5 ha voor 20 000 F. Een prijs om nu van te duizelen. De moerassige grond zelf werd toen niet zo erg gewaardeerd. Voor ons eerste perceel bijvoorbeeld betaalden we 1 450 F, namelijk 700 F voor de grond (20a) en 750 F voor de flinke Zomereik die er op groeide. Een ander perceel betaalden we 750 F en dan nog eens 2 200 F voor het houtgewas. Maar het liep niet steeds even gemakkelijk. Dikwijls botsten we op argwaan, onvermurwbaarheid, krenterigheid of een grote gehechtheid aan de voorvaderlijke erfgoederen. Ook werd maar weinig waardering opgebracht voor onze idealistische bedoelingen. Bovendien bleek Z.E.H. Segers niet zo'n erg diplomatische onderhandelaar. Als men begint te onderhandelen met de vaststelling: "Dat moeras is voor U toch niet veel

waard, maar is voor ons ontzettend belangrijk" dan hoort de tegenpartij de kassa al meteen rinkelen.

Daarom werd in eerste instantie besloten aan de verschillende eigenaars een overeenkomst voor te leggen waarin ze verklaarden ermee akkoord te gaan dat de Wielewaal in het natuurreservaat de vogels het ganse jaar door zou beschermen. Vogelvangst was er verboden, het jachtrecht bleef aan de eigenaar. In geval van verkoop kreeg de Wielewaal de voorkeur. Iedere eigenaar ondertekende, de 50 ha. hadden nu een zekere vorm van bescherming en de gevolgen ervan werden al vlug merkbaar. Vogelvangst met netten, knippen en lijfstokken (voor Goudvinken en Sijsjes) verdwenen op de kortste keren.

T B C

Inmiddels had men in het voorjaar '54 besloten een speciaal Tikkebroekencomité op te richten. Maakten hiervan deel uit: Z.E.H. Segers, Jos Melis en Frans Vueghs, respectievelijk gemeentesecretaris van Kasterlee en Oud-Turnhout, Jules Huygens en Willem Paulussen. In "De Wielewaal" verscheen een intentienlijst die op 1.4.1954 al 92.623 F. bevatte.

In de zomer van 1954 werd een nieuwe reeks huisbezoeken ondernomen die resulteerde in de aankoop van 4 nieuwe percelen, ruim 1 ha groot voor 21 300 F. Op 24 april 1955 werd in aanwezigheid van talrijke personaliteiten ons eerste reservaat officieel ingehuldigd. Zelfs de Vlaamse Televisie was aanwezig en bracht een uitgebreid gefilmd verslag over de festiviteiten. Uit de verschillende toespraken, bij die gelegenheid gehouden, wil ik even herinneren aan deze van Dhr. A.De Vos, bestendig afgevaardigde en vertegenwoordiger van de Provinciegouverneur. Deze beloofde om in zijn midden naar financiële middelen te zoeken om zo de aankoop van reservaten officieel te steunen. Nu bijna 34 jaar later wordt deze toezegging opnieuw onderzocht op haar mogelijkheden. Er is nog veel te vertellen over dit reservaat, maar dat zou ons te ver brengen.

Ik wil alleen mijn dank nog uitspreken én aan de initiatiefnemers van destijds én aan hen die in de loop der jaren tot op heden op een of andere manier hebben bijgedragen tot het natuurbehoud in ons land".

W.Paulussen, Kapelweg 108, 2300 Turnhout.

Evolutie van het terreinbezit van onze vereniging

Gie Luyts

Nu 35 jaar nadat onze vereniging startte met haar reservatenwerking past het ook even terug te kijken op de evolutie van ons terreinbezit. Dat vraagt eerder saai speurwerk in archief en oude jaargangen en zaken zoals een ruilverkaveling rond een reservaat en ruil of onteigening van gronden maken een en ander wel ingewikkelder dan wenselijk is.

Enkele beschouwingen bij het overzicht.

Aankankelijk vonden de aankopen van natuurterrein alleen plaats in de Tikkebroeken te Kasterlee. Wel werd, vanaf de helft van de vijftiger jaren, ook elders in het Vlaamse land, gestart met het beheren van reservaten van private of publieke eigenaars. Het Hallerbos opende hierbij de reeks.

In 1959 stelde Z.E.H. Fr. Segers zijn eigendom De Korhaan onder het beheer van De Wielewaal als reservaat of OSC (Ornithologisch Studiecentrum) zoals men het toen noemde. 2 jaar later schonk hij het gebied aan onze vereniging. In 1964 werd een nieuw elan gegeven aan de aankopen in de Tikkebroeken door het instellen van een vijfjarenplan. Tijdens 2 jaren (1971 en 1980) liep ons reservatenareaal terug. Dit was het gevolg van het ruilen van verderaf gelegen eigendommen tegen percelen die meer in de kern van het reservaat lagen.

Na het overlijden van Nico De Boevé, die jarenlang penningmeester was geweest van het OSC-comité, schonk zijn zuster ons in 1973 zijn eigendom, een prachtig loofbosje in Kampenhout.

In 1978 volgden de eerste aankopen in de Vlassenbroekse Schorren.

Het is eerst in de jaren '80 dat alles in een stroomversnelling geraakt.

In 1982 bezaten we op vijf plaatsen in het Vlaamse land eigendommen, momenteel is dit aantal verviervoudigd (20 reservaten). De laatste vijf jaren verwierven we door aankopen en schenkingen een grotere oppervlakte dan in de 30 jaren die eraan voorafgingen samen.

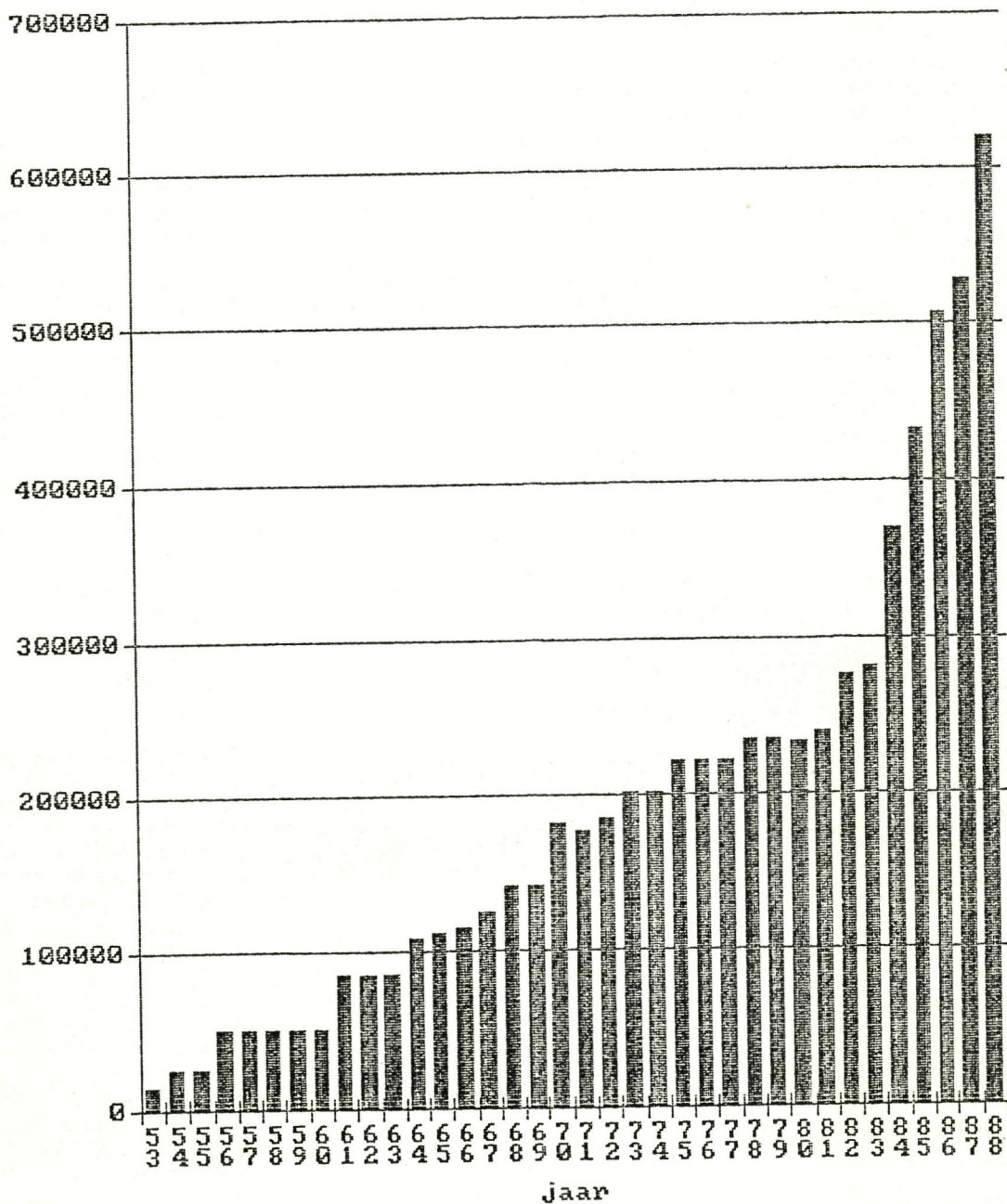
Zoals U kan zien is dit al een resultaat om fier op te zijn. Bedenken we daarbij wel dat hier in feite alleen een tussenstand werd opgemaakt. Heel wat interessante natuurterreinen zijn versnipperd over vele tientallen percelen (bv. de Langemeersen, 't Plat, de Veewei, 't Zammelsbroek) en daar werden nog maar een klein deel van de puzzelstukjes verworven. Ook elders in Vlaanderen liggen nog wel prachtige stukjes natuur die een betere bescherming en adequaat beheer best kunnen gebruiken. Kan dit niet door een beheersovereenkomst van lange duur, dan blijft aankoop de enige garantie voor een definitief behoud van het gebied. Ons werk op dit vlak is dus nog verre van afgerond. Maar gelukkig hebben we vele leden die zich overtuigd en enthousiast mee inzetten voor dit doel.

Aangroei van ons patrimonium door de jaren heen

	subtotaal	aankopen in		subtotaal	aankopen in
1953	14.755 m ²	de Tikkebroeken	1982	276.098 m ²	de Langemeersen, de Tikkebroeken, de Vlassenbroekse Schorren
1954	25.480 m ²	de Tikkebroeken	1983	281.386 m ²	Frans Segersreservaat
1956	50.810 m ²	de Tikkebroeken	1984	369.033 m ²	het Beiaardbosje, de Dongen, de Lange Vage, de Steenbeemden, De Vlassenbroekse Schorren
1961	85.961 m ²	de Korhaan, de Tikkebroeken	1985	432.146 m ²	de Langemeersen, de Steenbeemden, de Tikkebroeken
1964	108.161 m ²	de Tikkebroeken	1986	506.755 m ²	de Beussen, de Langemeersen, Orchis, 't Plat, de Tikkebroeken, de Vlassenbroekse Schorren, het Zammelsbroek
1965	112.161 m ²	de Tikkebroeken	1987	528.534 m ²	de Korhaan, de Langemeersen, Mevr. Van de Velderreservaat, de Rietbeemd, de Vlassenbroekse Schorren, de Veewei
1966	115.861 m ²	de Tikkebroeken	1988	620.620 m ²	de Laerbeemden, Neerhelst, de Rietbeemd, de Snippewei, het Zammelsbroek
1967	125.806 m ²	de Tikkebroeken			
1968	142.466 m ²	de Tikkebroeken			
1970	181.681 m ²	de Tikkebroeken			
1971	177.346 m ²	ruil, de Tikkebroeken			
1972	184.961 m ²	de Tikkebroeken			
1973	201.606 m ²	Nico de Boevéreservaat			
1975	222.346 m ²	de Tikkebroeken			
1978	235.106 m ²	de Vlassenbroekse Schorren			
1980	233.788 m ²	ruil, de Tikkebroeken			
1981	240.739 m ²	de Tikkebroeken			

Oppervlakte

ZOETWATERSCHORREN EN -SLIKKEN

Het biotoop van zoetwaterschorre en -slikke wordt toegelicht aan de hand van onze twee natuurreservaten waarin dit landschapstype beschermd wordt, nl. de Vlassenbroekse schorren en de Scheldeschorren aan de Notelaer.

"De Vlassenbroekse Schorren"

Als rechtstreeks gevolg van o.a. het Nederlandse Deltaplan is de Schelde de enige nog bestaande traagstromende vlakte- en getijdenstroom van West-Europa. De slikken en schorren die haar begeleiden zijn als dusdanig biologisch en ecologisch van groot belang. Zij vragen om bescherming, aangezien hun oppervlakte sterk werd (en nog wordt) ingeperkt door dijkwerken en inpoldering van buitendijkse gebieden. Ook de steeds verdergaande verruiging en de vroegere aanplanting van wilgen voor de "wijmencultuur" zorgen ervoor dat de rietkragen, typisch voor een dergelijke stroombegeleiding gestadig in omvang afnemen.

Het is in deze context dat het "Vlassenbroekse" Wielewaalreservaat moet worden gesitueerd. Aan de hand van wintermaai van de buitendijkse rietkraag en de binnendijkse wielen probeert men de uitstoeling van het riet te bevorderen (wat overigens uitstekend

lukt). Verwijderen van wilgenopslag op verschillende plaatsen in het reservaat, heeft hetzelfde doel. Wel wordt ernaar gestreefd een zo groot mogelijke biotoopdiversiteit te creëren. Dat betekent dat sommige percelen verruigd rietland en bepaalde wilgenstruwelen bewust ongemoeid worden gelaten.

Een en ander heeft voor gevolg dat de Witgesterde Blauwborst in het reservaat broedt. Deze vogel zorgt ervoor dat de schelderietkragen binnenkort Europees zullen worden beschermd.

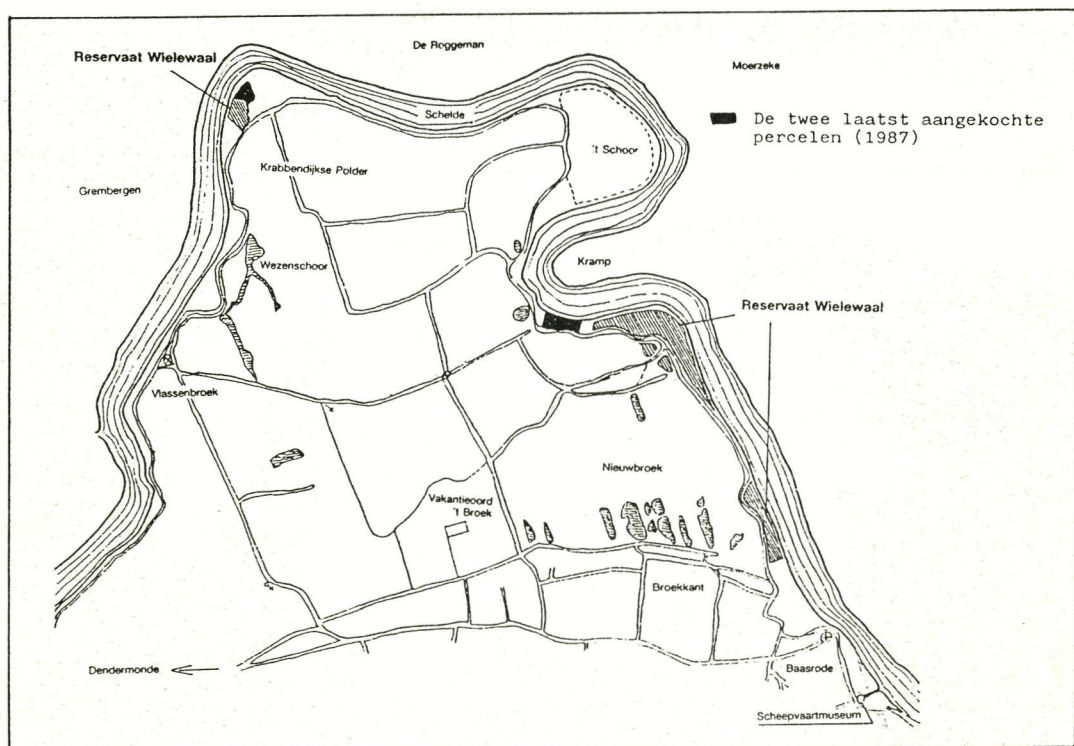
De dotterbloemvariëteit *Caltha palustris araneosa* komt eveneens in het reservaat voor en breidt zich als gevolg van het beheer gestadig uit. Hoeft het nog gezegd dat deze variëteit enkel in zoetwatergetijdengebieden voorkomt (Schelde en Durme) en daardoor aan het reservaat een extra uitzonderlijke waarde geeft. In de buitendijkse wilgenopslag komt bovendien de mollusk *Perforatella rubiginosa* voor. Een

Het Wielewaalreservaat "de Vlassenbroekse Schorren"

Foto: W. Welvis

soort die sinds 1964 niet meer levend in het KBIN werd binnengebracht en in België slechts op 5 plaatsen werd teruggevonden. Het reservaat herbergt een populatie hiervan.

Met de binnenlandse wielen is het niet minder spectaculair gesteld. Daar heeft zich bv. veenmos gevestigd aan de rand van de drijfzomen, tussen het riet. Door gericht beheer en geen betreding in vorst-vrije periodes probeert men ook dit te vrijwaren.

De waarde van het reservaat kan verder worden gestaafd door een uitgebreide inventaris die bij de conservator kan worden aangevraagd.

Onnodig te zeggen dat het in stand houden van dergelijke relict-biotopen een enorme inzet vraagt van tal van vrijwilligers. Vooral jongeren spelen hierin een grote rol. Ieder die eens een handje wil toesteken kan bij de conservator terecht. Elke winter wordt er gewerkt.

Eigendomsstatuut

In 1978, werden bij openbare verkoop de eerste percelen schorre aangekocht, in totaal 26 a 60ca. Van dan af zou er definitief sprake zijn van het Wielewaalreservaat te Vlassenbroek (Baasrode). Beetje bij beetje werden percelen schorre bijgekocht. Op dit ogenblik is het reservaat 5,5 ha groot, waarvan ongeveer 3,5 ha in eigendom, en 2 ha in huur (vnl. van de stad Dendermonde).

Beheer

A. SCHORREN : Door de variatie aan plantgemeenschappen binnen de schorren, is ook het beheer nogal gevarieerd. We vinden er het rietverbond, dat gelegen is op de gemiddelde hoogwaterlijn, met o.a. Riet, Dotterbloem, Gele Lis, Haagwinde. Het beheer van deze rietvegetatie bestaat uit een wintermaai om de 3 à 4 jaar. Een kortere maaicyclus van 2 jaar ware beter, doch hiervoor is er (voorlopig) gebrek aan mankracht. Het gemaaide Riet wordt afgevoerd, ofwel ter plaatse op hopen verbrand.

Het wilgenvloedstruweel, met o.a. Schietwilg, Kraakwilg, Katwilg, en met als typische begeleiders o.a. Haagwinde, Smeewortel, Grote Brandnetel enz. ligt rond de maximale hoogwaterlijn. Dit wordt gedeeltelijk als hakhout beheerd (cyclus 6 tot 12 jaar), en gedeeltelijk als hakgriendencultuur (cyclus 2 jaar). In een gedeelte van dit wilgenstruweel wordt niets gedaan, deze zone evolueert naar opgaand wilgenbos.

De ruigtekruidvegetatie bevindt zich in de hoogste gedeelten van de schorren, gesitueerd rond de springvloedlijn, en is gekenmerkt door forse moeraskruiden en ruderalen die een mozaïkachtig patroon kunnen vormen, o.a. Waterpeper, Gele Lis, Grote Lis-dodde, Harig Wilgenroosje, Gewone Vlier, Gelderse Roos enz. Theoretisch ontwikkelt dit gebied zich naar ruigt-elzenbos. In deze ruigtekruidvegetatie wordt er

"Gele Lis", symbool van het Wielewaalreservaat "De Vlassenbroekse Schorren"

Foto: W.Welvis

in principe jaarlijks gemaaid en afgevoerd, om de meest agressieve soorten (o.a. Grote Brandnetel) te onderdrukken. Deze zones zijn erg onderhevig aan verruiging, daar het precies op de springvloedlijn (hier de Schelde) is dat grote hoeveelheden organisch materiaal worden afgezet. Indien deze beheersmaatregel niet het gewenste resultaat geeft, kan hier geopteerd worden voor een evolutie naar spontane bosontwikkeling.

B. WIELEN : In deze binnendijkse laagveenplassen vinden we planten die typisch zijn voor een zuur voedselarm milieu, o.a. Stekelvaren, Scherpe Zegge, Waterzuring, veenmos enz. Deze planten die zich op de 'drijftillen' bevinden produceren enorme hoeveelheden organische stof. Willen we hier het verlandingsproces stopzetten, met als doelstelling het behoud van de huidige typische vegetatie, dan dient er regelmatig een hoeveelheid organisch materiaal afgevoerd. Deze afvoer kan enkel gebeuren bij strenge vorstperiode, waarbij dan vanop het ijs de vegetatie op de drijftillen wordt gemaaid en afgevoerd.

Toekomst van het Wielewaalreservaat te Vlassenbroek.

Daar waar mogelijk zal het reservaat uitgebreid worden. Door de inzet van de leden en vrijwilligers is het mogelijk het vooropgestelde beheersplan uit te voeren. Positieve resultaten zijn nu reeds waar te nemen. Anderzijds hoopt het plaatselijk Wielewaal bestuur op een betere samenwerking met het Polderbestuur. Immers een aantal externe factoren bepalen mede de toekomst van het reservaat, bijvoorbeeld de waterhuishouding in de omgeving van de wielen, verruiging door aanplanting van populieren in de directe omgeving van het reservaat, inbreng van streekvreemde planten (Reuzebalsemien, naaldhout e.d.). Ondanks alles ziet de toekomst van het gebied er nog mooi uit.

*G. Van Gucht, Kasteelstraat 250, 9360 Buggenhout
G. Verbeken.*

Natuurreservaat "De Scheldeschorren aan de Notelaer"

Herwig Mees

Praktische gegevens:

Provincie Antwerpen, gemeente Bornem-Hingene.
Oppervlakte 27ha.
Eigenaar: Ministerie van Openbare Werken, Dienst der Zeeschelde.
Beheerder: De Wielewaal afdeling Klein-Brabant.
Jaar van oprichting: juni 1987.
Conservator: Hendrik D'Hertefelt, Brevendreef 7, 2680 Bornem. Tel. 03/889 72 86

De Wielewaal neemt de schorren onder haar hoede

Ruisbroek, 3 januari 1976: overstroming ! Een dergelijke overstromingsramp mocht niet meer gebeuren, en in de daaropvolgende jaren werd koortsachtig gewerkt aan de beveiliging van het Scheldebekken.

Het Sigmaplan voorzag in het bouwen van nieuwe dijken, de aanleg van potpolders, en in een latere fase de oprichting van een stormstuw stroomafwaarts (Anoniem 1977).

Voor het gedeelte tussen de Scheldebrug van Temse en de Rupelmonding zijn de dijkverstevingswerken reeds enige jaren voltooid, zodat De Wielewaal in de loop van 1984 een schrijven richtte aan de Dienst der Zeeschelde. De vraag was tweeledig:

1. is het mogelijk een beheersovereenkomst af te sluiten voor deze schorren ?
2. is het mogelijk om de jacht op deze schorren niet meer toe te staan ?

Op beide vragen werd positief geantwoord, en op 30 juni 1987 werd de overeenkomst afgesloten tussen beide partijen.

Vele handen maken het werk lichter

Foto J.Winckelmans

Slikken en schorren

De Schelde is een getijdenrivier, dit betekent dat tweemaal daags een grote hoeveelheid water vanuit de zee landinwaarts dringt. De maximale hoogte van het waterniveau gedurende deze vloedbeweging noemt men "hoog water". Tijdens de daaropvolgende eb stroomt water weer naar zee en daalt het waterpeil van de Schelde tot een minimale hoogte: "laag water".

De Schelde heeft een meanderende loop. De krachtige stroming van het water heeft dan ook een uitschurend effect op de oevers. Zo zal de buitenbocht van de rivier een steilere oever hebben omdat de snelheid van het water en dus ook de erosiekracht er het grootst is. Langs de binnenbocht echter wordt het water afgeremd waardoor het meegevoerde materiaal bezinkt. Door deze geleidelijke ophoging worden er in de binnenbochten zand- en kleiplaten opgebouwd die bij laag water boven het water uitsteken. Zulke biotopen noemt men "slikken".

Het sedimentatieproces heeft niet alleen de vorming van slikken tot gevolg. De dichtst bij de dijk gelegen slikken zullen tijdens extreem hoge waterstanden (springvloed, stormvloed) dermate ophogen dat zij boven het normale waterpeil uitsteken. Vanaf dat moment wordt permanente plantengroei mogelijk. Dit biotoop noemt men "schorren".

Dijken en polders

Het getijdenrivierengebied is een gevarieerd landschap. De opeenvolgende delen ervan zijn: rivierbedding, slikke, schorre, dijk, polder.

De "dijk" is de sleutel voor de menselijk aanwezigheid in dit gebied. Tijdens de zeespiegelrijzing van de 11de eeuw (Duinkerke-III-transgressie) krijgt de Schelde via de Honte of Westerschelde een behoorlijke verbinding met de zee: op de Schelde neemt de getijdewerking sterk toe.

Vanaf de 12de-13de eeuw werpt de mens in de Scheldevallei de eerste dijken op: enerzijds om zich te beschermen tegen hoge waterstanden, anderzijds om land te winnen op het water. In de loop van de geschiedenis werden de dijken regelmatig verhoogd en verbeterd omdat het waterniveau blijft stijgen, en dit met een gemiddelde van 25cm per eeuw.

Door het opwerpen van dijken valt de Scheldevallei uiteen in twee delen: buitendijks de slikke en de schorre, binnendijks de polder, die door middel van sloten en sluisjes kunstmatig ontwaterd wordt.

Binnen dit enge keurslijf echter komt het Scheldewater nog aardig aan zijn trekken: de dagelijkse afwisseling van eb en vloed, de cyclus van springtij en doodtij, de stormvloeden maken het getijdenrivierengebied tot één van de meest "dynamische" milieutypen (Durinck 1981).

De gevarieerde natuur

Aangenomen wordt dat vanaf de Rupelmonding het zoute zeewater zijn invloed niet meer laat gelden. De combinatie van "zoet water" met "getijdenwerking" heeft het ontstaan gegeven van een uniek biotoop: het zoetwatergetijdengebied.

In het Scheldebekken resten slechts 380 ha zoetwaterschorre, verdeeld over de Schelde zelf en enkele van haar bijrivieren: Rupel, Nete, Zenne, Durme. Een internationaal zeldzaam milieutype is het pas geworden sinds onze noorderburen met het Deltaplan zowat alles hebben afgesloten van de zee.

Zoetwaterschorren zouden echter niet dié aandacht krijgen als ook hun fauna en flora niet bijzonder waren.

Zoetwaterplanten trotseren het getij

De planten van het zoetwatergetijdengebied kunnen tegen een stootje: stuk voor stuk forse moerasplanten die hun leven leiden in de grijze sli blaag. De ene plant waagt zich al verder dan de andere naar de rivierbedding toe, zodat we een opvallend zonale opbouw van de begroeiing aantreffen. Een dwarsdoorsnede werd genomen van het toeristisch-recreatief centrum De Notelaer, zie Figuur 1.

SLIKKE: door de dagelijkse onderdompeling blijft deze oeverzone onbegroeid;

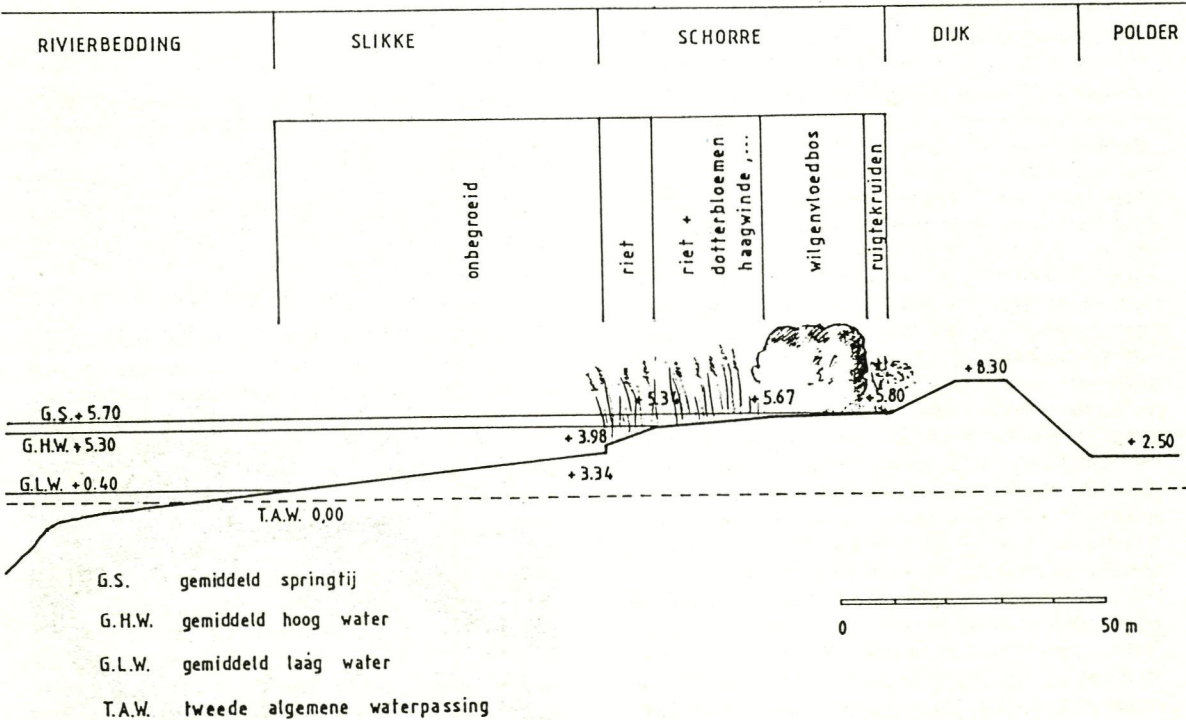
SCHORRE:—een dichte en 3m hoge rietvegetatie beneden de gemiddelde hoogwaterlijn (G.H.W.);

- een rietvegetatie met bijmenging van Liesgras, Dotterbloem, Haagwinde, .. boven de G.H.W.-lijn;
- het wilgenvloedbos met diverse soorten wilg (Katwilg, Kraakwilg, Duitse Dot, ...); de rand van deze vegetatie situeert zich rond de maximale hoogwaterlijn; behalve Dotterbloem vinden we er voorjaarsbloeiers als Fluitekruid en Bittere Veldkers;
- een ruigtekruidenvegetatie gesitueerd rond de springvloedlijn en profiterend van de aanspoelsels; sommige soorten kunnen plaatselijk overheersen zodat een kleurrijk en mozaïekachtig patroon gevormd wordt met Leverkruid, Kattestaart, Gele Lis, Grote Lisdodde, Grote Klis, Harig Wilgenroosje, Reuzebalsemien, ...

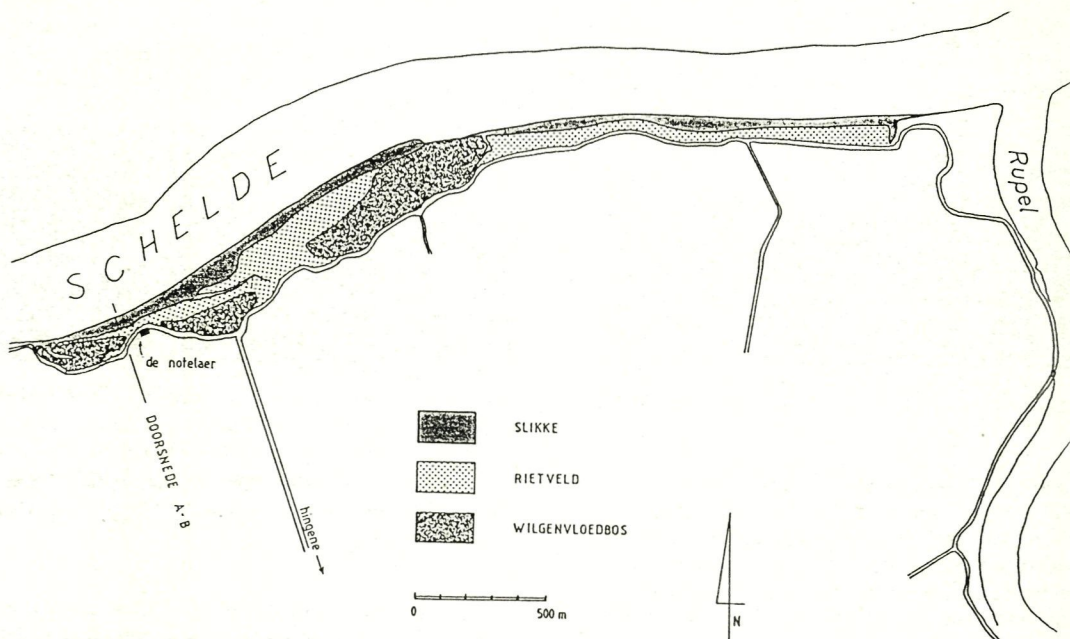
Eenden en karekieten

De schorren aan De Notelaer zijn aantrekkelijk voor vogels. In de winterperiode zijn het vooral de eenden die de aandacht trekken. Watervogeltellingen hebben aan het licht gebracht dat deze schorren van nationaal belang zijn voor Bergeend en Wintertaling (Devos

Figuur 1:

1988). Dit gegeven werd dan ook door ons gebruikt om de afschaffing van de jacht op deze schorren te bekomen. Voor vele andere soorten is de slikke een onmisbare pleisterplaats op hun jaarlijkse trek. Steltlopers als Kievit, Oeverloper, Groenpootruiter vinden hier een gedekte tafel. Zangvogels als Kleine Karet, Rietgors, Bosrietzanger en Blauwborst (de trots van het reservaat!) komen in overjarig riet talrijk voor. Het ondoordringbare wilgenbos biedt uitstekende nestgelegenheid aan spechten, zangvogels en uilen.

Knelpunten

Zoals het bij de meeste waardevolle natuurgebieden het geval is, is hier ook niet alles rozegeur en maneschijn.

Kwalijk ruiken kan dit stuk van de Schelde wel, dat met de nabijheid van de Rupel (en de Zenne!) tot de meest verontreinigde gedeelten behoort. De vervuiling van de Schelde is een complex en internationaal probleem.

Een probleem dat de natuur zelf oplevert is de ophoging van de schorren. Door aanslibbing vanuit de rivier verhogen ze van jaar tot jaar... zó ver tot de schorre zichzelf drooglegt. Vanaf dan treedt sterke verruiging op onder de vorm van wilgenstruweel. Afstervend riet geeft dit proces nog een duwtje door het vormen van een dikke strooisellaag waarin wilgen en ruigtekruiden als Grote Brandnetel en Haagwinde gemakkelijk kunnen kiemen.

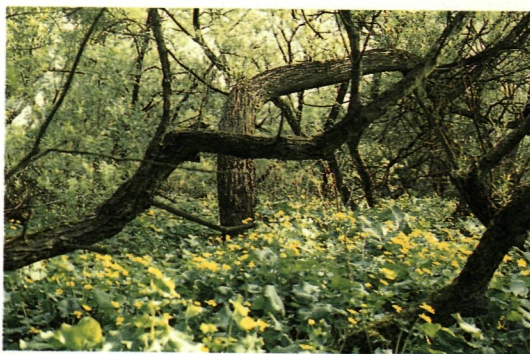
Een derde knelpunt is de toenemende afkalving van de schorren: op de rand van schorre en slikke zien we een steeds achteruitwijkend "klijf". Er zijn verschillende mogelijke oorzaken aan te wijzen. Vooreerst zijn er de stroomveranderingen in de rivier zelf. Deze ont-

staan ofwel spontaan, afwel door werken zoals baggering. Een andere oorzaak kan de golfslag van voorbijvarende schepen zijn, die zich een steeds grotere tonnemaat en snelheid aanmeten.

Kappen en maaien

Een mooie groep vrijwilligers (40 verschillende personen tijdens 4 werkdagen in het voorjaar van 1988) zet zich in om de nodige beheerswerken gedaan te krijgen. Werken in natuurreservaten is over het algemeen zwaar te noemen, doch volgend werkje vergt toch het uiterste van onze Wielewalers en JNM'ers: het uitdragen van afgezaagde wilgenstammen over een zuigende sliblaag die de laarzen tot kilo's zware kleiklonten maakt...

Het beheersplan legt het accent op het behoud van de variatie in de begroeiing. Door "niets doen" zou de

Wilgenfloedbos

Foto H.Mees

Wilgenopslag gekapt

Foto J.Winckelmans

Riet gemaaid

Foto J.Winckelmans

schorre zich ontwikkelen tot een éénvormig wilgenbos. Het beheer van de rietvelden bestaat uit het maaien van verruigd riet en het kappen van te sterk uitbreidend wilgestruweel. Er wordt gestreefd naar afwisseling tussen jong en oud riet. Wilgenbos is zoals gezegd een natuurlijk eindstadium van deze schorren. "Niets doen" is dan ook de aangewezen beheersvorm voor de aanwezige wilgenvloedbossen. De afslag van de schorre wordt tegengegaan door het aanbrengen van een steenbestorting, een werk dat in uitvoering is door de Dienst der Zeeschelde. Advies over het tijdstip en de wijze van uitvoering werd door ons gegeven.

De jacht in het gebied is verboden.

Het wel en wee van het reservaat wordt gevolgd door een beheerswerkgroep die als taken heeft: het opstellen en bijsturen van een beheersplan en de educatieve uitwerking (infobord, brochure).

De leden van de beheerswerkgroep zijn: H.D'Hertefeldt, K.Grolus, H.Mees, R.Segers, H.Van Doorslaer, E.Vergauwen.

Bibliografie

Anoniem, 1977. Sigma-plan voor de beveiliging van het Zeescheldebekken tegen stormvloed op de Noordzee. Brussel, Ministerie van Openbare Werken, Bestuur der Waterwegen.

Devos K., Meire P., Kuyken E., 1988. Watervogels in Vlaanderen gedurende het winterhalfjaar 1985-86. *Oriolus* 54: 13-39.

Durinck P., 1981. Het getijdenrivierengebied in ons land. *Natuurreservaten* 1981/4: 60-68.

H.Mees, Kloosterstraat 25, 2680 Bornem.

Aankondiging

8 ste Veldornithologisch Jaarboek van N.-W.-Vlaanderen. Periode juli 1986 - juni 1987.

Begin oktober verscheen een nieuw Veldornithologisch Jaarboek van Noord-West-Vlaanderen, nu al het achtste op rij.

22 auteurs bespreken het voorkomen van een 200-tal vogelsoorten in één van Vlaanderens rijkste en drukst bestuurde vogelregio's. Dank zij de koude winter '86-'87 krijgen we een prachtig watervogel- en ganzenartikel als aanhef van het 250 blz. tellend jaaroverzicht. In een tweede hoofdstuk komen de dag- en nachtroofvogels aan bod. Vooral dank zij het intensief onderzoek door de WBSN (Werkgroep ter Bescherming en Studie van Nachtroofvogels) krijgen we voor het eerst sinds jaren opnieuw een volledig overzicht van het wel en wee van deze prachtige vogels in de regio. Na het overzicht van de reigerachtigen en de zeevogels komen de steltlopers uitgebreid aan bod, dank zij regelmatige tellingen in de drie voornaamste pleisterplaatsen: het Zwin en de Zeebrugse Voor- en Achterhaven. Klap op de vuurpijl dit jaar is het uitgebreide zangvogelhoofdstuk, waarin niet alleen ingegaan wordt op de invasie van Bladkoninkjes, Kleine Vliegenvangers en waarnemingen van Bruine, Raddes en Pallas Boszanger, maar ook aandacht besteed wordt aan het voorkomen van meer algemene soorten zoals Huiswaluw, Roodborstapuit enz.

Kortom, het jaarboek '86-'87 wordt beslist een nieuwe bestseller. U kan het boek bestellen door overschrijving van 250 F op rekeningnummer 478-9010781-16 t.n.v. "Veldornitholog. Jaarboek", p.a. Ronselareststraat 105, 8380 Brugge. Het boek is een gemeenschappelijke uitgave van Wielewaal Brugge, J.N.M. Brugge en VWG Noord-West-Vlaanderen, en verkrijgt medewerking van VWG Beernem, JNM Heist en Blankenberge, de WBSN, Labo voor Oecologie te Gent en tientallen onafhankelijke ornithologen binnen en buiten de regio. De eindredactie was in handen van Jurgen Van Praet, terwijl Frank De Scheemaeker de algemene coördinatie waarnam.

Akkers en akkeronkruiden

Jan D'Hollander

Zowat 9 000 jaar geleden begon de mens aan landbouw te doen. In plaats van wilde granen te verzamelen ging hij deze nu zelf uitzaaien op daartoe aangelegde akkertjes om ze later meervoudig te oogsten. Een belangrijke ommekeer, ook voor natuur en milieu, want van nu af zou de mens zijn omgeving in toenemende mate naar zijn hand zetten met de huidige milieuvervuiling tot gevolg.

De graancultuur verspreidde zich vanuit het Midden-Oosten over de hele wereld. Bossen werden gerooid, natuurlijke graslanden werden omgeploegd, moerassen werden drooggelegd om plaats te maken voor akkers. Dit was niet altijd een verarming voor de natuur. De ingrepen waren kleinschalig en het nieuw geschapen milieu bleek een geschikt biotoop voor planten en dieren die totdantoe weinig of niet voorkwamen in de oorspronkelijke omgeving. Heel wat organismen pasten zich aan het akkerland aan of kwamen met het graan uit Klein-Azië of Zuid-Europa naar onze streken. Zo zijn oorspronkelijke steppeplanten uit bv. Turkije bij ons akkeronkruiden geworden. Buiten onze akkers waren deze planten geen lange toekomst beschoren.

Akkerland wordt gekenmerkt door een sterke dynamiek. De teeltlaag wordt omgeploegd en bewerkt, de bodem is aanvankelijk kaal en aan sterke schommelingen van licht, temperatuur en vochtigheid onderhevig en de aanwezige humus of de aangebrachte organische mest gaat door de betere verluchting versneld mineraliseren. Voor de akkeronkruiden zijn dit evenveel prikkels om te ontkiemen. Meestal gaat het om eenjarige planten die na de bloei en de zaadverspreiding afsterven. Als pioniersplanten maken ze het milieu geschikt voor andere soorten van een rustiger omgeving. Maar telkens de bodem bewerkt wordt, kiemen ze opnieuw. Dit is in akkerland uiteraard geen probleem. Op andere plaatsen kunnen akkeronkruiden opduiken na jarenlange latente aanwezigheid als zaad in de bodem. Zo zijn omgewoelde wegbermen thans een uitwijkplaats voor vele van deze planten.

Akkeronkruiden zijn er in veel soorten. Naargelang het tijdstip van de grondbewerking spreekt men van winterannuëllen, wanneer ze voor de winter kiemen of zomerannuëllen met kieming na de winter. Deze soorten houden zich strikt aan hun kiemingsseizoen.

andere kiemen bijna op elk tijdstip van het jaar. Iedere bodemsoort en bijna iedere teelt heeft of liever had zijn eigen onkruidflora waarvan deze in wintergraan, de langst bestaande cultuurgewassen, ongetwijfeld het rijkst ontwikkeld was. Vooral op lemige gronden konden de akkers opvallend gekleurd zijn met Klaprozen, Korenbloem, Bolderik, Kamillesoorten e.a. Verder had men ook onkruidgemeenschappen van zomergranen, hakvruchten zoals bieten en aardappelen, van vlas-, boekweit- en van maisakkers. In een tijd waarin pesticiden ongekend waren, bemesting eerder een probleem van schaarste dan van overvloed was en man en paard nog het werk deden konden de onkruidgemeenschappen bijzonder weelderig uitgroeien. Door met vaste regelmaat de bewerkingen en de teelten te herhalen, hielp de boer de onkruiden in stand te houden. Op percelen waar ieder jaar hetzelfde gewas werd gezaaid (veelal winterrogge) kende de rijkdom aan akkeronkruiden geen einde.

Onkruidzaden werden niet alleen ter plaatse door de plant zelf uitgezaaid maar kwamen ook mee met het zaaigraan en de stalmest.

Vanaf de zestiger jaren ging het snel bergaf met de kleurrijke begeleiders van onze korenvelden. Slechts hier en daar en omwille van bijzondere omstandigheden konden akkeronkruiden blijven bestaan. Zo'n uitzonderlijke situatie was terug te vinden te St. Gillis-Waas op de "Lange Vaag". Sinds 1980 heeft De Wielewaal dit perceel in beheer. In 1983 werd met steun van het Natuurfonds Waasland de helft aangekocht. Deze droge zanderige akker was lange tijd in gebruik als legweide of "vaag" voor het dauwrotten van vlas, een ambachtelijke nijverheid die een grote bloei kende in de eerste helft van deze eeuw op de stuifzandrug in het noorden van het Waasland. Heidepercelen, droge schrale akkers en gerooide denbossen werden omgezet tot legweiden. Op deze "vagen" ontstond er een soort heischraal grasland dat door aanvoer van mineralen van het vlas geleidelijk verruigde tot een menselijke ingreep noodzakelijk werd. Dit gebeurde dan door omploegen en inzaaien van winterrogge zonder bemesting. Na de oogst kon

de verschraalde akker terug voor het dauwrotten in gebruik worden genomen.

Toen de vlasnijverheid wegwijnde, bleven veel legweiden ongemoeid liggen.

De Lange Vaag was in gebruik tot 1968. Daarna werd ze nog sporadisch omgeploegd en ingezaaid. Telkens was de rijke onkruidflora opvallend. Ook in de buurt ervan lagen nog enkele bloemrijke roggeakkers.

Vroeg in het voorjaar verschijnen op deze schrale akkers de fijne witte bloempjes van Vroegeling en Zandraket vergezeld van Veld- en Klimopereprijs. Net als het Klein Tasjeskruid en de Kleine Leeuweklauw, die wat later bloeien, moeten ze er vlug bij zijn om niet verdrongen te worden door de hoger opschietende kruiden. Ook Eenjarige Hardebloem, Vogelpootje, Hazepootje, Gewone Hoornbloem, Spurrie en Veelkleurig Vergeetmijnietje moeten het meer hebben van akkerranden en open plaatsen in het graan.

Dit laatste was vroeger geen probleem toen het graan met de losse hand en nog niet zo dicht gezaaid werd. Bovendien werd het nog niet behandeld met allerlei afweer- en bewaarmiddelen zodat ook de kiemkracht minder was. Kleuriger wordt het bij het verschijnen van de Gewone Reigersbek en Zachte Ooievaarsbek. Smalbladige Wikke, Voederwikke, een ondersoort van de eerste, Zwaluwtong, Ringelwikke en Akkerwinde slingeren en kruipen in soms dichte kluitens rond het graan. Uitbundig wordt het pas met de Korenbloem, de Echte Kamille en de drie Klaproossoorten, waarvan de Kleine Klaproos de talrijkste is op de zandige bodem. Ook Knopferik, Klein Streepzaad, Gewoon Biggekruid, Vlasleeuwebek, Akkerviooltje en Driekleurig Viooltje, verlevendigen het kleurenpalet. Zeldzaam en ook niet ieder jaar ontkiemend zijn Korensla, Bleekgele Hennepnetel en Dauwnetel. Verder vinden we ook nog Zandblauwtje, St. Janskruid, Avondkoekoeksbloem, Duizendblad, Jakobskruid en andere planten die meer thuis horen in het schrale grasland van de "vaag".

In tarwevelden op kleiige bodem is de onkruidgemeenschap geheel anders van samenstelling met soorten die nog meer tot de verbeelding spreken als Groot- en Klein Spiegelklokje, Wilde Weit en Akkerogentroost, Wilde Ridderspoor, Akkerzenegroen, Blauwwalstro en Aardaker.

Maar niet alleen de onkruiden voelden zich thuis in ouderwetse akkers, ook heel wat dieren en niet in het minst de vogels hadden dit biotoop gekozen. Vooral de kleinschalige akkers omgeven door sloten, heggen of houtkanten kenden vroeger een vogelrijkdom zonder weerga. Van oudsher waren deze in onze streken het domein van Veldleeuwerik, Geelgors, Patrijs, Kwartel e.a. In de hoog opschietende korenvelden broedden veel Bosrietzangers. De Ortolaan hield van akkers omgeven door hoge bomen zoals in de Kempen en het Waasland. Na de oogst waren het gemorste graan en de resten van aardappelen en bieten voedsel voor ontelbare trekvogels gaande van Vinken en Groenlingen tot ganzen en Kraanvogels. De korenschoven op de akkers waren uitgelezen uitkijkposten voor roofvogels en uilen bij de muizenvangst. Kortom de hele bedrijvigheid op en rond de akkers droeg sterk bij tot de natuurrijkdom van het landelijk gebied. Daaraan is nu een einde gekomen.

Zuivering van het zaaigraan, overmatig gebruik van pesticiden en meststoffen, zware machines die de bodem belasten en de niets ontziende ruilverkavelingen maken nu van de landbouwgebieden steriele groene ruimten.

Het oprichten van natuurreservaten hoe waardevol ook is slechts een gedeeltelijke oplossing. Meestal zijn ze te klein om de vervlakking van de natuur in de landbouwgebieden te stoppen. Een mogelijke kentering kan er pas komen wanneer de landbouw, die toch het grootste deel van de open ruimte in onze streken in beslag neemt opnieuw kansen geeft voor wilde

planten en dieren. Recente ontwikkelingen in de landbouw binnen de EG bieden nieuwe perspectieven. De onverkoopbare landbouwoverschotten, het stijgend verlies aan arbeidsplaatsen in de agrarische sector en de toenemende milieuvervuiling zetten de beleidsmensen ertoe aan uit te kijken naar ingrijpende oplossingen.

Vanuit het natuurbehoud stuurt men aan op een integrale en duurzame oplossing van de problemen. Hierbij wordt gedacht aan de mogelijkheid dat de landbouwers naast hun inkomen uit productie ook een inkomen zouden verwerven uit nevenactiviteiten zoals onderhoud van natuur en landschap.

In Duitsland, Zwitserland, Nederland en ook Engeland worden hiertoe de eerste stappen gezet. Zo krijgen de akkeronkruiden in de Eifel in Duitsland terug kansen doordat de boeren mits een financiële tegemoetkoming vanwege de overheid een rand van 3 meter in graanakkers niet meer bespuiten.

In bepaalde gebieden in Nederland kunnen boeren met de overheid een contract aangaan waarbij ze vrijwillig op percelen met bv. een rijke weidevogelstand bepaalde activiteiten als bemesten, slepen en rollen beperken.

Het zal nog wel een tijdje duren eer dergelijke initiatieven bij ons navolging krijgen. Blijkbaar is de invloed van andere belangen nog te sterk.

In afwachting zullen wandelaar en natuurliefhebber zich tevreden moeten stellen met de bloemenpracht van enkele akkeronkruidreservaten en dergelijke.

J.D'Hollander, Bergstraat 5, 2780 Sint-Gillis-Waas

De broedvogels in 1988 in de vloeiveiden te Lommel-Kolonie

Albert Mertens

Wanneer we op het einde van het huidige broedseizoen de resultaten even overlopen die we in de loop van 1988 in dit 230 ha. groot natuurgebied noteerden, mogen we zeker besluiten dat de vogels een succesvol seizoen gekend hebben. Meermaals werden we aangenaam verrast door gunstige evoluties bij de broedvogels in en nabij de vloeiveiden.

De eerste aangename verrassing bezorgde ons de Blauwe Reiger. De afgelopen 3 jaren broedde telkens één koppel. Dit voorjaar breidde de kolonie in het eikenbos op blok III zich uit tot 7 nesten. Vijf broedsels telden 4 eieren en 2 broedsels elk 3 eieren. Door Joz. Van Winkel werden 19 jongen geringd. Drie jongen werden later dood aangetroffen, de overige 16 jongen vlogen allen succesvol uit.

Een probleem met meerdere onopgeloste vraagtekens vormde dit jaar ook weer het broedgeval van de Bosuil. Zoals vermeld in vorig verslag werden vorig jaar 2 bevruchte eieren in de steek gelaten. Ook dit voorjaar broedde de Bosuil in dezelfde nestkast op 2 bevruchte eieren. Bij de eerstvolgende controle vier weken daarna was de nestkast van haar originele plaats verschoven en broedde een Holenduif op 2 eieren in de kast. Besloten werd om de nestkast te verhangen, dieper het bos in, verder van de wandeldijk verwijderd.

De overige nachtroofvogels deden het rond de watering zeer goed. In een open schuur van het landbouwbedrijf van de familie Wijnen bracht een koppel Kerkuilen in een uilenkast zes jongen groot. Alle vogels werden geringd en alle zes (ook de kleinste telg) vlogen probleemloos uit. Lange tijd kwamen ze daarna in de schuur nog de dag doorbrengen.

Wellicht is 1988 een goed muizenjaar geweest want ook de Ransuilen kenden weer succes. Een koppel bracht haar jongen groot in het dennenbos op de kanaaldijk nabij de spijssloot van de vloeiveiden. Een ander koppel broedde eveneens succesvol in een dennenbos nabij de Liskes ten noorden van de vloeiveiden.

Van de Steenuil noteerden we twee succesvolle broedgevallen. Een koppel broedde ten noorden van de Liskes (boer Thijs) en een ander koppel vertoefde tijdelijk met de uitgevlogen jongen in een stalling ten oosten van "de 3 ha". Een jonge uil werd hier de prooi van een ander roofdier (pluimresten). Ook op het bedrijf van de familie Wijnen werd de Steenuil heel het jaar verder waargenomen. Alhoewel hier geen jongen werden gezien, broedde hier wellicht het koppel

onder het dak ofwel in een muurgat van een der oude pluimveehokken.

Vorig jaar reeds splitste de roekenkolonie, nadat een aantal nestbomen gerooid werden, zich in twee. Dit jaar telden we in de oude kolonie van de Hondsbos nog 27 nesten (vorig jaar 44 nesten) en in de nieuwe kolonie meer noordwaarts in een klein populierenbestand op grondgebied van Luyksgestel (Nederlandse grensgemeente palende aan de vloeiveiden) noteerden we nu 49 nesten (tegen 22 nesten vorig jaar). In totaal telden we dus 76 bewoonde nesten tegen 66 vorig jaar.

Weidevogels zoals Kievit, Wulp, Grutto en Scholekster broedden elk jaar in de aanpalende weilanden en akkers van de Oude Maai en van de Hutten. Ook op blok I in de vloeiveiden broedden reeds meerdere malen Kieviten. Ook de Wulp die vorig jaar voor het eerst op blok II broedde, zagen we hier dit jaar weer met vlugge jongen in een van de graslanden.

Vorig jaar konden we voor het eerst sedert meerdere jaren geen geslaagd broedgeval van de Scholekster optekenen. Dit jaar broedde een koppel echter weer met succes en verbleven het koppel met twee uit-

Roodborsttapuit. 2 paartjes brachten elk 2 legfels groot

Foto A.C.Zwaga

gevlogen jongen nog lange tijd in de weilanden van de Oude Maai.

De broedresultaten van onze dagprooivogels zijn zeker verre van slecht. De Boomvalken, welke opnieuw meermaals boven de vloeiveiden werden waargenomen, broedden zowel ten zuiden als ten noorden van de watering. Een koppel broedde in de dennenbossen rond de heide aan de spijsloot van de watering. Een ander koppel nestelde in een denbos ten noorden van blok VI. J. van der Spek (wetenschappelijk ringwerk Nederland) ringde 3 jonge Boomvalken op het nest. In hetzelfde boscomplex broedde dit jaar de Havik succesvol (vorig jaar werd de horstboom hier omgezaagd).

Op een andere horst in een ander naburig bosgebied ringde Joz. Van Winkel eveneens nog 4 jonge Haviken die alle uitvlogen.

In de dennenbossen aan de heide nabij de spijsloot ontdekten we dit jaar ook een broedgeval van de Sperwer. De jongen hadden het nest reeds verlaten en zaten in de kruinen van de aanpalende bomen terwijl de oude vogels alarmerend rondvlogen.

De Torenvalk, een vaste broedvogel tot in 1985, werd in 1986 zelfs niet meer waargenomen. Vorig jaar noteerden we terug enkele losse waarnemingen, ook dit jaar nam het aantal waarnemingen van de Torenvalk toe. Tot een broedgeval kwam het, voor zo ver we konden vaststellen, ook dit jaar nog niet.

Ook van de Buizerd, waarvan het aantal waarnemingen eens mei voorbij, zeer sterk achteruit liep, werd dit jaar geen broedgeval vastgesteld. Vorig jaar werden nog 3 vlugge jongen geringd in een horst nabij de Pastoorsweyer.

De opmars van de Kramsvogel zet zich ook in de vloeiveiden verder door. Vorig jaar broedde de soort met zekerheid in het populierenbestand ten oosten van de 3 ha. buiten de watering. Dit jaar nestelde een koppel tweemaal succesvol nabij de "prisendeau" en een tweede koppel broedde eveneens tweemaal succesvol nabij het Wateringhuis.

De Grauwe Vliegenvanger, had zijn nest aan het Wateringhuis en aan een der vijvers op blok III. De Bonte Vliegenvanger werd gedurende heel de maand mei nog zingend waargenomen op blok III maar een broedgeval kon niet met zekerheid worden vastgesteld.

Het aantal geslaagde broedsels van de Grote Bonte Specht nam beslist nog toe: minimum 4 koppels in de watering zelf. De Zwarte Specht, die in 1986 een eerste broedpoging deed (de nestboom brak evenwel ter hoogte van de nestholte) maar in 1987 wellicht niet broedde, bracht dit jaar echter in dezelfde bomenrij (Zwarte Balsempopulier) op blok IV haar jongen succesvol groot. Joz. Van Winkel ringde drie vlugge jongen.

De Wielewaal broedde met zekerheid nabij het schut van blok IV, op blok III, op de 3 ha. en wellicht ook op blok VI.

De Nachtegalen die begin mei meerdere zangposten bezetten, bleven doorzingen en hun territoria verdedi-

De Reigerkolonie breidt zich uit

Foto A.C.Zwaga

gen aan het Wateringhuis, aan de oostelijke vijvers van blok IV, midden op blok IV, aan de vijver midden blok V en op de 3 ha. Wellicht dus 5 broedgevallen.

Het Waterhoen, dat zich vorig jaar reeds flink herstelde na de drie strenge winters die elkaar opvolgden, blijft zich verder uitbreiden in de watering.

De IJsvogel die eveneens de strenge winters niet kon overleven en vorig jaar totaal niet werd waargenomen, heeft wellicht aan de Liskes gebroed en einde augustus werd hij voor het eerst weer waargenomen aan de vijver op de 3 ha. Hopelijk wordt de volgende winter niet te streng en kunnen we deze sierlijke vogel volgend jaar meermaals waarnemen.

Op de terug ingeplante percelen van blok VI broedden waarschijnlijk twee koppels Bosrietzangers en één koppel noteerden we dit jaar ook op blok IV.

In gelijkaardige biotopen nabij het oude "jagerskot" en eveneens op blok VI bakenden drie koppels Sprinkhaanrietzangers hun territoria af.

Het aantal vaste zangposten van de Spotvogels die zowat in heel de watering verspreid voorkomen, bedroeg minstens zes.

De Roodborsttapuit die in de randgebieden en vooral langs de dijken van de Oude Maai dit jaar vrij talrijk broedde (5 koppels) trok ook dit jaar weer de watering in. Twee koppels broedden elk tweemaal succesvol op de kaalgekapte percelen vooraan en midden op blok II.

De Geelgors, de laatste jaren een vrij zeldzame broedvogel in onze streken, broedde zowel ten oosten als ten westen van blok II in de aanpalende dijk.

De vogels waar we dit seizoen met de meeste spanning naar uitgekeken hebben, waren de Grauwe Klauwieren. Onze bange verwachtingen sloegen echter geleidelijk aan om in opgetogen geestdrift. In 1978 noteerden we nog zes broedgevallen. In 1979 daalden dit tot vier, in 1980 twijfelden we tussen drie of twee geslaagde broedgevallen. In 1981, 1982, 1983, 1984 en 1985 bleef het aantal konstant beperkt tot twee broedsels. In 1986 noteerden we nog slechts één koppel in hetzelfde kleine biotoop maar vlugge jongen zagen we echter niet.

Zou dit jaar nog een koppel terugkeren of zou de klauwierenperiode voor de vloeiveiden ook zoals elders voorgoed voorbij zijn?

Op 6 mei arriveerde het mannetje. Grote opluchting. Op 10 mei wordt een tweede man (!) waargenomen, slechts 200 meter van de eerste verwijderd. Vanaf 11 mei heeft deze tweede man reeds een vrouwtje in zijn territorium. De eerste man blijft doorzingen en de volhouder wint want vanaf 29 mei verblijft ook een vrouwtje constant in zijn territorium. Ondertussen is het andere koppel reeds aan het broeden. Op 7 juni ontdekken we een derde man, nu op blok VI ... onze geestdrift is niet meer te stuiten. Half juni merken we enkel nog de eerste twee mannen en op blok VI is ondertussen ook het vrouwtje meermaals gezien. Op 29 en 30 juni en op 1 juli wordt tot ieders verbazing een vierde koppel, man en vrouw, beide met voedsel aanvliegend waargenomen op een relatief open perceel midden op blok IV.

Op 4 juli zien we dat dit koppel reeds vier uitgevlogen

jongen voedert ! Ook het eerst gevormde koppel voedert op 4 juli reeds drie uitgevlogen jongen.

Op 16 juli zien we het koppel op blok VI dat minstens twee uitgevlogen jongen voedert. Ondertussen zijn de uitgevlogen jongen van de vorige koppels reeds zo zelfstandig dat ze prooien oppikken die hun ouders in hun nabijheid vastprikken. Op 23 juli verblijven het eerst aangekomen mannetje en zijn op 29 mei gearriveerde vrouwtje nog steeds in hun vertrouwd biotoop – er wordt zelfs voedsel overgegeven door het mannetje aan het vrouwtje – maar een nest en uitgevlogen jongen worden echter, zoals vorig jaar ook het geval was bij dit koppel, niet waargenomen.

Al bij al mochten we ons toch verheugen op minstens 3 geslaagde broedgevallen en we moeten al tot 1979 teruggaan om vier koppels in de watering waar te nemen. Onze vloeiveiden hebben dus zoals we nochtans vorig jaar vreesden, de prachtigste parels van hun ornitologische rijkdom nog niet verloren. We kunnen enkel hopen dat deze vogelsoort zich ook elders in het Vlaamse land langzaam herstelt zodat de Grauwe Klauwieren vaste zomergasten blijven die ons steeds weer komen opzoeken.

In dit overzicht van het voorbije broedseizoen werden mijn eigen waarnemingen dankbaar aangevuld met gegevens en optekeningen die mij doorgespeeld werden door P.Alaerts, M.Emmers, A.Geypen, J.Scheepens, M.Vandael, K.Vanendert, J.Van Winke en F.Wijnen.

Albert Mertens.

Luscinia

Foto: A.C.Zwaga

Ruderaalterreinen:

natuurgebieden tegen wil en dank ?

Paul Van den Bremt

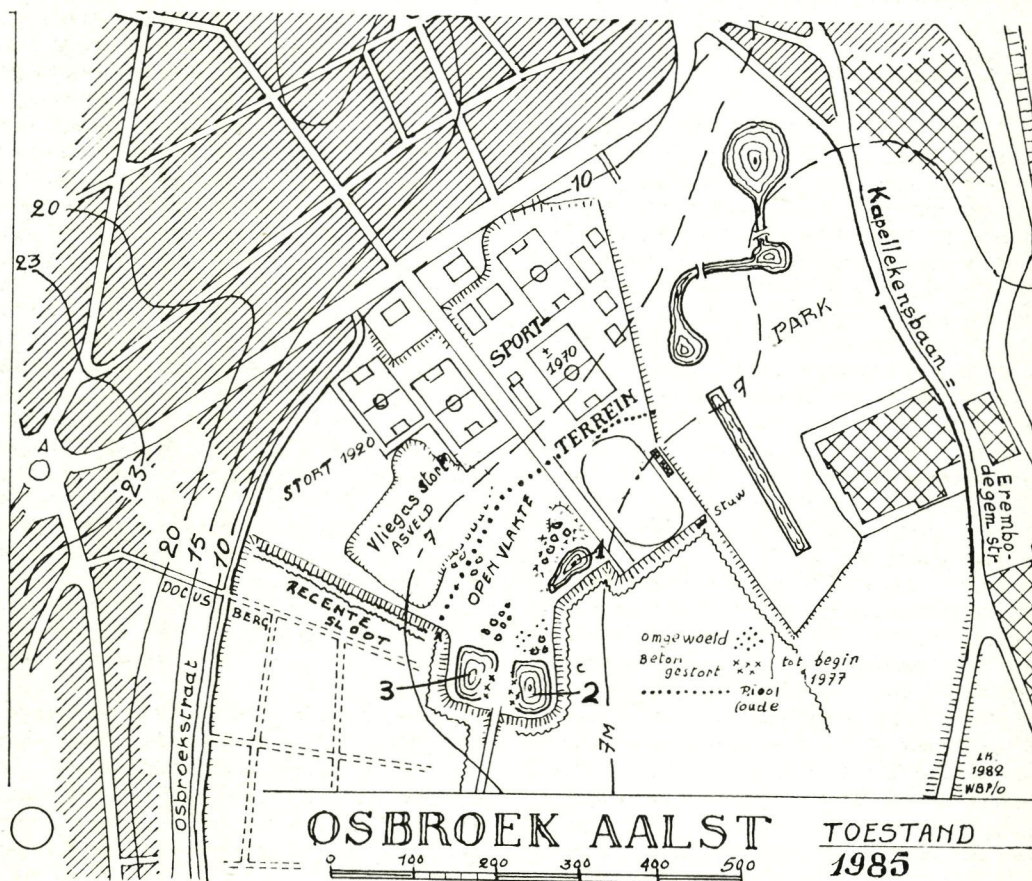
Iedereen kent er wel: braakliggende terreinen in of aan de rand van de stad, verlaten of toekomstige industrievestigingen, opgehoogde of vergraven gronden, bermen langs snelwegen of spoorwegen...

In floristenkringen zijn een aantal van die gebieden – die we hier gemakshalve op de noemer ruderaalterreinen brengen – vermaard omwille van hun bijzondere plantenrijkdom. Denken we maar aan de opgespoten terreinen in de omgeving van Antwerpen die reeds herhaaldelijk werden bezocht door onze nationale werkgroep botanie of aan de stadsinventarisaties van diezelfde werkgroep. Menig floristenhart heeft er reeds tevreden gepopeld bij de al dan niet vermeende ontdekking van een zeldzame plantensoort.

De doorsnee-vegetatiekundige heeft het moeilijker met zulke gebieden. Hij heeft doorgaans een broertje dood aan de adventieve flora die er zo kenmerkend is. De onopzettelijk aangevoerde planten vestigen er zich immers veelal tijdelijk.

Eenzelfde tweespalt vindt men soms terug bij enerzijds de in hoofdzaak stedelijke milieu-activisten en anderzijds de politici en de professionele plannemakers. De eenen hebben het over waardevolle groen- of natuurgebieden, de andere over interessante potentiële bouw- of industriezones.

Ook de karteerders van de Biologische Waarderingkaart van België hebben het knap lastig met ruderaalterreinen: een schaarse keer halen zulke gebieden de biologisch zeer waardevolle score

Figuur 1 : Liggingsplan ruderaalterreinen.

Vijvers: 1. Ranonkeltje 2. Steenworpvijver 3. Dode vijver

De "weide" met een overgang naar bos

(omwille van de avifauna ?), meermaals zitten ze in de waardevolle categorie, gewoonlijk echter worden ze ongenadig afgevlagd en belanden ze in de laagste categorie, bestempeld als zones met een geringe biologische waarde.

Gebeurt dit om natuurwetenschappelijke redenen of geven milieustrategische redenen hier de doorslag of ... is er – met permissie – ergens bij de biologen een (on)bewuste drang naar maagdelijkheid ?

Een bezoek aan assepoes

Binnen het Wielewaalreservatenbestand zijn er naar mijn weten buiten enkele spoorwegbermen weinig of geen ruderaalterreinen in beheer. Daarom hebben we het hier aangedurfd een niet – Wielewaal – reservaat te bespreken: het Osbroek te Aalst. Toch wordt bij het beheer van dit recent, gedeeltelijk door de stad Aalst verworven, gebied de Wielewaalafdeling Denderland van nabij betrokken.

Het Osbroek is gelegen binnen de alluviale vlakte van de Dender ten zuiden van de stad Aalst, op nauwelijks 1 km van de stadskern. Ten noorden wordt het begrensd door de bebouwde kom (Parklaan), ten oosten door het industriegebied langs de Kapellekensbaan (bekend uit de gelijknamige roman van Louis-Paul Boon), ten zuiden door weilanden en akkers en ten westen door de lintbebouwing van de steenweg Aalst–Ninove.

In zijn totaliteit is het ruim 75 ha groot. Meer dan de helft van de gronden bestaat uit Ruigt–Elzenbroekbos (grotendeels ingeplant met populier en Es), de kleine helft bestaat uit parkbos, weiland, hooiland, verruigd grasland, akkers en ruderaalterreinen. De ruderaalterreinen beslaan een oppervlakte van zo'n 14 ha. Het geheel werd eind 1977 als landschap beschermd omwille van de natuurwetenschappelijke waarde (op een beperkt deel van de ruderaalterreinen en enkele akkers en weilanden na) en leunt aan tegen het eveneens beschermde, 16 ha groot stadspark en de ca. 7 ha grote sportgronden. Beide laatstgenoemde gebieden behoorden vroeger ook tot het Osbroek.

Hierna hebben we het enkel nog over een aaneengesloten ruderaale zone van opgevoerde grond van 11,5 ha, gelegen op de overgang van sportterreinen naar elzenbroekbos. Achtereenvolgens presenteren we enkele oude afvalhopen, een vliegassort, een combinatie van vliegassort en puin en enige recent ontstane vijvers en sloten.

Een bewogen geschiedenis

Tot het einde van de achttiende eeuw bestond het Osbroekgebied vooral uit moerassig weiland en onbegaanbaar moeras. Dit is de toestand die men o.m. op de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden van graaf de Ferraris (ca.1775) aantreft.

Uit de verschillende militaire en kadastrale kaarten uit de negentiende eeuw kan men afleiden dat in die periode het bodemgebruik verre van stabiel was. De algemene trend was er één van drainage van moerassen, gevolgd door omzetting in bouwland, graasweide of hooiland en nog later door toenemende bebouwing.

Tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw denkt het stadsbestuur van Aalst aan stadsuitbreiding en overweegt het een parkwijk te ontwerpen. Rond 1910 wordt het Osbroekgebied hiervoor 'klaar gemaakt'. Het storten van huisvuil, metaalslakken, asse en puin neemt een aanvang. In volle oorlogsperiode wordt het huidige stadspark op opgehoogde en voor dit doel vergraven gronden aangelegd. Ook de geschiedenis van de huidige ruderaalterreinen begint omstreeks die periode. Tussen 1920 en 1950 wordt er 4 ha opgehoogd met huisvuil, natte asse en puin. Kort na W.O. II begint de Aalsterse elektriciteitscentrale met de aanleg van een stortplaats voor vliegassort. Eerst worden voor dit doel ringdijken aangelegd. Water gemengd met vliegassort wordt vervolgens via eternieten persleidingen naar het Osbroek gestuurd en opgevangen binnen de opgeworpen dijken. De as bezinkt en het gedecanteerde water wordt terug naar de centrale gestuurd. Op die manier wordt een stuk land van 2 ha opgespoten. Het zal nooit worden afgedekt met teelaarde. Vanaf 1963 legt men op dezelfde wijze twee nieuwe opspuitterreinen aan. Het opspuiten van vliegassort wordt stopgezet in 1969. Na het gedeeltelijk dempen met vliegassort worden de twee terreinen 'afgewerkt' met puin tot in 1977. Dan stoppen de stortactiviteiten onder toenemende druk van een allengs meer milieubewuste bevolking. Binnen de twee laatste opspuitterreinen (bijna 4,5 ha) resten er nu nog drie kleine vijvers.

In de periode 1976–1978 wordt op de grens van het opgehoogde terrein en het aansluitende vrij intact gebleven broekbos een rioolpijpleiding geconstrueerd. Op die manier wordt het huishoudelijke afvalwater dat voordien vrijelijk in het westelijke deel van het broekbos geloosd werd, opgevangen en buiten het gebied gevoerd. Keerzijde van de medaille: bijna 20 are broekbos wordt vergraven.

Een mooie partij Eikvaren op een vergane omgevallen boomstam in het bosgedeelte

De adventiefterreinen van het Osbroek hebben volgens de Biologische Waarderingskaart weinig of geen biologische waarde. Op het eerste zicht lijkt het immers niet meer dan normaal dat een dergelijke reeks van flagrante natuurverminderingen niet wordt gehonoreerd met een biologisch waarde-attest. Huisvuil, puin, recent gegraven vijvers en sloten, giftig afval (vliegias) zijn immers perfecte ingrediënten voor een klassiek assepoesverhaal. Met het hierna volgend relaas willen we peilen naar de biologische kwaliteiten van ons studiegebied. Met opzet kiezen we in onze beschrijving voor een hoofdzakelijk floristisch-ecologisch getinte benadering. Wij doen dit omdat we dan kunnen putten uit een zeer grote voorraad van gegevens. Faunistische gegevens werden minder systematisch opgetekend. Zuiver vegetatiekundige aspecten worden geweerd, zodoende vermijden we de in de vegetatiekunde welig tierende vaktechnische termen. Een nadeel is echter dat op die manier de indruk wordt gewekt dat wij enkel oog zouden hebben voor hoge soorten aantallen en botanische zeldzaamheden. De lezer oordele zelf!

De hokjesmentaliteit van de fanatieke floristen

In de jaren 1977-1979 werd de flora van het Osbroek grondig uitgeoogd (Van den Brecht e.a., 1980, W.B.P.O., 1981). Als basis voor de floristische inven-

tarisatie werden de rastereenheden van het IFBL-systeem genomen. De kilometerhokken werden nog eens onderverdeeld in hokken van 100 m op 100 m: hectarehokken. Dezelfde hokken werden verschillende malen bezocht, gespreid over het ganse vegetatie seizoen. In het totaal werden toen 451 soorten, ondersoorten en variëteiten waargenomen of meer dan 25% van de totale Belgische flora. Sindsdien werden nog ruim 100 soorten meer waargenomen. Opvallend is dat de opgespoten terreinen hoog scores en bovendien heel wat zeldzaamheden bevatten. Een recente zomerinventarisatie (juli-augustus 88), uitgevoerd door André De Jonghe en mijzelf, bracht bovendien aan het licht dat op de ruim 11 ha opgespoten, opgehoogde en vergraven ruderaalterreinen momenteel meer dan 280 verschillende plantensoorten groeien of ruim 50% van de huidige Osbroekflora. Slechts 15 plantensoorten werden niet meer teruggevonden, o.a. Goudzuring, Bezemkruiskruid, Doornappel, Slangekruid, Kleine Leeuwebek en ... Bosorchis (Nederlandse benaming volgens Van der Meijden & Vanhecke, 1986). Op Bosorchis na (die elders in het Osbroek nog voorkomt) zijn dit typische plantensoorten van ruderaal plaatsen. Het aantal verdwenen soorten wordt echter ruimschoots gecom-penseerd door nieuwe.

De herkomst van een aantal (soms de meest zeld-zame) plantensoorten is alles behalve duidelijk.

Sommige zoals Ruige Anjer en Plat Beemdgras zijn vermoedelijk met het puin meegebracht. Van verscheidene waterplanten is geweten dat ze verspreid worden via vogels, bijv. bepaalde fonteinkruiden en kroossoorten.

Misschien geldt hier ook de stelling: alles is overal, maar het milieu selecteert.

De afvalhopen van het interbellum

Het 4 ha grote stort van de periode tussen de twee wereldoorlogen is momenteel voor de helft bebost, de andere helft omvat twee voetbalterreinen. Het beboste deel heeft een vrij gelijkjarige boomlaag die gedomineerd wordt door Witte Els, Schietwilg + hybride met Kraakwilg, Gewone Esdoorn, Gewone Es en Zwarte Els. Of de Witte Els hier ooit werd aangeplant is niet met zekerheid bekend, maar het lijkt me weinig waarschijnlijk.

In de struiklaag vinden we naast de zo juist genoemde soorten nog de Gewone Vlier en plaatse-lijk ook Aalbes. Bij de klimplanten overwegen Haagwinde en Hop. Klimop daarentegen komt lokaal vooral als bodembedekker voor.

De kruidlaag is vrij soortenarm en wordt gekenmerkt door planten van voedsel- en stikstofrijke gronden. Grote Brandnetel, Hondsdraf en Kleefkruid vormen op drogere plaatsen een bijna onafscheidelijk trio, in nattere delen moeten ze het afleggen tegen vnl. Moeraszegge. Soorten van ruderaal bos zoals Dagkoekoeksbloem, Robertskruid en in mindere mate Nagelkruid, hebben ook een vrij grote oppervlakte veroverd.

Kenmerkend is eveneens de weliswaar sporadische aanwezigheid van enkele verwilderde tuinplanten die zich hier spontaan gevestigd hebben. Naast de wat banale en bizarre uit Japan afkomstige tweehuizige, geelgekleurde variëteit van *Aucuba japonica*, ver- noemen we als ander lid van de Kornoeljefamilie nog de Witte Kornoelje: waarschijnlijk werden de vruchten van deze struiken via vogels uitgezaaid.

Bij de kruiden zijn er ook verscheidene indringers. In het vroege voorjaar komt er massaal een witte vorm van Maarts Viooltje tot bloei. Langs een wandelpad groeit dan weer de Schijnaardbei, een uit Azië (Indonesië, Nepal ?) stammende sierplant die onderscheiden kan worden van onze wilde aarbeien door de gele bloemkleur en de vrij smaakloze en waterige schijnvruchten. Deze plant is elders in het Osbroek talrijk aanwezig, vooral langs de met steenslag verharde paden. Op de overgangszone van bos naar sportvelden komt de Valse Wingerd voor, een liaan die elders in de Denderstreek vooral furore maakt langs de spoorwegbermen.

Het beheersplan voorziet voor het beboste deel een selectieve kapping. Doel: het tegengaan van gelijkja- righeid.

Op voetbalterreinen verwacht men normaal geen floristische uitschieters. Toch kwam er een verrassing van formaat toen we er eind juli dit jaar ronddoelden.

Achter elk voetbaldoel bleek een grote populatie van Smal Streepzaad te huizen. Het Smal Streepzaad, vroeger ook Akkerstreepzaad of Muurstreepzaad geheten, is één van die plantesoorten die een niet in de plantkunde ingewijde steevast voor paardebloem verslijt. De plant verschilt op het eerste zicht ook nauwelijks van het eraan verwante Klein Streepzaad. De voornaamste verschillen zijn: de buitenste min of meer afstaande omwindselbladen, de gewoonlijk iets grotere bloem, de bovenste stengelbladeren die naar onderen omgerold zijn en bijna gaafrandig, de blade- ren die heel wat ruiger aanvoelen en de binnenste omwindelbladen die een behaarde binnenzijde heb- ben (loep). De soort is uitermate zeldzaam in ons land en komt normaal op zandige bodem voor. Wij waren dan ook ten zeerste verbouwereerd toen een werk- man van de stad doodleuk de ganse populatie met de grasmaaimachine binnen een tijdspanne van een week om zeep hielp. Exit Smal Streepzaad !

Op dezelfde voetbalterreinen, maar deze keer voor en achter het doel, werd ook nog Liggende Ganzerik gevonden, een plant waar we nog op terugkomen.

Over zware metalen en Duizendguldenkruid

Het oudste vliegassort heeft een totaal ander uitzicht. Men waant zich in de Kempen of minstens in zandig Vlaanderen. Nochtans heeft vliegassort een kwalijke reputatie en dit is volkomen terecht. Het bestaat namelijk uit zeer fijne vaste verbrandingsresten van steenkool. Naast de hoofdbestanddelen aluminium- en siliciumoxyde bevat het ook spore-elementen zo- als o.m. de zware metalen arsenicum en cadmium.

Duizendguldenkruid als pionier op braakland

Door de inwerking van regen worden deze sporelementen opgelost of uitgespoeld en komen ze in het grond- of oppervlaktewater terecht.

Zoals eerder vermeld werd het vliegastort nooit afgedekt en bovendien geraakte het ook nooit beplant. Dit betekent dus dat er een spontane kolonisatie is kunnen gebeuren.

Er heeft zich een pioniersbos op ontwikkeld met als aspectbepalende boomsoorten Ruwe Berk, Schietwilg (+ hybride) en Boswilg in de boomlaag. In de struiklaag overwegen plaatselijk de hybriden van Grauwe Wilg en Geoorde Wilg (beide oudersoorten komen nog mondjesmaat voor in het aanpalende broekbos). De kruidlaag is meestal slechts spaarzaam aanwezig en bestaat afhankelijk van de lichtintensiteit uit Wilgeroosje, Echt Duizendguldenkruid en Kleine Teunisbloem. Hier en daar hebben ook Duinriet of Bosaardbei omvangrijke aaneengesloten populaties kunnen vormen. Opvallend is de aanwezigheid van diverse soorten beekmos.

In 1986 werden kleinschalige kappingen uitgevoerd. Na de kapping verschenen er eerst soortenarme vegetaties met Wilgeroosje, Akker- en Veelkleurig Vergeet-me-nietje en Beklierde Basterdwederik. Dit jaar werden ze plaatselijk overwoekerd door zaailingen van Ratelpopulier, diverse wilgen, Zwarte en Witte Els.

Door konijnenvraat ontstonden er ook enkele open plekken. Nu groeien daar planten zoals Gewoon Struisgras, Liggende Vetmuur, Veldereprijs, Gewone Brunel, Plat Beemdgras en Zandhoornbloem. Van Zilverhaver, Gewoon Langbaardgras en het alomtegenwoordige Echt Duizendguldenkruid treden hier vaak extreme dwergvormen op van nog geen 3 cm groot.

Op een restant van één van de ringdijken werden zeer onlangs twee vrij jonge (?), in hun groei onderdrukte exemplaren (concurrentie om licht) van Zwarte Populier gevonden, een zeer zeldzaam geworden inheemse boomsoort. Van nature kwam de soort langs waterlopen voor. Voor de opkomst van de Canadapopulier echter in de achttiende eeuw, werd

Zwarte Populier evenals de beide abelen (witboom), veel aangeplant. Hij wordt beschouwd als één van de stamouders van de Canadapopulier. De herkomst van de gevonden bomen is onduidelijk maar gezien de nabijheid van de Dender is het niet onmogelijk dat de Zwarte Populier hier vroeger algemener was: nochtans werden tot hiertoe nog geen exemplaren gevonden in het broekbos.

Wat de fauna betreft vermelden we de aanwezigheid van een vrij grote populatie glimwormen langs een wandelpad. Glimwormen komen ook voor op de aanpalende stortterreinen en langs de randen van het stadspark. Vermeldenswaard is dat reeds meerdere malen in de dichte begroeiing op de rand van huisvuil- en vliegastort de Nachtegaal tot broeden kwam.

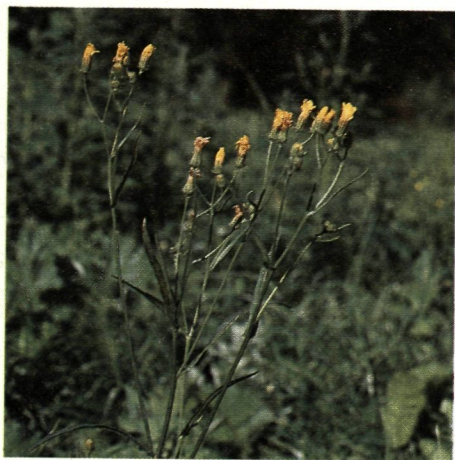
Een cocktail van puin en vliegastort

Omdat in 1969 de elektriciteitscentrale van brandstof veranderde, kwam er een einde aan het storten van vliegastort. Men besloot dan maar de zaak af te dekken met puin en daar bovenop zelfs met een scheut grond. In 1977 werd de stortactiviteit stopgezet.

Over deze mengelmoe van stortmateriaal vertrekt momenteel de hoofdwandelpad door het Osbroekgebied. De stad had hier oorspronkelijk dagrecreatie voorzien maar de bescherming als landschap van het Osbroek bracht hierin verandering. Het terrein bevat naast de drie kleine vijvers en enkele pioniersbosjes waarin wilgen, berken en bramen de toon aangeven, een grote open vlakte. Deze vlakte lijkt allerminst soortenrijk, daar ze in de lente gedomineerd wordt door grassen en russen. In de zomer wordt ze overheerst door ruigtekruiden, met als blikvanger de Citroengele Honingklaver. Toch is er op dit open gedeelte een indrukwekkende variatie van kruiden. Sommige zijn uitermate zeldzaam in Vlaanderen: Liggende Ganzerik, Graslathyrus, Ruige Anjer ....

Liggende Ganzerik is volgens de flora van De Langhe e.a. (1983) zeer zeldzaam in alle plantendistricten: als typische groeiplaatsen worden vijverranden en tijdelijk drooggevalen oevers, op zand en modder vermeld. Lawalrée zegt in zijn flore générale de Belgique (1959) dat de soort ook adventief of ingeburgerd voorkomt op braakliggende terreinen. De oudste vondst van Liggende Ganzerik binnen het Osbroekgebied dateert uit 1954, aldus een streeplijst van de hand van Delvosalle (IFBL-archief). In de plantenatlas van 1979 (Van Rompaey & Delvosalle) werden buiten deze waarneming, slechts vier andere recente waarnemingen voor België opgetekend, waarvan één in de omgeving van Gent. Of de soort vroeger – dus voor de terreinophogingen – binnen het Osbroek voorkwam is onbekend, maar het is weinig waarschijnlijk, gezien de oorspronkelijke Osbroekbodem bestond uit leem, klei en zware klei (Weeda e.a., 1987 vermelden nochtans groeiplaatsen op klei). De plant werd trouwens tot nu toe nooit elders opgemerkt in het gebied. Volgens Lawalrée (1959) zou de soort misschien ver-

Muurstreepzaad

spreid worden via watervogels. Deze zeldzame ganzerik treedt gedurende sommige jaren massaal op, vooral na een nat voorjaar gevolgd door een droge zomer, op de dichtgeslagen en tijdelijk met plassen bedekte opgehoogde bodems.

Graslathyrus is volgens De Langhe (1983), op zijn retour en in gans Vlaanderen zeer zeldzaam. De Aalsterse apotheker Roucel vermeldt waarnemingen in het Aalsterse in zijn *Traité des plantes les moins fréquentes* (1792). Omdat de bladeren zo goed op grassen gelijken zegt Roucel, blijft de plant bijna onopgemerkt. F. Kickx in de 19e eeuw en Bequaert in het begin van de 20e eeuw, vermelden ook vindplaatsen in en om Aalst (herb. Gent, R.U.G.). Nog recenter werd de plant in de omgeving van Denderleeuw waargenomen. Of de Graslathyrus dus vroeger in het Osbroek voorkwam, is onzeker, maar het mag niet uitgesloten worden. De normale groeiplaats is volgens de flora van België (1983) braakland, korenvelden, nabij bouwland (vooral op kalk en mergel). In de flora van Heukels-Van der Meijden (1983), staat dat deze eenjarige plant op dijken en bermen, op grazige en iets vochtige plaatsen, groeit. In het Osbroek wordt de soort aangetroffen op open, zonnige en grazige, weinig kalk bevattende plekjes in soms zeer wisselende aantallen, gaande van enkele tientallen tot verscheidene duizenden (zie ook Weeda, 1987).

De Ruige Anjer werd een eerste maal opgemerkt in 1980. Vermoedelijk werd hij vroeger over het hoofd gezien. De plant is eveneens zeer zeldzaam in Vlaanderen. Vroegere vindplaatsen in de streek zijn ons onbekend. Lawalrée (1963) beschrijft de natuurlijke standplaatsen als stenig en zandig. Net zoals Graslathyrus heeft deze soort voor haar kieming open plekjes nodig. Op de opgehoogde stenige terreinen heeft de Ruige anjer een ersatz-milieu gevonden. Het aantal bloeiende exemplaren wisselt er onder invloed van het weer van jaar tot jaar (cf. Weeda e.a. 1985).

De open vlakte van grassen en ruigtekruiden vormt een ideaal terrein voor een schare insecten: vrijwel 40 soorten zweefvliegen werden er geobserveerd evenals tal van vlinders. Een algemene bewoner is de grote Groene Sabelsprinkhaan.

In het beheersplan (sept.1985) opteert men voor het open houden van het terrein ten behoeve van de aanwezige flora en fauna en uit esthetische overwegingen. Jaarlijks wordt er een ander deel van het terrein gemaaid (met afvoer van het maaisel). Door alternerend maaien en nietsdoen wil men enerzijds het verruigde grasland in stand houden en anderzijds spontane bosvorming tegengaan. Beheersmaatregelen in de pioniersbosjes zijn nog niet ter sprake gekomen in de beheerscommissie. Maar vermoedelijk zal er beslist worden de bosjes spontaan te laten evolueren. Een opvallend verschijnsel in deze bosjes is de recente kolonisatie door de Brede Wespenorchis.

Levend water

Recente plassen hebben het nog al eens verkorven bij natuurvorsers. Getuige daarvan: bij het opstellen van de Biologische Waarderingskaart van België, Kaartblad Aalst, werden op een bijna systematische manier alle recente waters blanco gelaten. Volgens de karteerders hebben ze dus een geringe biologische waarde. Hebben de karteerders de tijd gehad om overal een gedetailleerd terreinonderzoek uit te voeren? Of is hier sprake van een vooringomenheid jegens alles wat recent is?

Feit is dat de drie plassen (met de Tolkien-achtige namen Ranonkeltje, Steenworpvijver, Dode vijver) die het opsputterrein rijk is, niet zo ordinaar zijn. Ze werden aangelegd in het begin der zestigerjaren en zijn het restant van de twee grote vijvers die fungeerden als bezinkingsbekken voor de vliegassortten. Elk van deze plassen heeft zijn eigen kenmerkende flora en fauna.

De kleinste vijver, het Ranonkeltje, heeft zoals de naam al laat vermoeden, een vegetatie die in het vakjargon (Segal, 1965) wordt bedacht met de benaming 'batrachiiden': dit zijn in de bodem wortelende waterplanten met drijfbladen en ondergedoken bladen. Aspectbepalend is hier de hoofdzakelijk in de voorzomer bloeiende Grote Waterranonkel, occasioneel vergezeld van het Gevleugeld Sterrekroos. Deze vegetatie bedekt vooral die delen van het vijvertje die in hartje zomer droog vallen, of althans zeer ondiep zijn. Een groot deel van het plasje is bedekt met planten met bebladerde stengels maar zonder speciale drijfbladen: Schedefonteinkruid, Gekroesd Fonteinkruid, het zeldzame Haarfonteinkruid, Stijve Waterranonkel en Aarvederkruid. Verder komen nog Grof Hoornblad, Klein Kroos, Gele Waterkers en Veenwortel voor. Interessant is ook een omvangrijke groeiplaats van kranswieren, behorende tot het geslacht *Nitella*. In de oeverzone groeien bovendien nog Blauw Waterereprijs, Waterzuring, Grote Wederik, Grote Kattestaart e.a.. De vijver is rijk aan amfibieën:

Ruige anjer

Liggende ganzlerik

Groene Kikker, Gewone Pad en Kleine Watersalamander hebben er een geschikte voortplantingsplaats gevonden. Ook de waterkevers en de water- en oppervlaktewantsen zijn in groten getale vertegenwoordigd.

De grootste en tevens de diepste vijver (grootste diepte, meer dan 2 m) is de Steenworpvijver. Een van de vijferranden wordt jammer genoeg ontsierd door grote brokken betonafval. Qua plantengroei vallen vooral Aarvederkruid en Gekroesd Fonteinkruid op. Een bij de insecten opvallende verschijning die we dikwijls over het water zien jagen is de Blauwe Glazenmaker. Vroeger zag men hier ook de IJsvogels, maar door enkele opeenvolgende strenge winters is het Oost-Vlaamse ijsvogelbestand danig geslonken. Pas deze zomer werd weer een exemplaar opgemerkt, zodat de kans groot is dat de IJsvogel volgend jaar opnieuw tot de broedvogels kan gerekend worden. 's Avonds is er boven de vijver een drukke activiteit van diverse soorten vleermuizen merkbaar, o.m. de Watervleermuis komt er aan zijn kostje.

Tijdens de grootscheepse planteninventarisatie van 1977-1979 bleek de Dode Vijver weinig of geen leven te bevatten: vandaar de ietwat rare benaming. Ondertussen is hierin verandering gekomen en vormen uitgestrekte aaneengesloten, ondergedoken vegetaties van Grof Hoornblad een ideaal biotoop voor tal van levensvormen. De Dode vijver is samen met de Steenworpvijver bovendien zeer visrijk.

De drie recente vijvers van de ruderaalterreinen in het Osbroek staan in schril contrast met de oudere en doorgaans kleinere waterplassen die elders in het Osbroekgebied worden aangetroffen. Qua aantal organismen (plantaardige en dierlijke) zijn ze ontzettend veel rijker dan de oudere plassen. De oorzaak hiervan ligt voor de hand: diepe plassen zijn al dusdanig verland dat er nog weinig waterleven in mogelijk is. Of ze zijn dermate beschaduwd en aan bladval onderhevig dat er behalve een Alpenwatersalamander en één enkele Melkwitte Trilworm nog weinig te beleven valt.

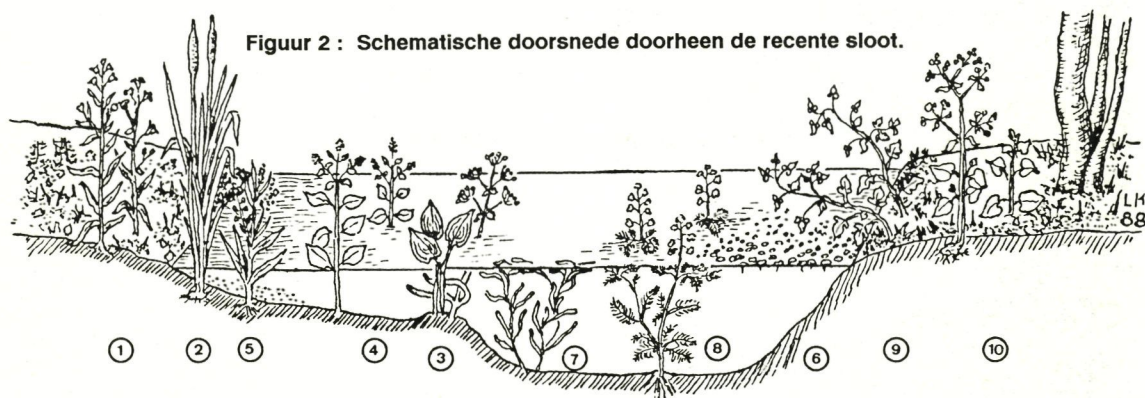
De andere plassen van het Osbroek zijn vroeger aangelegd met louter esthetische motieven voor ogen (parkbos), omwille van drainage doeleinden, of voor een bescheiden viskweek. Al deze functies van het vroegere privé domein geraakten in verval, dus werden de vijvers aan hun lot overgelaten. De recente vijvers daarentegen staan nog aan het begin van de verlandingsreeks en zijn voor waterorganismen veel interessanter. Om die verscheidenheid te behouden of te bevorderen, zal men in de toekomst moeten overwegen een aantal van deze vijvers tijdelijk droog te zetten (waar mogelijk) en vervolgens te laten ruimen. Bij voorkeur gebeurt dit niet overal gelijktijdig. Een vergelijkbare situatie vinden we in de twee evenwijdige sloten (2m van elkaar) aan de rand van de opgehoogde terreinen en het Ruigt-Elzenbroek. De ene sloot is recent en ontstond toen er in de periode 1976-1978 een rioolpijpleiding werd aangelegd, de maximale diepte is 75cm. De andere sloot is heel wat dieper en ouder, maar ze wordt grotendeels beschaduwd door overhangende wilgen.

De recente sloot heeft een zeer gevarieerde plantengroei (zie ook schematische voorstelling) en bevat gezien de geringe en wisselende diepte een mozaïek van verlandingsstadia. Daarbij komt nog dat er zich in de sloot kwelverschijnselen voordoen. Ter hoogte van deze kwelzones is het water bedekt met olie-achtige vliezen van voornamelijk ijzerbacteriën. Water en modder hebben er een roodbruine kleur, veroorzaakt door de neergeslagen ijzerverbindingen. De verscheidenheid van water- en oeverplanten is in dit slootje bijzonder groot: Klein Kroos, Puntkroos, Blauwe Waterereprijs, Grote Egelskop, Grote Waterweegbree, Grote Lisodde ... komen hier samen voor met kwelindicatoren (sensu Segal, 1963) zoals Stomp Fonteinkruid, Waterviolier, Fijne Waterranonkel, Watervorkje (levermos). Hier en daar groeien dichte vegetaties met kranswieren (*Chara vulgaris*). De amfibieënrijkdom is opmerkelijk: naast Bruine Kikker en Gewone Pad is de Kleine Watersalamander hier gewoon, Alpenwatersalamander en Vinpootsalamander komen occasioneel voor.

De oudere sloot is dieper, heeft een naar verhouding lagere bedekking van waterplanten en bevat naast o.m. Schedefonteinkruid, Watervorkje, Klein Kroos en Puntkroos ook nog Kikkerbeet. Maar van deze laatste plantensoort is de herkomst onduidelijk. Reeds eerder

Figuur 2 : Schematische doorsnede doorheen de recente sloot.

1. Harig Wilgeroosje 2. Grote Lisdodde 3. Grote Waterweegbree 4. Watermunt 5. Blauwe Waterereprijs 6. Klein Kroos
7. Stomp Fonteinkruid 8. Waterviolier 9. Bitterzoet 10. Rivierhelmkruid.

werd de natuur hier door aquariumliefhebbers een handje geholpen ! Efemere vondsten van Parelend Vederkruid en Grote Kroosvaren liggen nog vers in het geheugen. De sloot bevat grote populaties Driedoornige en Tiendoornige Stekelbaars. In het beheersplan wordt voor beide sloten een apart beheer voorgesteld.

– de recente sloot wordt in verschillende stadia geruimd volgens een soort rotatiesysteem (tussenpozen, afhankelijk van de verlandingsituatie: in '86 werd reeds een deel manueel geruimd met goed gevolg) . De bedoeling is op termijn de verschillende verlandingsstadia binnen een zelfde gracht te kunnen behouden en de paaiplassen van de amfibieën te bewaren.

– de oevers van de oudere sloot worden vrijgesteld. De bomen zullen als hakhout met een nog te bepalen omlooptijd worden behandeld.

Het wandelpad tussen de twee sloten, gelegen boven de rioolpijpleiding wordt jaarlijks gemaaid (+ maaiselafvoer). Het pad wordt educatief benut tijdens de geleide excursies.

Nabeschouwingen.

Het doel van deze bijdrage is niet een ongenuan- ceerde loftrampet te steken over ruderaalterreinen. In het geval van het Osbroek zou het leuker geweest zijn hier te kunnen stellen dat het gebied nog totaal ongerept was (wat dit ook moge zijn ...). Jammer genoeg echter werd een flink deel van dit waterrijk gebied opgehoogd, omdat het op dat moment geen economische waarde meer bezat. Het opgehoogde deel was door de voornaamste privé-eigenaars oorspronkelijke gereserveerd voor woonuitbreiding. Toen de stad het aankocht, bestemde men het voor dagre- creatie. Uiteindelijk werd ook deze zone met het aan- sluitende meest gave gedeelte in een beheersplan opgenomen met als doel het te beheren als een

openbaar natuurgebied. Het kolonisatieproces van de opgehoogde en vergraven terreinen is immers spontaan verlopen. Men kan dus eigenlijk spreken van natuurontwikkeling in de meest strikte zin van het woord, maar dan wel op een kunstmatig substraat. Het gaat echter om een soort natuur die er kwam te- gen wil en dank.

Over de waarde van dergelijke natuurterreinen lopen de meningen zoals reeds gezegd sterk uiteen. Bij een aantal natuuronderzoekers bestaat de vrees dat het ophemelen van deze gebieden voor gevolg zou heb- ben dat men een drogreden aan politici en plannen- makers zou geven om andere, meer maagdelijke natuurgebieden op te offeren. Dit verraadt een eerder defensieve ingesteldheid: éénmaal verknoeid, altijd verknoeid.

Anderen dan weer vinden deze terreinen toch maar minnetjes omdat ze het produkt zijn van een extreme menselijke ingreep. Maar men kan zich dan de vraag stellen of dit ook niet ééns het geval was met een goed deel van onze huidige natuurreservaten, bijv. oude turfwinningssputten.

Nog anderen vinden dat dergelijke terreinen als enige beheersmaatregel nietsdoen verdienen, zodat men het kolonisatieproces door dieren en planten onge- stoord zou kunnen opvolgen. Hier valt heel wat voor te zeggen, maar dan moet men voor ogen houden dat tal van planten en dieren die nu tot de meest bedreigde soorten kunnen gerekend worden, uit het landschap zullen verdwijnen. Heel wat soorten werden immers bevoordeeld door vroegere traditio- nele en nu bijna vergeten activiteiten zoals maaien en hooien, het aflaten en ruimen van vijvers voor vispro- ductie, de exploitatie van hakhout, het sikkelen en sprokkelen in bossen...

Een zaak is zeker: in een aantal van de ons omrin- gende landen, wordt aan ruderaalterreinen en spon- tane natuurontwikkeling in de stedelijke omgeving meer aandacht geschonken dan bij ons. Bij ons zijn

enkele gebieden beschermd als landschap of één keer in beheer als natuurreservaat. In Groot-Brittannië worden enkele van de rijkste stedelijke leefgemeenschappen door de 'Nature Conservancy Council' beschouwd als "Sites of Special Scientific Interest". In Duitsland voerde men gedurende de laatste jaren een hele reeks studies uit op ruderaalterreinen binnen grootstedelijke agglomeraties (bijv. Sukopp e.a. in Berlijn, 1980; Kunick in Keulen en Stuttgart, 1983a,b; Gödde in Düsseldorf, Essen en Münster 1986 ...). Een voorloper in het onderzoek van stedelijke gebieden was nochtans onze landgenoot P. Duvigneaud (1974).

Referenties

- De Langhe, J.E., Delvosalle, L., Duvigneaud, J., Lambinon, J. & Vanden Berghen, C. (1983). *Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (Pteridofyten en Spermatofyten)*, 104 + 970 p., Meise, Patrimonium van de Nationale Plantentuin van België.
- Desmet, K. & Demarest, L. (1985). *Biologische Waarderingskaart van België, verklarende tekst bij Kaartblad 22, 96 p.*, Brussel, Coördinatiecentrum van de Biologische Waarderingskaart.
- Duvigneaud, P. (1974). L'écosystème "urbs". *Mem. Soc. Roy. Bot. Belg.* 6: 321-331.
- Gödde, M. (1986). *Vergleichende Untersuchung der Ruderalvegetation der Grossstädte Düsseldorf, Essen und Münster*, 273 + 19 S., Düsseldorf, herausgegeben vom Oberstadtdirektor der Landeshauptstadt Düsseldorf; Garten-, Friedhof- und Forstamt.
- Kunick, W. (1983a). *Biotoptkartierung. Landschaftsökologische Grundlagen, Teil 3*, 304 S., Köln, Im Auftrag der Stadt Köln.
- Kunick, W. (1983b). Pilotstudie Stadtbioptkartierung Stuttgart. *Beih. Veröff. Natursch. Landschaftspfl. Bad.-Württ.* 36: 1-134.
- Lawalrée, A. (1959). *Flore générale de Belgique, Spermatophytes, vol. III, fasc. II*, 291-292. Bruxelles, Ministère de l'Agriculture, Jardin Botanique de l'Etat.
- Lawalrée, A. (1963). *Flore générale de Belgique, Spermatophytes, vol. IV, fasc. II*, 207-209. Bruxelles, Ministère de l'Agriculture, Jardin Botanique de l'Etat.
- Roucel, F. (1792). *Traité des plantes les moins fréquentes, qui croissent naturellement dans les environs des villes de Gand, d'Alost, de Termonde & Bruxelles*, 29 + 188 p., Paris-Bruxelles.
- Segal, S. (1963). *Een vegetatiekundige schets van de moerasvegetaties in de "Landen achter het Singel" te Wanneperveen en Zwartsluis (Noordwest-Overijssel)*, 27 p., stencil. Zeist, RIVON.
- Segal, S. (1965). *Een vegetatieonderzoek van Hogere Waterplanten in Nederland*, 80 p., Wetenschappelijke mededelingen van de KNNV, no. 57. Hoogwoud.
- Sukopp, H., Blume, H.-P., Elvers, H. & Horbert, M. (Hg.) (1980). Beiträge zur Stadtökologie von Berlin (West). Exkursionsführer für das zweite Europäische ökologische Symposium. *Schr. Reihe Landschaftsentwickl. u. Umweltforsch.* 3: 1-225.
- Van den Bremt, P., Fobert, L. & Lebacqz, J. (1980). Resultaten van een floristisch onderzoek in het Osbroekgebied te Aalst-Erembodegem: 1977 - 1979. *Dumortiera* 17, 1-13.
- Van der Meijden, R., Weeda, E.J., Adema, F.A.C.B. & De Joncheere, G.J. (1983). Heukels/Van der Meijden, *Flora van Nederland*, 20e druk, 583 p., Groningen, Wolters-Noordhoff.
- Van der Meijden, R. & Vanhecke, L. (1986). Naamlijst van de flora van Nederland en België. *Gorteria* 13, 87-170.
- Van Rompaey, E. & Delvosalle, L. (1979). *Atlas van de Belgische en Luxemburgse flora, Pteridofyten en Spermatofyten, 2e uitgave*, 1542 verspreidingskaarten. Brussel, Nationale Plantentuin van België.
- Weeda, E.J., Westra, R., Westra, Ch. & Westra, T. (1985). *Nederlandse oecologische flora, Wilde planten en hun relaties 1*, 304 p., IVN - VARA & VEWIN.
- Weeda, E.J., Westra, R., Westra, Ch. & Westra, T. (1987). *Nederlandse oecologische flora, Wilde planten en hun relaties 2*, 304 p., IVN - VARA & VEWIN.
- Werkgroep Bomen Park - Osbroek (1981). *Plantenatlas van het Osbroek te Aalst*, 7 + 68 p. Aalst, WBPO.
- P. Van den Bremt, Leo de Béthunelaan 115, 9300 Aalst.

tekeningen: Luc Kiekens
foto's: André De Jonghe

Erratum

Op de achterkaft van het septembernummer werd de naam van de auteur van de prachtige kerkuifoto op de voorkaft verkeerd geschreven. Het betreft wel degelijk de heer J. Vandervelden uit Terhulpen.

Bosbeheer in natuurrreservaten

S.Tys

1. Algemeen

Bos in de zin van dit artikel is een min of meer gesloten oppervlakte begroeid met bomen, al dan niet vergezeld van struikgewas. Lijnvormige elementen uit het landschap horen daar niet bij.

In elke streek is het natuurlijk bos het meest complexe en het meest stabiele ecosysteem van de vegetatie, dat meestal een eindtoestand in de vegetatieontwikkeling (= climax) vormt. Het is tevens het meest gesloten systeem, waarbij uitvoer of invoer van biomassa of voedingselementen minimaal zijn en uiterst gering ten opzichte van zijn biomassa.

De bossen in de verschillende streken zijn echter sterk verscheiden. Deze verscheidenheid is het gevolg van verschillen in de bodem, het lokale klimaat, het reliëf, enz. Wat de Vlaamse bossen betreft, kan men stellen dat, gelet op de relatieve homogeniteit in het klimaat, de bodem een voorname faktor in de verscheidenheid van het bos is.

Het natuurlijk bos is in Vlaanderen niet aanwezig. In de loop der tijden hebben quasi alle bossen diverse menselijke invloeden ondergaan, en slechts in zeer speciale omstandigheden kon een stukje bos zich in de laatste honderd jaar nagenoeg natuurlijk ontwikkelen en dan nog over een geringe oppervlakte (vb. de Oude Stadswallen van Damme).

Flora en fauna in deze laatste bossen zijn spontaan en inheems, maar de structuur van de vegetatie werd door de mens beïnvloed.

Daarnaast ontstonden ook volledig kunstmatig aangelegde bossen, waarin de mens dikwijls allerlei uitheemse boomsoorten, meestal naaldboomsoorten en populieren heeft geplant, met het oog op een min of meer regelmatige productie van hout. Men gebruikt hier de term "cultuurbos" om deze bossen aan te duiden.

Tussen het nagenoeg natuurlijke bos en het cultuurbos vinden we een reeks bossen die min of meer beantwoorden aan het algemene idee van natuurlijkheid in het bos. Maar ook deze bossen kenden meestal een kunstmatige oorsprong of behandeling, zodat men dan van half-natuurlijke bossen spreekt waarin fauna en flora wel spontaan zijn maar het vegetatiebeeld in sterke mate door de mens is bepaald. Afgezien van de ingrepen van de mens, bezitten de bossen op gelijke standplaatsen echter een aantal vegetatiekenmerken die het mogelijk maken een samenhangende klassificatie van de bossen op te stellen en daaruit bepaalde conclusies voor de behandeling af te leiden.

Hoogstammig loofbos

Foto: L.Kusters

2. Het behoud van de bossen

Om het behoud van de bossen die aangepast zijn aan hun vindplaats te waarborgen, is in de eerste plaats de kennis van hun eigen aard nodig.

Om vergelijkingen te maken moet men kunnen uitgaan van een referentiekader, waarin een overzicht wordt gegeven van de mogelijke aanwezige bostypes en waarin de biologische kenmerken van elk van deze types worden vermeld.

De meest complexe typologie van de bossen wordt bekomen door het bepalen van de zg. plantenassociaties volgens het systeem van BRAUN-BLANQUET. Dit systeem vereist echter een zeer goede kennis van de plantesoorten en maakt tijdrovende vegetatieopnamen nodig.

Voor een praktische klassificatie van de diverse vegetaties is men gaan zoeken naar eenvoudiger sy-

stemen, die vlugger tot resultaten leidden.

Zo werd tussen 1978 en 1985 een systematische kartering van de vegetatie in België doorgevoerd met het oog op het opmaken van een "Biologische waarderingskaart", steunend op een lijst van vooraf bepaalde karteringseenheden.

Ondanks zekere beperkingen, te wijten aan de beschikbare middelen, vormen deze karteringseenheden een goed hulpmiddel voor het typeren van de bossen in het algemeen en van deze in reservaten. De kennis van een beperkt aantal plantesoorten volstaat meestal om een gegeven bosbestand te benoemen en te rangschikken in het systeem van de karteringseenheden van de biologische waarderingskaart.

De gebruikte eenheden worden aangeduid door letters :

- een hoofdletter die de klassen aanduidt
- een of twee kleine letters om de eigenlijke karteringseenheid aan te duiden. Wat de Vlaamse bossen betreft, deze zijn hoofdzakelijk verspreid over een beperkt aantal klassen en karteringseenheden m.n.:

- **Q** en **F** : mesofiele bossen, vb. **Fa** : beukenbos met Bosanemonen, **Qe** : eiken-haagbeukenbos met Wilde Hyacinten

- **V** : vallei-, moeras- en veenbossen, vb. **Vu** : nitrofiel alluviaal elzenbos

- **R** : ruderaal bossen

- **P** en **L** : aangeplant naalldhout of populierenaanplant, vb. **Pp** : dennenaanplantingen, **Lu** : populieren op vochtige plaatsen

De complete lijst van eenheden vindt men terug in het boekje "Algemene Verklarende Tekst" bij de biologische waarderingskaart, terwijl de geografische ver-

spreiding en de kenmerken der diverse eenheden aan bod komen in de boekjes met de "Bijzondere Verklarende Tekst" bij elk kaartenstel (= één of meerdere kaartbladen van de topografische kaart van België).

3. Het beheer van bossen in natuurreservaten

Eens de plaats van een bos bepaald in de klassificatie, kan men uit de algemene kenmerken van de gegeven karteringseenheden een aantal aanwijzingen afleiden met betrekking tot het beheer van het bos.

Wie zegt beheer, denkt aan een aantal verwachtingen die men wil vervuld zien, met andere woorden, de beheerder tracht een aantal doelstellingen te bereiken die hij zich vooraf heeft gesteld.

In het raam van het beheer van een reservaat is de hoofddoelstelling voor het beheer van een standplaatsen bos in de eerste plaats het behouden en het verhogen van de natuurwaarden van het bos, rekening houdend met het bostype.

Een nevendoelstelling kan zijn het bekomen van een permanente of toevallige opbrengst aan hout en/of andere bosproducten ofwel het recreatieve medegebruik (natuurobservatie, wandelingen, enz.)

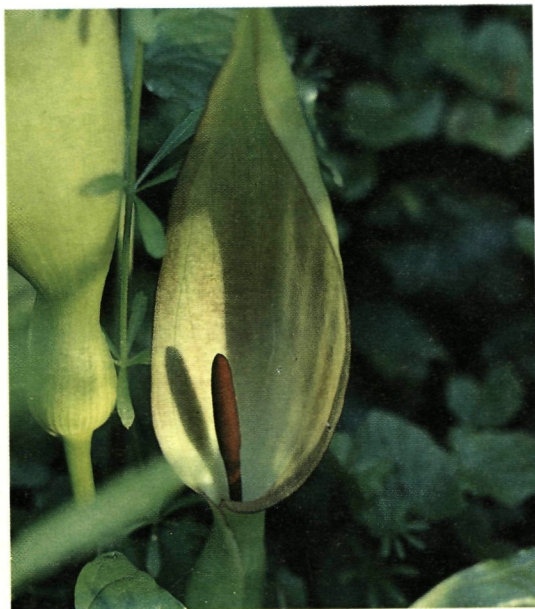
Zoals voor alle beheersacties in reservaten dient ook hier het ingrijpen van de beheerder algemeen gesproken gekenmerkt te zijn door een streven naar het behouden van de diversiteit van de natuurlijk voorkomende biologische processen en patronen. Daarbij gaat hij best kleinschalig en aansluitend met het verleden te werk.

Voor de realisatie van zijn doelstellingen moet de beheerder rekening houden met de fundamentele wetten van de bosevolutie. Deze bepalen een gelei-

Demenakker Foto: G.Luyts

Gevlekte Aronskelk

Foto: L.Kusters

delijke opbouw of afname en de differentiëring in lagen of etages, waarbij het bos verschillende fasen doorloopt. Men herkent een open jongwasfase (met open ruimte tussen de boompjes) een dichtwasfase (van het ogenblik dat de kronen der boompjes elkaar raken) een jonge bomen- of staakhoutfase (vanaf het ontstaan van etages), een bomenfase en een degradatie- of vervalfase (die in Vlaanderen zo goed als onbestaand is).

Vanaf het ontstaan van het bos tot aan de dichtwas neemt het licht af op de bodem, met het gevolg dat een aantal groene bodemplanten verdwijnen. Vanaf de boomfase neemt de hoeveelheid licht op de bodem terug toe, wat zich weer uit in een toename van het aantal groene planten.

Deze evolutie van de lichthoeveelheid en -kwaliteit heeft ook een voor de leek weinig zichtbare boomsoortenwisseling voor gevolg, waarbij de zogenaamde lichtboomsoorten eerst grote oppervlakten van open terrein innemen maar waarbij onder hun scherm de zogenaamde schaduwboomsoorten post vatten en de rol van de lichtboomsoorten als bosvormers overnemen.

Deze opeenvolging van structurele fasen is een proces waarbij de tijd, de oppervlakte van het bos en plots optredende storingen een belangrijke rol spelen. Het doorlopen van deze fasen in een natuurlijk bos zonder menselijk ingrijpen, vergt verschillende eeuwen, waarbij de diverse fasen naast elkaar kunnen bestaan in de ruimte. Dit naast elkaar bestaan van verschillende structuurfasen van het bos is het gevolg van natuurlijke factoren (bodemverschillen) en van plots optredende invloeden van buitenuit (brand,

overstroming, enz.) die gedeelten van het natuurlijk evoluerend bos over min of meer grote oppervlakte vernietigen en een gevarieerd bospatroon tot stand brengen.

Waarnemingen over dergelijke evolutie werden meestal gedaan in ver verwijderde bossen (in Centraal-Europa bv.) De conclusies uit die waarnemingen kunnen ook niet zonder meer in Vlaanderen worden toegepast. De natuurlijke evolutie van een bos is in de lage landen trouwens bijna onbestaande door het eeuwenlange ingrijpen van de mens.

De mens heeft, bewust of onbewust, aan het hier aanwezige bos ook bepaalde nieuwe functies toegekend zoals een productiefunctie, een recreatiefunctie (jacht en thans, ontspanning) naast de beschermende en klimaatregelende functies die het bos op zichzelf in min of meerdere mate bezit naar gelang van de streek.

Dit samenspel van natuurlijke en kunstige functies kan men bij het beheer van de huidige bossen moeilijk ontwarren. Bovendien heeft het afwezig zijn van bos over grote oppervlakten ingevolge versnippering voor gevolg dat de bestaande bossen zich bevinden in een toestand analoog aan deze van de bestandsrand van een groot massief.

Het ingrijpen van de beheerder in dergelijke situaties is dan ook voorlopig beperkt tot het trachten na te bootsen van een aantal kleinschalige, op de bosstructuur inwerkende factoren, waarbij wordt getracht een zo groot mogelijke waaier van dieren en planten en van hun levensgemeenschappen een betere kans te geven. De hoofddoelstelling van het beheer is immers gericht op de verhoging van de natuurwaarden van het bos.

Daarbij zal worden gebruik gemaakt van een aantal technieken die in een op houtproductie afgestemd bosbeheer niet veel gebruikt worden (maar die er wel bekend zijn), namelijk :

- het behoud op stam van dode bomen, nadat even-

Ongemanierde Buizerd

Foto: A.C.Zwaga

Loofbos met ondergroei Daslook

Foto: A.De Jonghe

tueel het afsterven werd verhaast door het ringen van de schors.

- het laten liggen van omgevallen (c.q.omgetrokken) bomen.

- het zeer lokaal, gecontroleerd en tijdelijk laten grazen van vee, waarbij echter duidelijk moet worden gesteld dat dergelijk extensief graasbeheer over grotere oppervlakten toegepast, normaal leidt tot bosvernietiging, wat niet het doel mag zijn van de beheerder van een bos.

- het verwijderen van niet-inheemse boomsoorten
- het verjongen of uitbreiden van het bos door natuurlijke verjonging

- het niet gebruiken van biociden

Welke technieken hij ook zal kiezen, steeds moet de beheerder zich duidelijk bewust zijn van de fundamentele rol van de factor tijd in het tot stand komen van het bos. Dit zal hem ontgoochelingen besparen.

Het kappen van bomen over zeer kleine oppervlakten

of van individuele bomen is eveneens een aangewezen middel om ruimtelijke variatie in bossen te brengen, waarbij ook een aantal planten worden bevoordeeld. Het kappen is een normale vorm van beheer in het zg. "hakhout" bestaande uit vegetatieve uitlopers. Daarin worden periodisch bepaalde oppervlakten volledig gekapt. Op grond van het principe van de geleidelijkheid is het belangrijk dat, over kleinere en meer verspreide oppervlakten, dergelijke kappingen worden voorgezet waarbij men ook een langere periode kan laten verlopen tussen twee opeenvolgende kappingen op eenzelfde oppervlakte.

Bij het verjongen van houtkanten en houtwallen kan men op dezelfde wijze te werk gaan.

Dergelijke kappingen worden best vooraf planmatig vastgelegd, om de gewenste ruimtelijke verspreiding van de leeftijdsklassen te realiseren

S. Tys, Beekstraat 16, 2800 Mechelen.

Graslanden

Paul Prinsen

Het grootste gedeelte van onze graslanden is cultuurgrasland, namelijk landbouwgrond, die zwaar bemest wordt om een zo groot mogelijke opbrengst te bekomen. Ze worden dikwijls omgeploegd of bemest voor hoogwaardige cultuurgrassen.

Gelukkig bestaan er in ons land nog enkele halfnatuurlijke graslanden, die soms door natuurverenigingen kunnen aangekocht worden. Zo kunnen toch nog enkele gebieden gevrijwaard worden voor de opdringende cultuurmaatschappij, die deze verzamelingen "onkruiden" liever omgevormd ziet tot groene tapijten.

Ontwatering en het rechtekken van waterlopen zijn gewoonlijk nefast voor deze pareltjes, die meestal na lang zwoegen en onderhandelen bekomen zijn. Toenemende stikstofneerslag vanuit de lucht en de nabijgelegen (door gier- of kunstmest) overbemeste cultuurgraslanden hebben tevens een nadelige invloed op halfnatuurlijke hooilanden.

Graslanden zijn in ons land ontstaan door mensenhanden. Door begrazing en later door maaïen kregen we naargelang bodem en grondwatertafel, verschillende types, die meestal zeer plantenrijk waren. Denken we maar terug aan die prachtige hooilanden vol met Trilgras, Spaanse Ruiter, orchissen en nog zoveel meer.

Graslanden kunnen worden onderverdeeld in verschillende types, enkele gaan we hiervan bespreken.

A. Graslanden op vochtige tot natte schrale bodem.

Tot een van deze typische hooilanden behoort het Dotterverbond of het Calthion.

Deze zijn meestal gedurende het winterhalfjaar erg drassig. Ze komen voor op voedselrijkere bodems. Dit type vinden we terug in de Orchis te Bornem en de Langemeersen te Wortegem-Petegem.

Tot de typische plantensoorten behoren: Dotterbloem, Moerasrolklaver, Tweerijige Zegge, Koekoeksbloem, Waterbies enz...

De Orchis te Bornem bevindt zich in een reeds meer verschaalde fase met o.a. Blauwe Zegge, Zeegroene Muur en Gevlekte Orchis.

In de omgeving vindt men nog typische bosplanten van mineraalrijkere bodem zoals Slanke Sleutelbloem, Muskuskruid e.a.

Het beheer in dit reservaat spitst zich vooral toe op het instandhouden of bevorderen van de groeiplaats van drie aanwezige orchideeënsoorten, nl. Breedbladige, Gevlekte en Keverorchis. Er wordt ook gestreefd naar een zo groot mogelijke diversiteit van schrale hooilandsoorten. Alhoewel er 19 grassoorten voorkomen, wordt het aspect toch in belangrijke mate

Gevlekte Orchis

Foto: J. Van den Heuvel

door 7 zeggesoorten, en vooral door de kruidenrijkdom bepaald. Er wordt éénmaal per jaar gemaaid, en dit in begin juli. Dit gebeurt met de zeis en het hooi wordt manueel afgevoerd.

In de Langemeersen, bevatten de hooilanden nog twee typische halfparasieten zoals het uiterst zeldzaam Moeraskartelblad en de Grote Ratelaar, die door zijn overvloedige aanwezigheid wijst op een mogelijke verandering van het milieu in de omgeving.

Deze hooilanden worden doorsneden door grachten en sloten, waarlangs zich plaatselijk ruigtekruidenvegetaties ontwikkelen.

Het maaïen gebeurt tevens begin juli, maar wegens de grote oppervlakte (6 à 7 ha in eigendom) worden ze machinaal gemaaid met een cirkelmaaier op een tractor. Het afvoeren gebeurt grotendeels manueel. Het machinaal maaïen heeft voorlopig nog geen nadelige invloed gehad op de vegetatie. De ruigtekruiden die de hooilanden omzomen worden slechts gedeeltelijk gemaaid. Dit komt zeker ten goed aan de insectenwereld. De meeste stukken, de minst natte, worden nabeweid door runderen.

Tijdens de wintermaanden komen hier ook veel Wilde Eenden en dikwijls Goudplevieren pleisteren. Verheugend was tevens de aanwezigheid van een

Breedbladige Orchissen in Neerhelst

Foto: A.Cools

Ook de Neerhelst te Geel-Larum is een grasland op een natte tot vochtige schrale bodem. Men vindt er Dotterbloemen, Gevlekte en Breedbladige Orchis, Grote en Kleine Ratelaar, Addertong e.a., naast schralere soorten zoals Pijpestrootje, Draadrus en Waterdrieblad.

Dankzij de kalkrijke kwel van het Kanaal blijft de waterstand optimaal. Dit vochtig hooiland wordt door zijn vrij hoge waterstand, pas eind augustus gemaaid. Dit gebeurt meestal met de zeis, maar zeker niet met behulp van zwaar gerei, anders kan er blijvende schade ontstaan in dit mooie natuurpatrimonium. Dankzij de kleinschalige landbouw in deze omgeving bleef zulk gebied behouden tot op heden. Wat nogmaals aanduidt hoe belangrijk de omgeving is voor de laatste restjes halfnatuurlijke hooilanden. We treffen er enkele zeldzame vlindersoorten aan (voor de provincie Antwerpen) nl. Zilveren Maan, Aardbeivlindertje, en nog enkele anderen. Rond het hooiland vindt men Riet- en Wilgenopslag, waar talrijke vogels hun broed- en roestplaats vinden. Door zijn hoge vochtigheidsgraad is beweiding hier haast niet toe te passen.

B. Graslanden op voedselarmere bodem

De Dongen te Turnhout-Zevendonk kan men tot zulk hooiland rekenen. Hier maakten we het volgende mee : door het kappen van een denbosje juist

naast het hooiland, schoot onder invloed van afplagen, spontaan Struik- en Dopheide terug op. Op nattere stukken vonden we Ronde en Kleine Zonnedauw, en tussen de heidevegetatie groeien hier en daar soorten van iets voedselrijkere situaties o.a. Sterzegge, Lage Zegge, Tormantil, Veldrus, Stekelbrem, e.a.

Dit beeld geeft waarschijnlijk de oorspronkelijke situatie van het orchideeënhooiland weer. We weten zeker dat door begrazing deze heide werd omgevormd tot hooiland, maar in hoeverre bemesting een invloed uitoefende, is niet bekend. Tormantil een typische schraallandsoort begint reeds een belangrijk aandeel te krijgen in het vegetatiebeeld. Honderden Gevlekte Orchissen staan tussen Veldrus, Biezeknoppen, Rood Zwenkgras, Dichtbloemige- en Veelbloemige Veldbies, e.a.

In de meer geïsoleerde randzone vinden we het Moerasviooltje terug. Tevens sparen we een strook ruigtekruiden langs de rand van het hooiland, die zoals in de Langemeersen slechts sporadisch gemaaid worden, dit vooral voor de insectenwereld.

Het maaien heeft meestal plaats begin augustus, en gebeurt met een maaibalk. Het hooi wordt manueel afgevoerd.

Gezien de toenemende verschraling wordt er wel sterk overwogen tot nabegrazing met koeien, om

Hooien op de Dongen

Foto: G.Luyts

plaatselijk terug verrijking te bekomen.

In de Tikkebroeken werden 2 hooilanden (1ha) naast de hut, de laatste jaren niet meer verder gemaaid. De van nature voedselarmere heidebodem werd hierdoor te eenzijdig verschaald zodat dit niet meer verder leidde tot een vermeerdering van de plantendiversiteit.

Door begrazing met 2 koeien, ontstaan nu typische begrazingspatronen en kunnen soorten als Tormantil,

Kruipende Ganzerik, Biggekruid en andere sterk uitbreiden.

Ook naar de buitenwereld en vogelwereld toe, lijkt deze beheersvorm zeer goede resultaten te geven. Mogelijk heeft deze begrazing positieve gevolgen voor de mierenfauna, waar de Groene Specht dan weer van kan profiteren. Ook de uitwerpselen van de runderen zijn zeer rijk aan insectenlarven en imago's, zodat vogels, muizen en mollen hierdoor worden aangetrokken.

Zoals men kan zien, bezit onze vereniging nog een aantal prachtige halfnatuurlijke hooilanden, waaruit een kleine greep genomen werd. Men merkt ook dat aankopen slechts een beginpunt vormen en dat doelgericht beheer noodzakelijk is om deze mooie pareltjes in stand te houden. Maaien alleen is niet altijd de oplossing. Bij een soms te eenzijdige verschralling kan nabeweiding een verbetering brengen. Deze vorm van beheer wordt steeds meer toegepast, en kan dikwijls ook een uitkomst bieden, bij een tekort aan mankracht.

Met dank aan Mark Smets voor het kritisch doornemen van dit artikel.

P. Prinsen, Oude Baan 72, 2350 Vosselaar

Langemeersen Petegem 1988

Foto: J.Vanheueverswyn

U zei, water ?

Rudy Willockx

Oppervlaktewater is in of nabij alle reservaten van de Wielewaal aanwezig. In het groot of in het klein, stromend of stilstaand, voedselarm of voedselrijk, glashelder of troebel. Spijtig genoeg ook vaak verontreinigd. Er is dus nogal wat variatie en dikwijls komt deze verscheidenheid op korte afstand van elkaar voor. Gunstige omstandigheden waar zowel fauna als flora op inspelen, met een grotere verscheidenheid aan soorten of met grotere aantallen. Enkele voorbeelden van wielewaalreservaten in de omgeving van oppervlaktewater tonen deze meerwaarde aan.

Zoet en zuur

Het speciale landschapstype van de zoetwaterschoren komt in een afzonderlijk artikel aan bod.

Achter de dijken van onze traag stromende laagland-rivieren liggen waterrijke gebieden beheerd door onze vereniging. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de Steenbeemden. In dit reservaat komen watervogels tot broeden die elders in de streek zeldzaam zijn geworden. Door de afwisseling van kleine watervlakken, wilgenbosjes en drassige stukken, vinden niet alleen eenden, maar ook zeldzamer soorten zoals bijvoorbeeld de Waterral hier geschikte broedplaatsen. In de nazomer pleisteren tientallen steltlopers op de slikbankjes of kan men er de typische vlucht van de Bruine Kiekendief bewonderen. Door een oordeelkundig beheer breidt het Zomerklokje uit. Deze narcisachtige heeft slechts enkele groeiplaatsen in het Vlaamse Gewest.

Een ander reservaat van de Wielewaal "Het Mechels broek" ligt in de Dijlevallei, in het najaar en het voorjaar een druk gebruikte trekroute van watervogels, steltlopers en kleine zangvogels. Het reservaat zelf maakt deel uit van een 35 ha groot meer ontstaan bij de aanleg van de E10. Vooral gedurende het winterhalfjaar verzamelen zich hier honderden eenden. Meeuwen komen er bij duizenden slapen. In de poelen van het reservaat komen Gewone Pad, Groene en Bruine Kikker. Kleine Watersalamander en Alpenwatersalamander voor. De Stijve Waterranonkel, Pijlkruid, Kikkerbeet en Zannichellia groeien in de sloten van het reservaat. In Midden-Limburg is de Wielewaal betrokken in het beheer van enkele reservaten met grote vijvercomplexen. De "Wijvenheide" kan bogen op een uitzonderlijke aantal broedende eendesoorten. Wilde Eend, Bergeend, Wintertaling, Slobeend, Kuifeend en Tafeleend zijn er regelmatige broedvogels. De zeldzame Krakeend en Zomertaling brengen er hun jongen groot. Eminente broedvogels zijn het Wouwaapje, de Roerdomp. De Grote Karekiet en de Snor, in België nagenoeg verdwenen, komen in de Wijvenheide maar ook in dat andere bekende vijver-

Wijvenheide

Foto: C.Onkelinx

gebied "Terlaemen" nog voor. In beide reservaten komen enkel amfibieënsoorten voor, waaronder de Heikikker en de Rugstreeppad. In de vijvers en beken leven o.a. de Grote Modderkruiper, de Grondel en twee soorten stekelbaars.

Langs de beekkanten groeien Muskuskruid, Verspreidbladig Goudveil, Moerasviooltje, Rivinusviooltje, Moerashertshooi en Waterdrieblad.

Een "wiel" of "weel". Is een min of meer ronde plas ontstaan bij kortstondige dijkdoorbraak. Wielen hebben meestal een geringe oppervlakte en zijn zeer diep. Niet zo echter met het "Panneweel" een merkwaardig reservaat nabij St.-Gillis-Waas.

Het Panneweel is geëvolueerd tot een moerasje. Het overblijvende open water is maximaal anderhalve meter diep. De verlanding van dit wiel met veenmosvorming is ongetwijfeld het belangrijkste fenomeen. Eveneens merkwaardig is de vorming van drijftillen. Door de werking van moerasgas wordt het veen op de bodem naar boven gestuwd. Er ontstaan kale, drijvende veeneilandjes. Op deze drijftillen ontwikkelt zich later een plantengroei met o.a. Cyperzegge, Galigaan, Wateraardbei en Puntmos. De legakkers zijn getuigen van activiteiten van de mens in het verleden. Op deze smalle stroken grond werd vroeger het veen

Mechels Broek

Foto: R.Willockx

uitgespreid. Nu zijn ze begroeid door kleurige, bloemenrijke ruigten.

Vennen en veenplassen worden in een ander artikel uitvoerig besproken, o.a. met het voorbeeld van de Tikkebroeken. Dit reservaat kende dezelfde bedreiging als het Panneweel.

Oorspronkelijk was de "Tikkebroeken" beroemd voor de talrijke Blauwborstjes en Waterrallen. Activiteiten van de mens zoals ruilverkaveling en verlaging van het grondwaterpeil hadden voor fauna en flora rampzalige gevolgen. In de "Tikkebroeken" tracht men het water te behouden met kleine dammetjes op de Rode Loop. Ook het zo unieke "Panneweel" ondergaat de nefaste invloed van werken in de omgeving. Ruilverkaveling, verlaging van het grondwaterpeil ten behoeve van de moderne landbouw en drinkwaterwinning zijn oorzaken van de teloorgang van unieke waterrijke gebieden. De stille, verdroogde vennen verzuren. Voor talrijk waterbewoners is het venwater onbewoonbaar geworden. Voor de toch al zo zeldzame Heikikker is dit een bijkomende bedreiging.

Uit recent onderzoek is gebleken dat de legsels beschimmelen en niet ontwikkelen. Een andere ernstige bedreiging is het overdadig gebruik van kunstmest in de landbouw. Poelen, beken en vijvers worden overbelast met fosfaten. Hierdoor ontstaat, vooral tijdens warme zomerdagen, algenbloei. Voor de waterbewoners is dit een levensgevaarlijk fenomeen. Bij algenbloei wordt de zuurstof in het water zeer vlug opgebruikt. Hieruit volgt een grote sterfte van allerhande levensvormen.

't Is te laat, de poel gedempt ...

Niet alleen klaterende beekjes, vijvers omzoomd met moerasvegetaties of voedselarme vennen worden door de Wielewaal beheerd. In het Vlaamse Gewest zijn nog talrijke sloten en poelen die krioelen van het leven.

Vaak zijn het de laatste toevluchtsoorden voor plant en dier gelegen in een groene woestijn.

Hyla, de amfibieën- en reptielenwerkgroep van de

Wielewaal heeft in 1986 een sensibilisatieactie op gang gebracht voor het behoud van deze kleine landschapselementen. De nadruk van deze actie ligt vooral op het behoud van drinkpoelen. Deze poelen werden door de mens uitgegraven op plaatsen waar geen water voor het vee was. Voor de moderne landbouwer zijn deze poelen dikwijls overbodig geworden. Ze worden niet langer onderhouden of ze worden gedempt. Dit is jammer want uit recente inventarisaties is gebleken dat deze drinkpoelen, vooral bij extensieve beweiding, zeer waardevol zijn. De oevers worden dan niet overmatig vertrappeld door het vee en er ontstaat een mooie oeervegetatie met toch wel opmerkelijke soorten. Enkele planten aangetroffen tijdens poeleninventarisaties in 1987 en 1988 : Zilte Waterranonkel, Stijve Waterranonkel, Zannichellia, Lidsteng, Gele Waterkers, Moeras-vergeet-mij-nietje, Pijptorkruid, Pijlkruid, Gekruld Fonteinkruid, Grote

Zwanebloem

Foto: R.Willockx

Bruine Kikker

Foto: C.Onkelinx

Egelskop, Zwanebloem, Kleine Lisdodde, Gele Lis, Kikkerbeet, Waterviolier.... noem maar op ! Veedrinkpoelen zijn uitermate belangrijk voor het voortbestaan van de inheemse amfibieën. Zij vinden er schuilmogelijkheden, broedplaatsen en voedsel. Het hoeft dan ook niet verwonderen dat van al onze inheemse soorten, tot de Vuursalamander toe, larven in drinkpoelen worden gevonden. Meer nog, het voortbestaan van de Boomkikker in West-Vlaanderen is afhankelijk van de aanwezigheid van veedrinkpoelen. Veedrinkpoelen en sloten zijn ook belangrijk voor de verspreiding van planten en dieren want zij vormen als het ware de verbindingswegen tussen grotere natuurgebieden.

Er is een toenemende belangstelling voor poelen, hier en daar worden ze onderhouden of niet meer dicht-gesmeten.

Er worden zelfs nieuwe drinkpoelen aangelegd. Een helder stromend beekje is romantisch, vijvers met grote groepen watervogels zijn indrukwekkend. Toon een belangstellende ook eens een veedrinkpoel, vertrappelde oevers, troebel water, en dan komt natuurlijk .... U zei, water ?

R. Willockx, Sparrenstraat 23, 2930 Hombeek

Bibliografie

Wielewaalnatuurreservaten uitgave de Wielewaal.
Veedrinkpoelen meer dan drinken alleen, uitgave Hyla
 Herpetologisch werkgroep van de Wielewaal

Waterdrieblad

Foto: R.Willockx

Slobbeend

Foto: A.C.Zwaga

Heide, ven en veen

Mark Smets

We zullen dit landschapstype bespreken aan de hand van enkele voorbeelden uit de Antwerpse Kempen. De Kempen roept bij velen nog steeds het beeld op van heide, vennen en veenmoerassen. Die indruk wordt nog verstrekt door de grote welkomsborden langs alle grote autowegen, die nog steeds uitpakken met het land van heide, duinen en bossen. De rechtgeaarde natuurliefhebber moet echter tot in Kalmthout rijden om een oorspronkelijk heidelandschap in volle glorie te bewonderen. Buiten enkele kleine snippers is het areaal droge heide en duinen totaal verdwenen. Bij de landbouwtelling in 1847 bestond de Antwerpse Kempen nog voor 49% uit zogenaamd woeste grond. In 1895 was nog steeds 6920 ha in handen van de gemeenten en 24 464 ha privé-eigendom. Met de teloorgang van de potstalcultuur, de opkomst van het kunstmest en het verdwijnen van de schaapskudden was echter ook het lot van dit ruwe sferlandschap bezegeld.

Schilders, poëten en natuurbeschermers zagen hun geliefde Kempen afbrokkelen en konden niet beletten dat hun inspiratiebron en rustpunt ten prooi viel aan andere doeleinden. Het getuigt van weinig cultuurbesef dat dit historisch landschap, dat door de eeuwen heen een typisch volk boetseerde met een eigen karakter, bijna totaal op de schop ging.

De Kempische boer had immers een uniek bemestingsstelsel ontwikkeld waardoor hij jaarlijks zijn akkers kon bewinnen terwijl in andere streken het drieslagstelsel nog van toepassing was. De heide leverde bezems van Brem, Berk en Struikheide. Men stak er schadden (bovenlaag + vegetatie) en turf voor de open haard en de boer haalde er het witte zand, nodig voor de kunstige zandversieringen in het woonhuis. De imker bracht zijn bijen naar de bloeiende heidezee terwijl de stroper er Haas of Konijn strikte. Veel sagen en legenden situeren zich in dit mysterieuze landschap. Voor tal van geneeskruiden als Jeneverbes, Waterdrieblad, zonnedaawsoorten e.a. waren de heide en vennen van belang. Met de opkomst van de industrie gingen echter meer en meer oude gebruiken verloren en zowel het landschap als zijn bewoners veranderden snel.

Voor het Turnhoutse is het Wielewaalreservaat "De Liereman" erg belangrijk. Dit reservaat werd eens voorbestemd om het grootste natuurgebied te worden van Vlaanderen (Vereniging tot behoud van Natuur en Stedenschoon, Bulletin nr 12, december 1923). Door zijn afwisseling gaf het een compleet beeld van de Oude Kempen. In de 167 ha die overblijven, vinden we vandaag nog steeds heel wat merkwaardige levensorganismen van de vochtige heide en vennen te-

Veenplas in de Liereman

Foto: R.Willockx

rug. Dank zij de intensieve beheerswerken van de gemeente Oud-Turnhout herwint het landschap opnieuw zijn oude glorie. Mits een beetje goede wil kunnen opnieuw heel wat mooie heidegebieden ontstaan. Voor tal van gemeentebesturen misschien een mogelijkheid om op een goedkope manier een stukje erfgoed te laten ontstaan op de plaats waar nu zieloze dennenakkers het uitzicht bepalen.

De vochtige heide.

Wie de kleurenpracht van de vochtige heide wil zien kan best in juni of juli naar De Liereman trekken. De belletjes van de Dophei kleuren hier hele vlaktes lilaze. De hommels bezoeken dan ijverig deze nektarbron zodat ze bij de gegeerde lekkernij geraken. In de vochtige heide met voedselarme ondergrond treffen we de Bruine en Witte Snavelbries samen met de

Beenbreek

Foto: C. Onkelinx

vleesetende zonnedaauwplantjes. Deze planten komen massaal terug te voorschijn na plaggen d.i. de bovenste strooisellaag verwijderen. Deze zaadbanken blijven wellicht zeer lang kiemkrachtig daar ze in de Dongen en de Tikkebroeken zelfs terug verschenen op plaatsen waar een dertig jaar oud dennebos had gestaan. In dit laatste reservaat verscheen zelfs Oeverkruid op plagplaatsen. De successie dringt de plant echter terug na enkele jaren. In dit beekdalreservaat vinden we ook gemakkelijk Moeraswolfsklauw langs paadjes die niet te snel dichtgroeien. Waar de vochtige heide grenst aan voedselrijker elzenbroek of klei of leem de ondergrond plaatselijk verrijken, komen nog meer interessante soorten tevoorschijn. De Blauwe Zegge is dan steeds present en vaak in gezelschap van Gewone Zegge, Lage Zegge, Zompzegge, Sterzegge en Veelstengelige Waterbies. Veldrus, Klokjesgentiaan, Tormentil en beide snavelbiessoorten vormen met voornoemde zeggesoorten een bont gezelschap waar Kleine Zonnedaauw eveneens van de partij is. Een kleine bekalkingsproef in de Tikkebroeken in een voedselarm type met veel Kleine Zonnedaauw, Dopheide en Bruine Snavelbies deed Veldrus talrijk ontkiemen op deze plaats. Voornoemde plantengemeenschap ontstond opnieuw door kapping van een banaal dennebos en het ruimen van het strooisel. In de Liereman zien we op betreden paden soms plakaten Blauwe Zegge of de forse Trekkruid. Hier vinden we in de veenachtige gedeelten

de Beenbreek. Deze plant, die sterk gebonden is aan zuurstofrijk bewegend kwelwater komt hier nog algemeen voor. Op de ene plaats zien we deze soort in het gezelschap van Draadzegge, terwijl in een voedselarmere fase vegetaties met Veenbes en de wijnrode veenmossoorten, (*Sphagnum magellanicum* Brid. en *Sph. rubellum* Wils) te vinden zijn. Hier kunnen we reeds spreken van een stilaan op gang komende hoogveenvorming.

Waar de klei door het aanleggen van de aardgasleiding vermengd werd met de bovengrond, ontstond een interessant heischraal graslandtype. Deze plaatsen groeien niet zo snel dicht met heide, maar soorten als Schapegras, Tandjes- en Borstelgras, Heidekartelblad, Liggende Vleugeltjesbloem, Stekelbrem en Cladoniasoorten maken deel uit van deze plantengemeenschap. Vogelliefhebbers kunnen in dit gedeelte genieten van de wulpenroep terwijl 's nachts de gezellig roepende Wintertalingen de heide verlevendigen

Droge heide

Van dit heidetype, dat eens het grootste aandeel vormde, is op enkele hectaren na niets meer officieel beschermd. De paarse pracht is nog in relictvorm aanwezig in de Korhaan, de Tikkebroeken en sporadisch in de Liereman. Het gaat hier alles samen om enkele hectaren.

Het voormalige stuifduinkarakter van de Korhaan wordt nu getypeerd door vegetaties met Buntgras, diverse soorten Cladonia's (Bekermossen) en het typische Kraakloof. Het frisgroene Borstelgras tussen de Struikheide en de rode draadjes van het Duivelsnaaigaren vormen een prachtige overgang naar de lagere gagelstruwelen tegen de beek. Hier vinden we de Moeraswolfsklauw en Kleine Zonnedaauw. Het spontaan opgeschoten dennebos werd hier enkele jaren geleden verwijderd en ook het strooisel verwisselde van eigenaar. Langzaam komt hier nu de Struikheide terug terwijl op de plaatsen waar te veel dennestrooisel bleef zitten, de Schapezuring sterk ontkiemde. In de Tikkebroeken werd totaal van nul gestart. De twee percelen dennebos werden eerst volledig geplagd en vervolgens gekapt. Het wonder voltrok zich hier snel en het is uiterst merkwaardig hoe vlug planten en dieren het perceel (elk ± 1 ha), wisten te koloniseren. In de heide was het Duivelsnaaigaren of Klein Warkruid hoegenaamd niet zeldzaam tijdens de eerste jaren. Bij ouder wordende heide verdwijnen echter de kiemingsomstandigheden. Men dient dus ter plaatse te maaien of door begrazing de vegetatie kort te houden.

Brandplekken geven in de droge heide een interessante variatie daar dit type van nature voedselarm is door zijn snel uitlogende bodem. Een meer grazige vegetatie met Veldbiezen, Witte Klaver, Schermhavigskruid, Paardebloem sp. en vooral Stekelbrem krijgen we hier te zien. Sprinkhanen, die vooral van grassen leven, zijn hier dan ook talrijker dan in de ei-

genlijke heide. Cladoniasoorten weten zich hier te vestigen op plaatsen die niet zo snel dichtgroeien met heide. Een grote *Peltigera*soort verscheen op 2 brandplekken in de heide. Ook voor een aantal paddestoelen zijn deze typische minibiotoopjes van belang. De zeldzame Heideknotszwam verscheen op een oude brandplaats terwijl in '88 voor het eerst Blauwe Knoop tot bloei kwam op een reeds oudere brandplek. Deze humusrijkere stukjes houden beter vocht en vormen door hun grotere mineralenrijkdom een interessantere overgang naar de veel monotone heidebegroeiing. Boomopslag op deze verstoorde plaatsen dient echter wel verwijderd te worden. De open stukken in de heide zijn het uitgelezen biotoop van de prachtig fluoriserende Groene Zandloopkever en een boeiende spinnenwereld. Op het nieuwe heideterreintje werd zelfs *Cyclosa oculata* gevangen, een spin die buiten een vindplaats in Limburg de laatste honderd jaar niet meer in België werd waargenomen. Aangemoedigd door de enthousiaste verhalen van Yves Lesseliers en G. Loos over graafbijen en -wespen, werd gestart met het aanleggen van kunstmatige zandbergen. De vliegplanten zijn overal talrijk aanwezig, enkel de nestplaatsen waren niet optimaal voorhanden. Wat hebben we hier reeds aangename uurtjes doorgebracht bij de mooie zandbijen. IJverig zoekende nomada's en parasitaire vliegen inspecteren de gaatjes van hun toekomstige slachtoffers. Een heel seizoen lang kan men zo

diverse soorten zien gaan en komen, allen gebonden aan één of meerdere soorten waardplanten. De grote Wolzwevers zowel als de zenuwachtige Rupsen- en Spinnendoders vinden hier hun onderkomen in de kale zandberg.

Ook voor vogels is de heide van groot belang ondanks de geringe afmeting. Zo weet de Patrijs hier veilig zijn nest uit te broeden. Natuurlijk is de Boompieper hier aanwezig samen met de Grasmus als de heide grenst aan cultuurland met veel struweel. Waar het heide-areaal groter is kunnen Wulp en Boomleeuwerik wel eens nestelen. Beide soorten zijn echter sterk in aantal verminderd door een veel intensiever landbouwgebruik en een overschakeling op andere teelten. Nog in de jaren '50 was de zoetelief op drie plaatsen present op kleine heideperceeltjes rond de Tikkebroeken. De landbouwgronden hadden toen nog een grote betekenis voor vogels die van nature uit aan de heide gebonden waren. (o.a. Korhoen, Wulpen, Boomleeuwerik). Voor de Wulp zijn de toekomstperspectieven waarschijnlijk even somber. Deze vogels worden echter vrij oud, zodat het effect zich langzamer manifesteert.

De aanleg van heideterreinen dringt zich dan ook sterk op gezien de natuurwaarde van de huidige landbouwgronden bijna nihil is geworden. Willen wij een aantal typisch Kempische broedvogels behouden dan zullen we er ook voor moeten zorgen dat hun leefgebied opnieuw voorhanden is.

Struikheide, buntgras, korstmossen ...

Foto: Keoon

Venen.

Over hoogveen zullen we het hier verder niet hebben. Buiten een beginfase in de Liereman komt het in de besproken reservaten niet voor.

Het laagveen vinden we terug in de Tikkebroeken. Het is een matig voedselarm tot matig voedselrijk veengebied langs de laaglandbeek "De Rode Loop". Het water dat vroeger bij regelmatige overstromingen het beekdal bevoeide, was nog niet zo sterk aangerijkt met natuurlijke voedingsdeeltjes, gezien de geringe afstand tot de bron. Hierdoor ontstond een landschap dat in botanisch opzicht zeer typisch Kempisch is. De moerassen langs de grotere rivieren zijn veel voedselrijker en ze bezitten dan ook voor een groot deel een ander uitzicht. Langs de beekzijde vinden we het Elzenbroek dat het meest profiteert van de doorsijpelende voedselrijke deeltjes van de beek. Hierna volgt een overgang met vooral Bos- en Geoorde Wilg en vervolgens de typische gagelstruwelen met Spork. In het rijkere elzenbroek vinden we soorten als Gele Lis, Elzenzegge, Stijve- en IJle Zegge, overvloedig Zwarte Bes en de zeldzamer wordende Dotterbloem. Mogelijk speelt een totale ommekeer in de waterhuishouding van het gebied hierin een rol. Vroeger verkreeg men een natuurlijke aanrijking met voedselrijke deeltjes vanuit het beekwater.

Men had een contactzone met enerzijds voedselarm kwelwater en het voedselrijkere beekwater. Door de slechte kwaliteit van het beekwater zijn we nu echter genoodzaakt om bevoeiing met beekwater zoveel mogelijk te vermijden. Zodoende wordt het beekdal alleen nog maar gevoed door vrij zuur regenwater en bemest kwelwater vanuit de landbouw. Hierdoor ontstaat een sterk gewijzigd ecosysteem. In de toekomst zal zeker gedacht moeten worden aan bevoeiing met voorzuivering of een andere vorm van buffering tegen het te zure water. De grootste omzichtigheid is hier echter geraden aangezien zulke weinig gebufferde voedselarme terreinen snel verstoord worden.

Als we terugkeren naar de gagelzone zien we, tussen het uitvlokkende ijzer, planten van het voedselarmere milieu met o.a. Wateraardbei, Snavel- en Zompzegge, sporadisch Draadzegge en Waterdrieblad. De bloeiende Gagel en wilgenstruwelen in de buiachtige maart- en apriildagen vormen één van de schilderachtigste landschappen uit de Kempen. Waar we terug gaan uitvenen op kleine schaal of regelmatig de moerbrij vertrappelen, verschijnen een aantal mesotrofe soorten. Zo ontdekken we het Duizendknoopfonteinkruid veelvuldig in opnieuw uitgeveende plasjes samen met Vloftende Bies en soms Moerashertshooi. Zelfs de Witbloemige Waterranonkel ontkiemde op een bodem die meer dan 30 jaar begroeid was met bomen. Na het verwijderen van de

We missen ze, onze Korhanen

Foto: R.Willockx

Boomleeuwerik

Foto: A.C.Zwaga

opslag en de dikke laag strooisel verschenen enkele tengere plantjes. Het totale milieu is echter te sterk veranderd om deze kieskeurige soort nog overlevingskansen te geven tussen de snel woekerende Knolrus. Interessant in dit opzicht is het voorkomen van Duizendknoopfonteinkruid, Vlottende Bies en Moerashertshooi in een kunstmatig gegraven vijvertje dat door bekalking eertijds geschikt werd gemaakt voor vis. Of er nog vis in voorkomt, is twijfelachtig maar Alpen- en Kleine Watersalamander komen er algemeen tot eierafzetting. In een aanpalend gedeelte werd door ons toevallig een gelijkaardig plasje uitgegraven om een afwateringsgracht te dichten. Het resultaat is echter teleurstellend. Ondanks het feit dat beide plassen in dezelfde aanrijdingslijn liggen van het beekdal komt in laatstgenoemde plas enkel Veelstengelige Waterbies, Snavelzegge en een tapijt van Knolrus voor.

Vogels

In het overgangsgedebied van Gagel naar wilgenstruweel komen een heleboel vogels tot broeden. De meest typische bewoners zijn de Blauwborst en Waterral. Door kappen en het verhogen van de waterstand steeg de populatie Blauwborsten van 1 koppel in 1978 tot 9 koppels in '88. Ook de Waterral was dit jaar met zeker 3 à 4 koppels vertegenwoordigd. Wintertalingen broeden jaarlijks met 3 à 4 koppels in het door de Wielewaal beheerde terreingedeelte. De Fitis blijft zeker de algemeenste broedvogel, terwijl Rietgors en Kneu toch verder achteruit schijnen te gaan. De Sprinkhaanrietzanger is een onregelmatige broedvogel geworden.

Ook in de Liereman steeg de blauwborstpopulatie tot een 20-tal koppels door het openkappen van het moeras. Het varkensgeschreeuw van de Wateraal kon men op een 10-tal plaatsen horen, terwijl de Sprinkhaanrietzanger op 3 zangposten vertegenwoordigd is. Een bezoek aan het gerestaureerde Liereman is dan ook steeds zeer de moeite waard. Met een klein ommetje kom je nog terecht op de Korhaan waar een hagelkruis herinnert aan het plotse overlijden van onze voorzitter Frans Segers.

Hopelijk hebt U met deze summiere beschrijving een idee gekregen van de rijkdom in deze drie reservaten. We hopen vurig dat deze restanten niet verder afbrokkelen maar integendeel mogen aangroeien. Op een zeer eenvoudige en goedkope manier zijn een-tonige dennenaakkers om te vormen tot prachtige heideveldjes, krioelend van insecten, spinnen, hagedissen en planten die typisch zijn voor onze streek alleen. Het mag niet zijn dat de natuurrijkdom slechts het voorrecht was van enkele generaties. De natuur moet een volwaardige plaats krijgen in ons patrimonium.

Zowel vanuit historisch als biologisch standpunt verdient het deze ereplaats. Het is slechts de natuur met zijn duizend en één facetten in zijn subtiele ecosystemen die ons dwingt tot inkeer en overdenking van ons waardenpatroon.

De Wielewaal en de andere natuurbeschermingsverenigingen hebben op dit gebied pionierswerk verricht. Het wordt echter de hoogste tijd dat van overheidswege een sterkere helpende hand wordt toegestoken, om een aantal terreinen te redden of door beheerswerken te herstellen in een meer oorspronkelijke staat.

M. Smets, Neerhofstraat 1, 2300 Turnhout

De Kevie – een natuurreservaat van de Wielewaal in het park van de oostelijke Jeker te Tongeren.

Jan Gabriëls, Louis Smeets

Haspengouw is omwille van zijn vruchtbare leemgrond al van oudsher een rijk landbouwgebied met graan en suikerbieten. Daardoor is het natuurlijk landschap er schaars en teruggedrongen naar de beekdalen of beperkt tot kasteelparken, hellingbosjes en vooral kleine landschapselementen als holle wegen, houtkanten, taluds, lanen e.d. die onmisbaar zijn als verbinding tussen de zeer schaarse grote entiteiten.

In droog Haspengouw is het park van de oostelijke Jeker een ca. 160ha groot natuurgebied dat door zijn gunstige ligging een van de meest waardevolle landschappen is van Zuid-Limburg.

Des te opmerkelijker is het, na de klassering van dit gebied (1985), dat in het Europees Jaar van het Leefmilieu 1987, de stad Tongeren onder impuls van Schepen R. Christiaens, één van de stichters van de Wielewaalafdeling Zuid-Limburg, een deel van de Kevie als natuurreservaat in huur overdraagt aan de Wielewaal.

We wensen in naam van onze vereniging, het gemeentebestuur van de stad Tongeren hiervoor van harte geluk en hopen in de toekomst op hun steun te mogen rekenen om dit gebied kwalitatief en kwantitatief te kunnen uitbouwen tot een parel in Zuid-Oost Limburg.

Treksloot met afdamming

Info-bord

Situering

Het "Park van de oostelijke Jeker" situeert zich grosso modo in de alluviale vlakte van het brede Jekerdal (maximum breedte 1300m tegenover de Ezelsbeek) ten oosten van Tongeren.

In het noorden vormt de Blaarstraat de grens, in het oosten het gehucht Klein-Mal, aan de zuidkant de oude spoorweg naar Aken en een deel van de genormaliseerde Jeker, terwijl langs de stadszijde de spoorweg naar Luik de limiet is. (fig.1)

Het natuureservaat "de Kevie" vormt samen met de rietmoerassen van "Groot Meers" en "het Hardel" drie venige depressies in dit park van de oostelijke Jeker (fig.1).

Het Jekerdal tussen Tongeren en Mal

Het landschappelijk karakter van het brede Jekerdal tussen Tongeren en Mal wordt voornamelijk bepaald door zijn hydrografische toestand. Ten zuiden van de stad Tongeren werden er twee waterlopen uitgegraven, nl. de "Overslag", die ter hoogte van de Zuur-

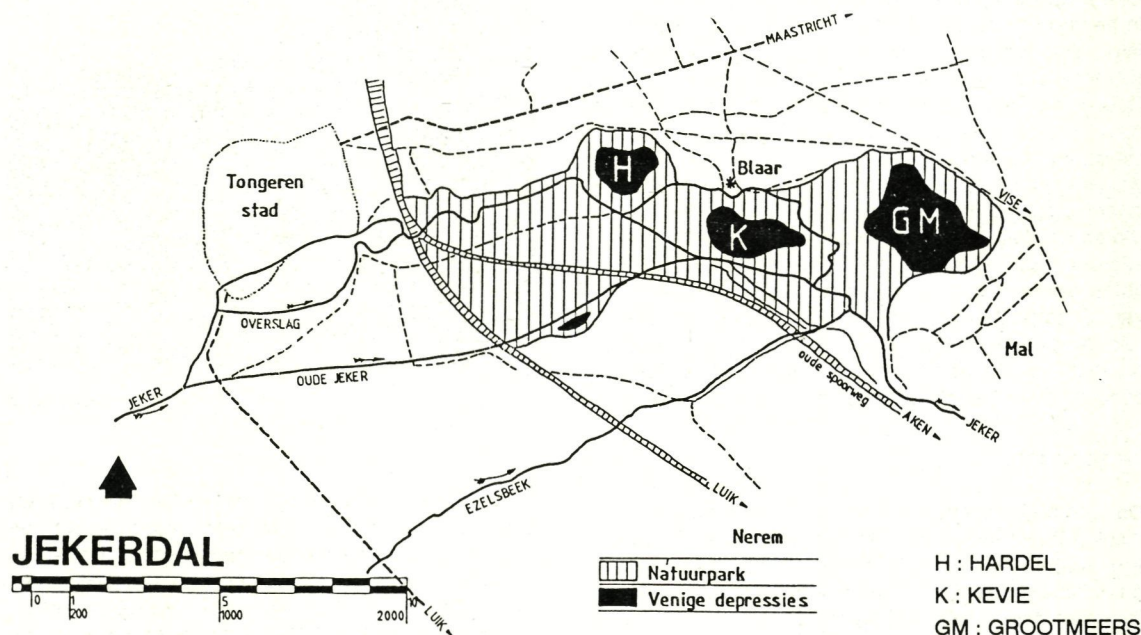
beemden in de Jeker uitmondt, en de zogenaamde "Oude Jeker" die nabij het kasteel van Scherpenberg erin stroomt.

Tussen de Jeker en de Oude Jeker strekt zich een 1 km breed alluvium uit dat gedraineerd wordt door vele ontwateringsgrachtjes die op hun beurt uitgeven in kleine kanalen als de Vloedgracht, de Fluwijsloot en de Flotsbeek (stroomt door de Kevie). Dit alluvium neemt gelijkmatig toe van zuid naar noord en groeit plaatselijk aan tot meer dan 10m dikte.

De hydrografie van de Jeker is beschreven in het boekje "Waar in Bronsgroen... De Kevie" van J. Gabriëls (1988).

In tegenstelling tot de Herk en Demer (Scheldebekken) die ten noorden van de Tongerse heuvelrug nog actief hun dalen eroderen, is de Jeker nog altijd bezig haar dal aan te hogen. Dit opvullingsstadium van de Jeker is ten oosten van Tongeren waarneembaar. De rivier heeft er een gering verval en liet er in de loop der tijden een drietal oude meanders achter. Binnen deze brede bochten ontwikkelden zich geïsoleerde depressies waarvan de bodem bestaat uit weinig materiaal.

Deze drie natuurlijke depressies worden aangeduid met toponiemen die ondubbelzinnig wijzen op de gesteldheid van het terrein. Van west naar oost onderscheidt men : het "Harden" (del = laagte), de "Kevie" (lat.cavea = kelder) en het "Groot Meers" (meers = moeras).

In de jaren zestig werd de Jeker tussen Harden en Kevie verbonden met de Oude Jeker, waardoor een gedeelte van de oorspronkelijke rivier kwam droog te liggen en lokaal zelfs werd gedempt. Bovendien werd de Oude Jeker ter hoogte van de Kevie verbreed en rechtgetrokken waardoor enkele oude meanders achterbleven ten noordoosten van Scherpenberg. Deze regularisering heeft uiteraard invloed gehad op het grondwaterpeil van het gebied.

Het biotische milieu

Het landschap

De Jekervallei is, net als heel Haspengouw, reeds lang bewoond. Vooral op de vruchtbare leemgronden waren er zeer lang ontginningen. Daarvan getuigen prehistorische resten uit de neolithische cultuur (vanaf 4500 vòòr Chr.) Sporen van bewoning te Glons doen ons 3000 jaar teruggaan in de tijd.

Vele dorpen hebben hun ontstaan te danken aan de Romeinse bezetting. Resten van Romeinse villa's werden teruggevonden te Mal, Sluizen, Elst en Roclange. De dorpen ontstonden aan de voet van een helling of op een natuurlijk plateau van de valleiwand. Van daar af breidden ze geleidelijk uit naar de

vallei. De hele vallei kende nagenoeg dezelfde ontwikkeling als Haspengouw met een steeds voortschrijdende ontginning.

Het Romeinse Tijdperk (50 j. vòòr Chr. tot 260 j. na Chr.) werd gekarakteriseerd door een verdeling van gronden in de nederzettingen. Voor het onderhouden van hun grensgarnizoenen hadden de Romeinen een aanzienlijk landbouwareaal nodig. Daarbij werden vele wegen naar deze akkergebieden aangelegd.

Na de Romeinse bezetting (tweede helft van de derde eeuw) geraakten grote delen weer bebost.

Tijdens de middeleeuwen (11 de - 13 de eeuw) werden de agrarische activiteiten steeds uitgebreider zodat een open-field-landschap ontstond op de plateaus terwijl de valleien als graslanden (hooilanden en weiden) werden gebruikt.

De periode na de middeleeuwen tot in de 16 de eeuw was belangrijk omdat dan aanplanting van hoogstamboomgaarden, heggen en bomenrijen rond de dorpen plaatsvond. Vanaf het einde van de 16 de eeuw brak er een crisisperiode uit. Deze was te wijten aan oorlogen, ziekten (pest) en oogsten die mislukten wegens klimatologische omstandigheden. Hieraan werd de bouw van kastelen en hoeven aangepast.

In de 19 de eeuw hadden de laatste grote ontbossingen plaats waardoor het open landschap definitief vaste vorm kreeg. Door populieren-aanplantingen op de vochtige valleigronden werd in de twintigste eeuw het landschap wat meer gesloten.

Momenteel bestaat het valleigebied van de Jeker ten oosten van Tongeren hoofdzakelijk uit drassige terreinen, moerassen, rietkragen en weilanden met tal-

rijke aanplantingen van populieren.

In de valleidepressies ligt bovendien de grondwater-tafel zeer ondiep en deze komt op enkele plaatsen (komgronden van de Jeker) aan de oppervlakte.

Door natuurlijke evolutie van verlaten percelen heeft men op verscheidene plaatsen opslag van wilg, els, meidoorn, framboos, braam e.a.. Dikwijls zijn de percelen gedeeltelijk of volledig afgeboord met meidoornheggen of rijen knotwilgen.

Sloten en grachten met goede waterkwaliteit doorsnijden dit gebied en herbergen belangrijke flora- en fauna-elementen. Bovendien verrijkt het parkgebied van Scherpenberg en de rijk begroeide, verlaten spoorwegberm dit rivierlandschap dat in zijn totaliteit tot een van de ecologisch zeer waardevolle landschappen van Zuid-Limburg mag gerekend worden.

Jekeroever

De ecotopen

De ecotopen werden geïnventariseerd volgens de "biolog.waarderingskaart van België" van A. Noirefise, H.Stieperare en L.Vanhecke (1980). Ze werden gedefinieerd op vegetatiekundige basis.

Deze ecotopen zijn eveneens beschreven in het boekje over de Kevie : Gabriëls J. (1988) : "Waar in Bronsgroen... De Kevie".

De vegetatie

Verspreid in de vallei komen er veel weilanden voor die afhankelijk van de intensiteit van de vroegere landbouwpraktijken verschillende vegetaties dragen.

Jekerdal

Deze vochtige graslanden werden in het verleden gemaaid en gehooïd. In de natte depressies werden in het begin van deze eeuw veel grachten aangelegd om de gebieden te draineren en alzo beter toegankelijk te maken voor paard en kar. De aanwezige plantengemeenschappen behoren tot deze van hooilanden, weilanden, grachten, moerassen, hagen, houtkanten en beekbegeleidende bosjes. Met de opkomst van de industrie veranderden de landbouwmethodes en werden zwaardere machines aangewend. De percelen werden door ontwatering beter toegankelijk gemaakt. Men ging meer bemesten (vooral kunstmest), intensiveren en andere houtsoorten als populier en spar aanplanten in de valleien. Het landschap veranderde grondig en werd vooral grootschaliger.

Na Wereldoorlog II werden de valleien nog beïnvloed door woonuitbreidingen, aanleg van industriegebieden en wegen, en rechte trekkingen waardoor het verharde oppervlak aanzienlijk toename en overstromingen door versnelde waterafvoer en erosie niet meer konden vermeden worden. Bijna alle valleien van Zuid-Limburg zijn door al deze ingrepen sterk veranderd. Graslanden en natte vegetaties zijn veelal verdwenen of beplant met populieren. De ondergroei van deze aanplantingen is afhankelijk van het huidige bodemgebruik : drainage, bemesting en begrazing, veelal in combinatie. Verlaten populierenvelden vervuilen, geraken begroeid met struikgewas en door de grote voedselrijkdom (bladafval) worden ze netelvelen. De Jekervallei tussen Tongeren en Mal is evenwel weinig beïnvloed door de grootscheepse menselijke activiteiten na de Tweede Wereldoorlog. Het landschap is in grote lijnen nog goed te vergelijken met dat van 30 jaar geleden. Enkel de vegetatie is plaatselijk wat veranderd. De water- en moerasbeplanting werden negatief beïnvloed door zeer voedselrijk en dikwijls vervuild water. Kruiden van eutroof water zullen domineren en de soortenrijkdom sterk verminderen. Op plaatsen met hoge grondwaterstand treft men aan : Lisdodde, Valeriaan, Beekpung, Wa-

terzuring, Groot Hoefblad, Riet, Gele Lis, Dotterbloem, Kattestaart, Wolfspoot, Mannagras, Engelwortel, Liesgras, Gekroesd Fonteinkruid, Smeewortel, Bittezoet, Sterrekroos, Watermunt, enz...

Een tiental jaren geleden werden in het Groot Meers op verschillende plaatsen Waterdrieblad, een soort van voedselarme milieus, aangetroffen. De huidige verspreiding van deze plant toont aan dat de sterke voedselaanrijking in de grachten een halt werd toegeroepen.

De Kleine Valeriaan, die hier in 1957 werd gevonden, groeit eveneens op stikstofarme gronden. Ze werd de laatste jaren niet meer opgetekend. Een inventarisatie met precieze lokalisatie van de soorten van oligotrofe milieus is noodzakelijk om het behoud en de uitbreiding te bestendigen. Een veertigtal soorten, die hier voorkomen, zijn kenmerkend voor graslanden. De voornaamste zijn : Wilde Bertram, Zenegroen, Pinksterbloem, Kale Jonker, Herstijloos, Moerasstreepezaad, Harig Wilgeroosje, Glad, Moeras- en Kleverig Walstro, Veldlathyrus, Koekoeksbloem, Penningkruid, Adderwortel, Moeras- en Voszegge, Kruldistel, Knolsteenbreek en Blauwe Knoop.

De soorten van weilanden en natte ruitgen komen samen voor, maar de dominantie van enkele soorten als Grote Brandnetel en Moerasspirea is vaak zo groot dat de graslandkruiden nog slechts hier en daar te vinden zijn. Dit is enkel te wijten aan het achterwege blijven van het graslandbeheer van vroeger (verruiging).

Bosplanten komen in het landschap van de "Kevie" weinig voor. Als bomen werden er genoteerd : Zwarte Els, Ruwe Berk, Haagbeuk, Es en Zomereik. Onder bomenrijen, in populierenaanplantingen en langs enkele hagen waren er volgende belangrijke soorten : Look-zonder-look, Stinkende Gouwe, Kruisbladwalstro, Robertskruid, Nagelkruid, Witte Dovenetel, Slanke Sleutelbloem, Speenkruid, Aalbes, Hondсроos, diverse Wilgen, Heggewikke, Gewone Ereprijs en Kleine Veldkers. De grote oppervlakte van de vallei tussen Tongeren en Mal is van zeer groot belang voor het behoud en herstel van tal van plantengemeenschappen in de beekdalen van Zuid-Limburg. Nergens komt in Haspengouw nog een dergelijk vallei-gebied voor dat weinig beïnvloed is door negatieve menselijke activiteiten. Floristische inventarisaties, allemaal uitgevoerd in het voorjaar, geven 140 plantesoorten aan. Terreinopnamen in zomer en herfst zullen dit aantal aanzienlijk doen stijgen. Om het gebied biologisch waardevoller te maken dient het beheer aangepast te worden. Maaien van een deel van de graslanden met afvoer van het maaisel is noodzakelijk. Bovendien is het zeer belangrijk de waterstand in het gebied zo hoog mogelijk te brengen, hetgeen al ten dele gebeurde door afdamming van de ontwateringssloot. Dit komt niet alleen ten goede aan de vegetatie, maar ook aan de fauna die sterk afhankelijk is van deze begroeiing.

De avifauna

In het kader van het avifaunistisch onderzoek van het LISEC (1974-1983), dat resulteerde in de Atlas van de Limburgse broedvogels (1985), werd in 1976 een kwalitatief onderzoek van het "Park van de oostelijke Jeker" uitgevoerd en nadien aangevuld.

Daar ook andere beekvalleien in de provincie onderzocht werden, bekwam men voor het eerste een duidelijk beeld van de vogelrijkdom van de Jekervallei. Bij dit onderzoek werd voor de broedvogels

Grote Bonte Specht

een streeplijst per hok van 1 km² opgemaakt. De waargenomen broedvogelsoorten zijn volgens een waarschijnlijkheidsschaal met 16 categorieën in drie groepen van betrouwbaarheid ondergebracht, namelijk "mogelijk", "waarschijnlijk" en "zeker" broedend. Volgende tabel geeft een overzicht van de waargenomen broedvogels in dit gebied. De soorten met X vermeld betreffen enkel waarnemingen (geen broedgeval). Sinds 1976 werden er in dit gebied 74 verschillende soorten met zekerheid waargenomen of gehoord. Hiervan waren 70 soorten zeker, 3 waarschijnlijk en 1 mogelijk broedvogel.

Broedvogels in de Kevie.

Blauwe Reiger	X	Holenduif	Z
Wintertaling	X	Houtduif	Z
Wilde Eend	Z	TurkseTortel	Z
Wespendief	X	Tortel	Z
Bruine		Koekoek	Z
Kiekendief	Z	Kerkuil	Z
Blauwe		Ransuil	Z
Kiekendief	X	Bosuil	M
Havik	X	Kleine Karekiet	Z
Sperwer	X	Gierzwaluw	X
Buizerd	Z	Braamsluiper	Z
Torenvalk	Z	Spotvogel	Z
Patrijs	X	Tuinfluitier	Z
Fazant	Z	Grasmus	Z
Waterral	W	Tijftjaf	Z
Waterhoen	Z	Zwartkop	Z
Groene Specht	Z	Goudhaantje	Z
Zwarte Specht	X(76)	Fitis	Z
Grote Bonte		Grauwe	
Specht	Z	Vliegenvanger	Z
Veldleeuwerik	X	Vuurgoudhaantje	M
Boerenwaluw	X	Glanskop	Z
Huiszwaluw	Z(86)	Staartmees	Z
Boompieper	Z	Pimpelmees	Z
Graspieper	Z	Matkop	Z
Waterpieper	X	Boomklever	Z
Grote Gele		Koolmees	Z
Kwikstaart	Z	Wielewaal	Z
Witte Kwikstaart	Z	Boomkruiper	Z
Winterkoning	Z	VlaamseGaai	Z
Heggenmus	Z	Grauwe Klauwier	Z(76)
Roodborst	Z	Kauw	Z
Zwarte Roodstaart	Z	Ekster	Z
Gekraagde		Spreeuw	Z
Roodstaart	Z	Zwarte Kraai	Z
Paapje	Z(76)	Huisbus	Z
Merel	Z	Vink	Z
Kramsvogel	Z	Keep	X
Zanglijster	Z	Europese Kanarie	X
Koperviek	X	Groenling	Z
Grote Lijster	Z	Putter	Z(76)
Sprinkhaan- rietzanger	X	Sijs	X
Rietzanger	Z(76)	Kneu	Z
Bosrietzanger	Z	Barmsijs	X
Ringmus	Z	Goudvink	X-M
Kievit	X	Appelvink	Z
Watersnip	X	Geelgors	Z
Kokmeeuw	X	Rietgors	Z
Zilvermeeuw	X	Grauwe Gors	X

De grote diversiteit aan broedvogels is toe te schrijven aan de verscheidenheid aan biotopen, de vele gradiëntsituaties, de oppervlakte, de rust door isolatie t.o.v. de woonomgeving, de toegankelijkheid e.d.. Het is dan ook niet te verwonderen dat er vele zeldzame soorten regelmatig komen of kwamen nestelen.

Te vermelden zijn Bruine Kiekendief (onregelmatig), Buizerd, Torenvalk, Waterral, Holenduif, Tortel, Kerkuil, Steenuil, Bosuil, Ransuil, Zwarte Specht (1976), Kleine Bonte Specht, Boompieper, Grote Gele Kwikstaart, Gekraagde Roodstaart, Paapje (1976), Kleine Karekiet, Spotvogel, Braamsluiper, Fitis, Goudhaantje, Vuurgoudhaantje, Glanskop, Boomklever, Wielewaal, Grauwe Klauwier (1976), Putter (1976) en Appelvink. Om de bespreekbaarheid te vergemakkelijken werden de broedvogels in de volgende ecotopen ondergebracht:

- Moerassen
- Graslanden al of niet beplant met populieren
- Struwelen en lineaire elementen
- Parkgebied van Scherpenberg
- Woonomgeving

Onder de moerassen rangschikken we de grachten en ontwateringssloten, de vegetaties van Riet, grote zeggen, alluviale elzenbossen, vochtige verruigde hooilanden van het Calthion en Filipendulion. De Wilde Eend komt in deze vegetaties algemeen verspreid voor naast het Waterhoen dat de sloten en grachten met begroeiing prefereert. Een zeer zeldzame broedvogel van de uitgestrekte rietvelden in het Groot Meers en gedeeltelijk in de Kevie is de Bruine Kiekendief. Tijdens het atlasproject van de Limburgse broedvogels werd deze er in 1976 voor het eerst opgemerkt. Nadien was hij er bijna jaarlijks broedvogel. De Waterral verkiesst de natte vegetaties met Riet en Elzen. Deze nachtvogel werd enkele malen gehoord in het Groot Meers.

Jaarlijks komt wel ergens onder een van de bruggen over de Jeker of bijbeken een paartje Grote Gele Kwikstaarten voor. Deze Kwikstaart van de waterkanten was er vóór de rechttrekking en bevuiling van de Jeker veel talrijker (Calsius, mond.mededel.)

De rietvelden, grote zeggenvegetaties en verruigde vochtige graslanden zijn het uitverkoren biotoop voor Sprinkhaanrietzanger, Rietzanger, Bosrietzanger, Kleine Karekiet en Rietgors. Terwijl Bosrietzanger algemeen vertegenwoordigd is in de verruigde graslanden, komt de Rietgors overal verspreid voor in deze vegetaties. De Sprinkhaanrietzanger, met jaarlijks 1 à 2 koppels, is zeldzaam in de Kevie en de Kleine Karekiet treedt plaatselijk niet algemeen op in het Groot Meers. Deze laatste heeft hier zijn meest zuidelijke verspreiding in de provincie. In Haspengouw is hij zeer zeldzaam.

De verslechtering van de kwaliteit van de rietkragen door uitdroging en struweelvorming (natuurlijke evolutie) is hier niet vreemd aan. De Rietzanger nestelde in de Kevie in zeer klein aantal tot het einde van de jaren zeventig. Nadien verdween hij zoals trouwens overal uit de provincie. Deze vogel behoort actueel tot de zeldzaamste van onze inheemse avifauna.

Een groot deel van de graslanden werd beplant met populieren, vaak op te natte plaatsen waardoor er heel wat slecht groeien of zelfs afsterven. Bovendien werden vele graslanden verlaten, wat verruiging met Grote Brandnetel en struweelvorming voor gevolg

had. Veruit de meeste soorten vogels werden in deze ecotopen opgetekend.

Broedvogels in de kruin of in holten van de stam van deze grote bomen zijn Torenavalk, Ransuil, de Spechten, Kramsvogel, Grote Lijster, Wielewaal en de meeste kraaiachtigen.

De Torenavalk en de Ransuil gebruiken oude nesten van Kraaien en Eksters als nestplaats. Voor de Torenavalk werden er een aantal nestkasten opgehangen door de plaatselijke ringwerkgroep. Jaarlijks nestelen er een drietal koppels. De Ransuil is voor Zuid-Limburg eerder zeldzaam.

Groene, Grote en Kleine Bonte Specht komen in het Park van de oostelijke Jeker algemeen voor. Van de Kleine Bonte Specht zijn er jaarlijks minstens vijf broedparen. Dit toont nogmaals aan dat deze dreumes onder de spechten bij inventarisaties in het verleden dikwijls over het hoofd werd gezien en gelukkig tot de algemene broedvogels in de provincie mag gerekend worden. De kolonisatie van de Kramsvogel in de provincie Limburg is pas vanaf het begin van de jaren '80 massaal gebeurd, ofschoon deze lijsterachtige reeds broedvogel was in de Voerstreek sinds 1976. Het eerste broedgeval in Haspengouw werd in de Jekervallei vastgesteld in 1980. Van hieruit werden heel Zuid-Limburg en een groot deel van West-Limburg op een vijftal plaatsen bevolkt. Momenteel is de Demervallei zowat de hoofdverspreidingsas voor de uitbreiding naar het westen en de kolonisatie van andere gebieden.

Uiteraard vermelden we met trots de Wielewaal, symbool van de vereniging, als algemene broedvogel van deze biotopen. Het nest is kunstig gevlochten en hoog in het gevorkte uiteinde van een horizontale tak opgehangen.

De verruigde en struweelrijke vegetaties in de schaduw van deze grote populieren worden bewoond door : Fazant, Houtduif, Koekoek, Winterkoning, Heggemus, Merel, Zanglijster, Bosrietzanger, Tuinfluiter, Zwartkop, Tijtjaf en Vink.

Afhankelijk van dor of week hout en beschikbare holten, gebruiken tal van hollenbroeders de stam van populieren om het nest uit te hakken (de spechten) of in de aanwezige gaten te nestelen : Matkop, Pimpel- en Koolmees, Spreeuw en Ringmus.

Achter de losgeraakte schors van de populieren maakt de Boomkruiper zijn nest. Is de vegetatie minder verruigd onder de populierenrijen (grasland), dan komt de Boompieper talrijker voor. Deze plaatst zijn nest op de grond tussen het gras terwijl het mannetje, na het uitvoeren van de baltsvlucht neerstrijkt op een tak in de kruin.

Waar de populieren ontbreken, komen grasweiden voor en daar hoort de Graspieper thuis. Het mannetje strijkt na de baltsvlucht neer op een laag uitkijkpunt (weipaal, draad). In 1976 werd hier ook het zeer zeldzaam geworden Paapje als broedvogel geïnventariseerd. Nadien kwam deze er enkel nog als doortrekker voor.

Sijsjes

Talrijk zijn de broedvogels die gebruik maken van verlandingsfasen met wilgenstruwelen en van lineaire landschapselementen als meidoornheggen, knotten, houtkanten e.a..

Te vermelden zijn : Holenduif, Tortel, Steenuil, vele zangvogels waaronder Spotvogel, Braamsluiper, Grasmus, verscheidene soorten Mezen, Grauwe Klauwier, Ringmus, Groenling, Kneu en Geelgors. De Holenduif en de Steenuil nestelen in de holle knotten langs sloten en beekkanten. Spotvogel en Braamsluiper verkiezen meidoornheggen als nestplaats en zijn in de provincie niet algemeen voorkomende kleine zangvogels. Van de vier in België voorkomende Sylvia-soorten is de Grasmus het minst gebonden aan bomen. Hij is broedvogel van open terreinen met een ruige vegetatie van kruiden (netels, hoge grassen) met voldoende lage struwelen. Wordt de vegetatie te hoog en dus meer gesloten, dan profiteren andere zangvogels ervan zoals de Spotvogel, de Braamsluiper en de Tuinfluiter. In veel gevallen is de Grasmus een pionier waardoor zijn voorkomen een tijdelijk karakter heeft.

De Grauwe Klauwier was in de eerste helft van deze eeuw een algemeen verspreide doch niet talrijke broedvogel in de provincie. Nadien nam deze, zoals trouwens overal in België, desastreus af. Hij ver-

dween uit de meeste vroegere broedplaatsen en is actueel een zeer zeldzame vertegenwoordiger van enkele typisch Limburgse biotopen. In 1976 en 1977 werd hij als broedvogel opgetekend in het Park van de oostelijke Jeker. Langs de oude spoorweg te Kolmont (Tongeren) was deze vogel in 1978 eveneens broedvogel. Dit waren de eerste met zekerheid vastgestelde broedgevallen voor Haspengouw.

Ten zuiden van de "Kevie" strekken zich het Parkgebied van Scherpenberg en de oude spoorweg naar Aken uit. Ze zijn van de Kevie gescheiden door de geregulariseerde Oude Jeker. In het park wisselen loofbomen als Beuk, Zomereik en Es af met Fijnsparren en Lorken. Hieronder groeien tal van struiken, vaak vertegenwoordigers van het Eikenhaagbeukbos. Een rijke kruid- en moslaag is plaatselijk eveneens aanwezig. Daarrond is er een open landschap van weilanden en akkers.

De Buizerd en de Torenvalk nestelen jaarlijks in het park. Laatstgenoemde broedt in nestkasten, opgehangen door de plaatselijke ringgroep. Onder de nachtroofvogels komen er de Bosuil en de Ransuil voor. De dicht kruinen van de coniferen zijn een belangrijke roestplaats voor de Ransuil in de winterperiode. Zeldzame broedvogels zijn er Gekraagde Roodstaart, Fitis en Vuurgoudhaantje, terwijl Glanskop, Boomklever en Appelvink hier normaal thuishoren.

De Gekraagde Roodstaart en de Fitis zijn eerder Kempense soorten die zich in Haspengouw maar zeldzaam vestigen. (Atlas van de Limburgse Broedvogels, 1985). De in onbruik geraakte spoorlijn is rijk begroeid met een struik- en kruidetage, kenmerkend voor de meeste bermen in Zuid-Limburg. Men treft er aan : Sleedoorn, Spaanse Aak, Meidoorn, Rode Kornoelje, Hazelaar, Kardinaalsmuts, diverse bramen, Zomereik e.a.. Waar de bermbegroeiing grazig wordt, groeien Marjolein, Nagelkruid, Heggewikke, Agrimonie, Echt Walstro en Ruige Weegbree. Naast de botanicus komt hier ook de vogelkenner aan zijn trekken. De vele kleine zangvogels broeden hier in vrij groot aantal : Grasmus, Bosrietzanger en Geelgors, terwijl de zeldzame Grauwe Gros een struik als uitkijkje en zangpost gebruikt.

Aan de noord- en oostkant van dit natuurcomplex is er verspreide woningbouw. De boerderijen zijn meestal omgeven met hoogstamboomgaarden en meidoornheggen. Broedvogels hierin zijn : Turkse Tortel, Steenuil, Boeren- en Huiszwaluw, Witte Kwikstaart, Zwarte Roodstaart, Grauwe Vliegenvanger, Ringmus, Vink en Groenling. Op het kasteel van Scherpenberg heeft in het verleden de Kerkuil gebroed. Of deze uil er nog aanwezig is, werd niet meer nagegaan.

Beheer

In het Park van de oostelijke Jeker heeft de Wielewaal meer dan 10ha in erfpacht van de gemeente Tonge-

ren en dit voor een periode van 27 jaar. De percelen liggen verspreid in de Kevie en aan de rand van het Groot Meers.

Wil men de kwaliteit van een natuurgebied behouden of verhogen, dan zijn ingrepen, meestal kleinschalige, noodzakelijk. Belangrijk hierin is de vroegere situatie te achterhalen waardoor men het gebied zijn oorspronkelijke en aangepaste functie kan teruggeven. Anders evolueren dergelijke terreinen naar een bosvegetatie of degraderen tot verruigde vegetaties met geringe ecologische waarde. Beheer door de vereniging is een noodzaak geworden.

De hooilanden en rietkragen in de Kevie zijn door de lage waterstand en de natuurlijke evolutie sterk verruigd. Van de kruidenrijke hooilandvegetatie van vroeger is niet veel meer te bemerken. Daarom werden door de Technische Dienst van de stad Tongeren en de beheerswerkgroep van onze vereniging reeds heel wat werkzaamheden gepland en deels uitgevoerd :

- meidoornheg aan de ingang en uitgang van het reservaat.
- aanbrengen van een info-bord in het reservaat.
- aanplanting van streekeigen loofhout langs de Oude Jeker.

Vlier

- maaien van enkele percelen om de kruidenrijke hooilanden te herstellen. Het maaisel wordt afgevoerd om de verschraling te bevorderen. Dit zal jaarlijks in een vaste periode gebeuren.

- een permanent hoge waterstand in de treksloot houden door afdamming. Door de lage waterstand hierin is er een algemene verdroging in de Kevie waar te nemen waardoor tevens de kwaliteit van de rietvegetatie verslechterde. De goede waterkwaliteit van deze treksloot is zeer belangrijk voor de aanwezige herpetofauna en visstand. Door het vochtiger worden van de percelen zal de rietkraag zich bovendien herstellen en uitbreiden.

- heel wat knotwilgen werden aangeplant op de Jekerdijk, evenals aangepast loofhout over geheel de dijk (2 km). Deze boszoom sluit aan bij deze van het kasteel van Scherpenberg.

- houtopslag (Zomereik, wilgensoorten...) werden reeds overal in de percelen verwijderd.

- gebiedsuitbreiding via verwerving van aangrenzende percelen wordt nagestreefd.

- regelmatige beheerswerken zijn een absolute vereiste.

- een beheersplan zal door de Wielewaal Zuid-Limburg opgesteld en in overleg en samenwerking met de gemeente Tongeren en vrijwilligers uitgevoerd worden.

Een beheerscommissie zal het beheer van nabij volgen en begeleiden.

Deze bestaat uit :

- de heer Benny Odeur, conservator,

- mevrouw Carine Moens, hulpconservator,

- de heren Jaco Vangronsveld en Serge de Schaetsen (aankoop),

- diverse bestuursleden van de Wielewaal Zuid-Limburg.

- de algemene coördinatie berust bij Jan Gabriëls.

Literatuur

Bayens L.e.a., 1980 - *Ecologische impact van de normalisering van de Jeker te Tongeren* - LISEC - rapport.

Gabriëls J., 1985. *Atlas van de Limburgse Broedvogels* - LISEC i.s.m. de Belgische Natuur- en Vogelreservaten.

Gabriëls J., 1988 "Waar in Bronsgroen... De Kevie" : dit boekje is verkrijgbaar door 150 F. te storten op het Reservatenfonds Zuid-Limburg : 235-0100150-58.

Geebelen J., Forier G., 1982; *De Jekervallei*. Ekologisch dossier samengesteld door KUL en LISEC in opdracht van het ministerie van het Vlaamse gewest en het ministerie van ruimtelijke ordening, landinrichting en natuurbehoud. 58pp.

Leefmilieu Tongeren, 1982. *De Jeker : vervuiling en sanering* - 83pp.

Vanvinckenroye W., 1979. *Het Park van de oostelijke Jeker*. Natura-Limburg nr. 95 : 73-83.

Nawoord.

Bij deze eerste stap ter bescherming van de Kevie mag het niet blijven.

Wielewaal Zuid-Limburg heeft een reservatenfonds opgericht en we verwachten van alle afdelingen van de Wielewaal financiële steun om samen met onze moedervereniging privégronden in de Kevie te kunnen aankopen. Privépersonen kunnen tevens een fiscaal attest bekomen als ze minimaal 1000 F. storten op RESERVATENFONDS ZUID-LIMBURG, rekeningnummer 235-0100150-58.

Een lijst van de stortingen zal gepubliceerd worden in ons ledenblad "De Maretak" en "De Wielewaal". De eerste stortingen voor dit fonds zijn reeds genoteerd : 7.000 F Opbrengst dia-avond van Benny Odeur, conservator.

5.000 F van Pandaclub Tongeren.

Werkten mee aan de samenstelling van dit artikel :

Robert Berten, Jean Castro, Gustaaf Van Damme, Benny Odeur, Lieve Odeur.

NIEUWE EDUCATIEVE POSTERS OVER VLINDERS

Ter gelegenheid van het Europees Jaar van het Leefmilieu heeft de BP-groep de uitgave gesponsord van vier posters over vlinders.

Een 75-tal Europese vlinders, samen met de planten waarop ze als rups leven, worden levensecht en op ware grootte voorgesteld.

Zowel de wetenschappelijke, als de Nederlandse namen zijn aangegeven.

Dankzij de bemiddeling van de AFDELING ENTOMOLOGIE van het KONINKLIJK BELGISCH INSTITUUT VOOR NATUURWETENSCHAPPEN, worden deze posters "bijna gratis" verspreid door de EDUCATIEVE DIENST van dit instituut.

Hoe kunt U ze bekomen ?

- Door een bezoek te brengen aan het Museum van het KBIN (Vautierstraat 29, 1040 Brussel). U betaalt dan wel de gebruikelijke toegangsprijs (50/20 F), doch U kan op de Educatieve Dienst GRATIS het set posters van vlinders afhalen.

- Door 100 F te storten op P.R. 000-0091681-16 van KBIN - Patr. Groep Natuur, Vautierstraat 29, 1040 Brussel, met vermelding "Nederlandstalige posters vlinders". De posters worden U dan zonder verdere kosten toegestuurd.

VOOR U GESPROKKELD

- Op de hele aarde komen ongeveer 9000 vogelsoorten voor. Hiervan zijn volgens een recent onderzoek van de International Council for Bird Preservation (ICBP) 1000 soorten met uitsterven bedreigd. Tijdens een dergelijk onderzoek van de ICBP in 1978 waren er slechts 290 bedreigde soorten.

- Ieder jaar schieten stropers duizenden internationaal beschermde vogels af in de Straat van Messina in het zuiden van Italië. In maart 1988 vroeg de Lega Italiana Protezione Uccelli (LIPU) nogmaals aan de ICBP en zijn Europese secties hierover klacht in te dienen bij de Italiaanse regering. Deze reageerde echter tot nu toe niet.

- Er was hoop dat de nieuwe president van Cyprus dit jaar de lentrecht op zijn eiland zou verbieden. Niets hiervan. Op 24 april 1988 kwamen de geweren boven en werden de tortels en andere "schadelijke" vogels afgeschoten.

- De Donau-delta in Roemenië is nog altijd het grootste waterrijke gebied van Europa. De totale oppervlakte bedraagt 560.000 ha, waarvan 442.000 ha in Roemenië. Hier broeden 160 vogelsoorten. Bovendien is de Delta een belangrijke pleisterplaats voor duizenden water- en moerasvogels tijdens hun trek van Europa naar het Midden-Oosten en Afrika. De Roemeense regering wil echter een groot deel van de Delta gaan ontginnen. In 1987 werd reeds 50.000 ha drooggelegd door inpoldering en nog een andere 47.000 ha zouden volgen. Slechts 40.000 ha hebben het statuut van natuurreservaat. Daarom wil de ICBP in samenwerking met de Roemeense ornithologen van de hele Delta een nationaal park maken, waarin het economisch nut zou opgevoerd worden zonder het natuurlijk milieu te schaden.

- In het internationaal park van Monfraguë in Spanje kon de ICBP de aanleg van een nieuwe hoogspanningslijn tegenhouden, deze vormde een reële bedreiging voor de hier broedende gieren en aren.

(Uit World Birdwatch april-june 1988)

- Volgens New Scientist, een Brits wetenschappelijk tijdschrift, is de Adelaarsvaren sterk kankerverwekkend. Dieren die ervan eten, krijgen mond- en darmkankers. Mensen die de melk of het vlees van deze dieren gebruiken, kunnen dezelfde kankers krijgen.

(Uit het afdelingsblad van Brussel, september 1988)

H.Franckx

- Sedentaire Vinken in Schotland overwinteren ook in groep zoals de Skandinavische overwintelaars. Dit groepsleven duurt tot einde april.

- Het trekgedrag van Jan van Gent die op de 2 kolonies van de Kanaaleilanden zijn geboren, verschilt nauwelijks van de vogels die in Schotse kolonies zijn opgegroeid. Alleen vertrekken ze in de nazomer vroeger naar het zuiden (op 6 juli was er reeds een geringde juveniele vogel in Santander, Noord-Spanje) en vertoeven ze meer in de Middellandse Zee.

- Van einde mei tot begin juli verlaten Nachtzwaluwen hun roestplaatsen om te gaan foerageren in gevarieerde terreinen tot 3 km daar vandaan. Ze keren na 1 à 2 uur terug. Deze activiteiten zijn gelijklopend met het actieve gedrag van nachtvinders, hun voornaamste voedsel. Einde juli echter blijft het mannetje bij de jongen en verlaat tot maximaal 500 meter de broedplaats.

- Bij 1699 (geringde) Nachtzwaluwen in Engeland, zeg maar West-Europa, stierf 75 % in de zomerperiode door het autoverkeer. Hieruit blijkt duidelijk dat de mens de laatste 30 jaar veel te veel wegen heeft getrokken in voordien ongerepte (ontoegankelijke, onbereikbare) biotopen waar de wilde dieren (waarvan o.a. vogels) zich nog niet aangepast hebben.

- In Engeland werd een broedgeval van een Canadese Gans in de stompe top van een olm vastgesteld. Dit is de eerste keer dat dit in Engeland gebeurt maar in Noord-Amerika is zulk broedgedrag gewoon.

- In Schotland hebben een koppel Stormmeeuwen met succes gebroed op het dak van een groot gebouw.

- In Stockholm, Zweden werd in juli 1987 een tweedejaars Koereiger gevonden die als kuiken geringd was in Cadix, Zuid-Spanje.

- Het bestand Grote Trappen in de Duitse Democratische Republiek is tussen 1965 en 1985 met 70 % gedaald; het aantal vogels wordt nu op een 460 exemplaren geschat.

- Dwergsterren en Zwarte Sterren worden nu jaarlijks overwinterend waargenomen in Marokko, Noord-Afrika.

- Twee broedparen Bijeneter hebben in 1986 en 1987 met succes gebroed in Polen, nabij de Baltische Zee.

- Noch de Cetti's Zanger, noch de Waaierstaartrietzanger werden in 1987 in Nederland waargenomen.

- De Buidelmees breidt zijn broedareaal niet alleen uit in noordelijke richting maar in Spanje ook in zuidwestelijke richting, met verschillende nesten tot 170 kilometer verwijderd van het 'moedergebied' de Guadalquivir.

- Turkse Tortels produceren jaarlijks 4 - 5 legsels, waaruit gemiddeld 2,4 à 3,0 jongen uitvliegen. Een paar wist zelfs elf legsels in één jaar te produceren waarvan het gros overigens voortijdig de mist inging. Hoewel de sterfte in het eerste kalender jaar vrij hoog is (50 - 70 %) kunnen jonge Turkse Tortels al 2,5 à 4

maanden na het uitkomen zelf met broeden beginnen. Van de 865 eieren (450 voltallige legfels) van dit Nederlandse onderzoek kwamen er 659 uit; in totaal vlogen 514 jongen uit of 59,5 % van het aantal eieren. Het broedseizoen strekte zich uit van de eerste week van januari tot en met eind november.

– Sommige predatoren-vogels onderschatten soms de capaciteiten van hun prooi, zodat ze gewond, soms erdoor gedood, worden. Zo werd een Aalscholver gedood bij het inslikken van een grote Snoekbaars, werden Visarenden gevonden met hun klauwen nog geslagen in de rug van grote vissen als Snoek en karper, Eiders en vooral Scholeksters werden gedood met Mossels om hun snavel of tong geklemd.

– Een koppel Scholeksters heeft dit jaar (1988) ergens in Nederland een nest gemaakt op de witte marmersteentjes boven een graf op een kerkhof ! De ene zijn dood ....

– In een braakbal van een Oehoe werden twee

stukjes glas (20 x 8 mm en 6 x 2 mm) gevonden. Vermoed wordt dat de uil de glassplinters binnenspeelde bij het verorberen van kikvorsen en vissen op een weg waarop glas lag.

– In 1987 werd in Wallonië wettelijk – er werden ringen voor uitgereikt – de volgende vogels gevangen en gekooid : 58 Zanglijsters, 480 Geelgorzen, 34 Grauwe Gorzen, 257 Rietgorzen, 3857 Vinken, 314 Kepen, 708 Kruisbekken, 669 Groenlingen, 6831 Goudvinken, 4267 Sijzen, 17662 Putters, 3120 Kneuen en 487 Fraters !

Bij deze cijfers werden de illegale vangsten niet meegerekend; deze opsomming is een smet op ons land.

Bronnen : Aves 24/4, British Birds 81/7, Charadrius 24/2, De Grutter 12/3, Limosa 61/1, Ringing & Migration 9/1.

R. De Fraine.

Boekbespreking

Heide in Limburg. L. Allemeersch, J. Geusens, J. Stevens en L. Raskin. Tielt, Lannoo, 1988. 1.320 F.

Door het Provinciaal Natuurcentrum Limburg te Rekem werd recent een prachtig boek uitgegeven waarin de heide in al zijn facetten uitvoerig belicht wordt.

In een eerste hoofdstuk schetsen de auteurs de heide in haar "glorietijd", met o.a. aandacht voor het agrarisch gebruik ervan (potstaleconomie). Vooral in dit eerste deel zijn nogal wat oude foto's opgenomen uit het begin van deze eeuw, die de onmetelijkheid en desolaatheid van het toenmalige landschap illustreren, maar tevens de schrijnende levensomstandigheden belichten van wie moest leven in en van hei en veen (boertjes, herders, turfgravers ...). Ook wordt hier even uitgeweid over de heide als inspiratiebron voor de kunstenaar (schilder, dichter, auteur, componist).

De volgende hoofdstukken gaan over ontstaan en uitbreiding van heidevegetaties in West- en Noord-Europa, over het reliëf en de bodem en hun weerslag op de verschillende landschapstypen in de Kempen, van duin tot ven. Hier wordt ook aandacht besteed aan typische exponenten van fauna en flora in deze voedselarme gebieden.

Dan komen we aan een voor natuurliefhebbers minder fraai hoofdstuk, het verdwijnen van de heide als gevolg van ontginning (o.a. onder invloed van het het graven van kanalen : watering, vloeiweiden), de industrialisatie (eerst ijzererts winning in de beekdalen, later de steenkool- en chemische nijverheid), de uitbreiding van de woonzones enz. Ook nu wordt de heide nog bedreigd, door versnippering van het areaal, vergrassing en verbossing, heidebranden en verzuring van het oppervlaktewater. Hoe men aan enkele van deze bedreigingen kan verhelpen wordt besproken bij de beheersmaatregelen : kappen, branden, plaggen, begrazen...

Tot slot worden een tiental heideterreinen van enige omvang besproken. De grootste hiervan zijn de militaire domeinen van Leopoldsburg en Helchteren.

Al bijeen een prachtig boek en een ideaal eindejaarsgeschenk.

Gie Luyts

VERENIGINGSBERICHTEN

Voornaamste punten uit het verslag van de vergadering van de Raad van Bestuur, gehouden op 6 augustus 1988.

- Op 18 juli jl. tekende het dagelijks bestuur bij notaris J.P. Velghe te Brussel de akte tot aankoop van 2 percelen weide te Twee-Akren. Het eerste perceel, gelegen "Ferme de la Baraque" - B nr. 353/B - is 1 ha 1 a 75 ca groot. Het tweede, gelegen "Prés Rosières" - B nr. 438/B - is 34 a 92 ca groot.

- Op ons schrijven betreffende de lentejacht in Cyprus ontvingen we een antwoord van de ambassadeur en een tweede van de Toeristische Dienst van Cyprus. Zij delen ons standpunt en drukken hun spijt uit over de misbruiken. Het gaat blijkbaar om een minderheid van de bevolking.

- Voor het fotocopieerapparaat van het nationaal secretariaat te Turnhout zullen we zo veel mogelijk kringlooppapier gebruiken.

- Afdeling Netevallei schreef een brief aan de Provincie Antwerpen om te wijzen op het negatieve van een dierentuin te Wiekevorst.

- Het Wielewaalnatuureservaat de Lange Vaag werd door de Hoge Raad voor Natuurbehoud gunstig geadviseerd voor erkenning.

- Om de ledenwerving te stimuleren krijgen de afdelingen vanaf volgend jaar 100 F voor elk volledig nieuw lid.

- op 11 juni werd een provinciale vergadering gehouden in West-Vlaanderen. Uit het verslag van Diane Van Daele onthouden we dat de kusttentoonstelling reeds op 5 plaatsen gebruikt werd, dat de provinciale dag 1988 op 9 oktober in De Panne plaatsheeft, dat een uitvoerig dossier werd samengebracht met het doel provinciale subsidies te bekomen, dat D. Van Daele nogmaals een oproep deed om "blijvende sympathisanten" te werven.

- Volgend punt wordt in maart 1989 aan de Raad van Deelgenoten voorgelegd: indien iemand naar een afdeling wil, die niet zijn geografische afdeling is, dan moet hij dit persoonlijk en schriftelijk aan de Raad van Bestuur vragen.

H.Franckx

Verzoek om medewerking

De Wielewaalafdeling Schelde-Leie is van plan om in '90 en streekavifauna uit te brengen. De regio omvat de Oostvlaamse gemeenten Brakel, Deinze, Gavere, Horebeke, Kluisbergen, Kruishoutem, Maarkedal, Nazareth (behalve Eke), Oudenaarde, Ronse, Wort-

gem-Petegem, Zingem, Zulte en Zwalm. Landschap-pelijk gaat het om de westelijke Vlaamse Ardennen, inclusief de Zwalmstreek, en delen van de Leie- en Scheldevallei.

Een aantal vijvers, zoals de E17-vijvers in Nazareth en Kruishoutem, de baggervijver in Zingem en de Donkvijver in Oudenaarde, worden geregeld door al maar meer Wielewalers van buiten de afdeling bezocht. Jammer genoeg worden hun waarnemingen achteraf niet altijd gepubliceerd. U kan ons die nu toezenden. Maar met even grote belangstelling kijken we uit naar gegevens over minder bekende gebieden van onze regio.

Elk gegeven, zowel oud als recent, is welkom. In het boek wordt een lijst van de waarnemers afgedrukt. Na elke waarneming die in de tekst in het bijzonder wordt vermeld, verschijnen de initialen van de medewerker. Momenteel zijn we aan een broedvogelinventarisatie begonnen, die in '89 en mogelijk in '90 zal worden voortgezet. Nieuwe medewerkers aan deze inventarisatie zijn van harte welkom. Als ze nu hun naam op het onderstaande adres opgeven, zullen ze in '89 nadere inlichtingen over de inventarisatie ontvangen. Alle waarnemingen mogen ook aan hetzelfde adres worden toegezonden.

Met dank voor de medewerking.

Contactadres: Wielewaal Schelde-Leie, p.a. J.Vanheeuverswyn, B.P. Ceuterickstraat 12, 9751 Asper.

Projectie van documentaire films

Films uit volgende landen bezitten een cultureel en landschappelijke aspect : Noorwegen - Engeland - Nat. Parken U.S.A. - Shetland - Sicilië - Egypte.

Verder ook natuurfilms :

"Van nabij bekeken": Het wel en wee van een paartje Pimpelmezen.

"Mantis religiosa": Bidsprinkhaan.

"Allemaal puntjes": Insekten met in het bijzonder het Lieveheersbeestje.

"Sula bassana": De Jan van Gent op Bass Rock.

"Fabres intieme wereld": Film over de Franse entomoloog H.Fabre.

"Arachne": Onze eigen spinnefauna in beeld.

Onze afdelingen kunnen een keuze maken uit deze films tot ± 2x40 min. Cineast zorgt voor projectie-materiaal en klankinstallatie. Projectiescherm moet ter plaatse zijn.

Onkosten en verdere inlichtingen: Florent Van Opstal, Mispelweg 21, 2660 Willebroek Tel.:03/886 46 83

ACTIVITEITEN

-a- = aanvang
-v- = vertrek
-m- = mee te brengen
-l- = leiding
-e- = einde

NOVEMBER

4

Kortrijk. Filmavond t.v.v. het FIR in het Cultureel Centrum te Tielt om 20u. Organisatie: De Torenavalk.

5

Antwerpen Zuid. Vogelobservatie aan de Netevallei en de Vijver van Anderstad. -v- Met eigen wagens aan het station van Oude God om 7.30u. -l- W.Boeyckens, tel. 455 00 50. -e- 12u.

Gent. Werken in spoorbermreservaat. Het hakhout mag meegenomen worden -v- aan de kerk van Merelbeke-Flora om 9.30u. -l- E. Van Renterghem en D. Danhieux. -m- klein hakgerief, werkhandschoenen -e- om 12.30u.

Mandelstreek. Namiddagwandeling in de Blankaert met daarop gezellig samenzijn te Jonkershove in "D'Oude Bakkerij". Vooraf inschrijven bij J. Jacques, tel. 051/20 44 89. Prijs 850 F pp. -v- Wandelaars om 14u. aan het Polenplein te Roeselare. Eters om 19.30u. in het restaurant.

Turnhout. Diavoorzucht Tanzanië door M. Van Mierlo en L. Van Gompel -a- 20.30u. Conferentiezaal van de Warande.

Wulp. Herfstwandeling in de Liereman, er wordt uitgekeken naar Kraanvogels. -v- 14u Broederspleinen te Oud-Turnhout. -l- W. Machielsens. -m- laarzen & verrekijker. -e- 18u.

6

Brussel. Wielewaal-symposium. Zie Wielewaal-september p. 201

Gent. Deelname aan Wielewaal-symposium te Dilbeek nabij Brussel (zie Wielewaal) -v- aan het schoolmuseum om 8.45u. om kostendelend te liften. Picknick kan ter plaatse verorberd worden.

11-12-13

Schelde-Leie. Hoge Venen-driedaagse. Verblijf in hotel Edelweiss te Sourbrodt. Max. 20 deelnemers. Kostprijs 3.300 F pp. Leiding en inschrijving: J. De Potter, Aalststraat 72 bus 2, 9700 Oudenaarde, tel. 055/31 66 10

Westland. Weekend Veluwe-Flevoland. Verblijf te Harderwijk -kamer + ontbijt 620 F. -v- leper stadhuis op 11 november om 8u. Inlichtingen + inschrijving G. Claeys 056/51 84 42. -l- J. Carpentier. -m- telescoop, verrekijker, id-kaart, guldens. -e- 13 november 21u.

12

Gent. "Reptielen" door A. Van Hecke. -a- om 20u. in dienstencentrum Gentbrugge aan de Braemkasteelstraat

12-13

Denderland. Waterwildtellingen. Contacteer F. Schoeters (052/ 21 16 13) voor praktische afspraken.

13

Antwerpen Centrum. Met eigen wagens langs de Westerschelde voor observatie van wintergasten. -v- Noorse kerk, Grote Tunnelplaats te Antwerpen om 9u. -l- R. Huysmans en K. Labens. -m- picknick.

Antwerpen Zuid. Voormiddag: Bezoek museum natuurwetenschappen, Vautierstraat 29 Brussel. Namiddag: bezoek aan de vijvers van het domein Hofstade. -v- met eigen wagens aan het station van Oude God om 8.50u. -l- A. Deceuninck, tel. 449 46 56. -m- Lunchpakket, drank is ter plaatse te verkrijgen. Toegangspreis museum: volw. 90 F, kinderen 6-12j. 40 F, ter plaatse te betalen.

Beveren. Gezinswandeling "De Stropers" te De Klinge. -v- 13.30u. markt te Beveren. -l- S. Lockefeet.

Brugge. VWG-watervogelteldag in de Achterhaven. -v- Dudzele Dorp, café "Drie Zwanen" om 9u. -l- F. De Scheemaeker. -m- laarzen, kijker, telescoop. -e- 12u.

Gent. Paddestoelentocht in de bossen van Lembeke -v- aan het schoolmuseum aan het Sint-Pietersplein om 13.30u. -l- E. Van Renterghem

Hageland-Zuiderkempen. Voormiddaguitstap Schuylensbroek. -v- Averbode abdij 8.30u., Linkhout kerk 9u. -l- K. Leysen. Laarzen noodzakelijk.

Klein-Brabant. Wandeling in het domein Marnix. -v- ziekenhuis Bornem 14u. -l- H. D'Hertefelt.

Krekenland. Halvedagtocht Molenkreek en Roeselarekreek. -v- Markt te Assenede om 8u. -l- W. Hamelinck. -e- rond de middag.

Lier. Waaslandtocht. De Stropersbossen te De Klinge + Blokkersdijk op de terugweg. -v- 9u station Lier. -l-

- M. De Raedt. -m- laarzen, knapzak, verrekijker.

Mol. Wandeltocht in de Belgische Ardennen. Prachtuitstap naar de boorden van de Amlève en de Ninigispo. -l- J. De Schepper. Prijs 250 F. -m- knapzak. -v- bus 7.30u. Mol textielabriek, 7.45u. Wezel kerk.

7.50u. Balen markt. Inschrijvingen: J.Sas, tel. 014/31 26 57. Plaatsen beperkt.

Ninove-Geraardsbergen. Daguitstap naar de zoo van Antwerpen en bezoek "achter de schermen", o.l.v. een gids ter plaatse. samenkomst om 7.45u. aan de BMW-garage op de hoek van de Pollarebaan en de Elisabethlaan te Ninove. -I- H.De Kegel. -m- evt. lunchpakket. Deelnemers verwittigen Herman vóór 20/10 op tel.nr. 054/33 33 01.

Stern. Wandeling door de Leiemeersen te St.Martens-Latem. -v- 14.30u Gemeentehuis St.Martens-Latem. -I- W. De Meester. -e- 17u.

Waregem. Morgenwandeling langs de spoorwegberm te Waregem. -v- Station St.Eloois-Vijve 8.30u. -I- W. Bossuyt. -m- verrekijker, laarzen en veldgidsen. -e- rond de middag.

18

Meetjesland. Diamontage "De Meetjeslandse Kreken". Speciale avond waarbij de opbrengst volledig ten goede komt van het gelijknamige project. Inkom 80 F. -a- om 20u., stedelijk auditorium in de Garenstraat te Eeklo.Dia's van M.Boone, J.Cleppe, L.Goossens en R.De Lust.

Merelbeke. Eerste winteravond over "De Adders", door herpetoloog A.Van Hecke, om 20u. in de feestzaal Sint-Michielschool, Bergstraat Merelbeke.

Midden-Limburg. Diamontage "Kreet uit de Middellandse Zee", in het C.C. Termolen te Zonhoven om 20u. **Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide.** Voordracht met dia's: Mezenonderzoek in de provincie Antwerpen, om 20u. Lusthof te Halle-Kempem, door Prof. A.D'Hondt.

Waregem. Eerste winteravond in zaal "De Biest" te Waregem. Om 20.00 uur in zaal De Biest, Cineast Guido Withoek brengt ons 4 korte natuurfilms (video) op het doek. Tijdens de pauze worden er boterhammen aan democratische prijzen aangeboden. Natuurstand voorzien. -e- 23u.

Westland. Dia-avond "Het Zwin" door G. Burggraeve. Ingericht i.s.m. Groengroep Poperinge. Aanvang 20u stipt. Stadsschaal - Gasthuisstraat te Poperinge.

19

Antwerpen Zuid. Dia-avond door M.Slootmakers en H.Van der Veken over "Wintervogels in Zeeland" in het kasteel Steytelinck, Sint-Bavostraat te Wilrijk om 20u. -I- R.Vansevenant, tel. 457 97 51

Denderland. Spreekbeurt met diaprojectie door M. Boone: 1) "De delta van de Ebro en 2) "De Spaanse Pyreneeën" in Zaal "t Apostelken", Albrechtlaan te Aalst (tegenover kerk Mijlbeek) om 20u.

Gent. Werken op de spoorwegberm. Het hakhout mag meegenomen worden -v- aan de kerk van Merelbeke-

Flora om 9.30u. en 14u.-I- E.Van Renterghem en D.Danhieux. -m- klein hakgerief, werkhandschoenen.

Land van Waas Zuid. Voordracht "Insekten die staten bouwen" met dia's en materiaal uit de natuur, door M.Petit, entomoloog. -a- om 20u., stadsbibliotheek Sint-Niklaas, Heymanplein.

Maasland. Beheerswerken oude kanaalarm Lanklaar. -a- brugwachtershuisje om 9u. -I- M.Stevens. -m- zaag, bijltje. -e- 12u.

Nationale Werkgroep Botanica. Jaarvergadering, zie aankondiging elders in dit blad.

Turnhout. Beheerswerken Kijkverdriet Ravels, verwijderen houtopslag. -a- 9u. brug Ravels (noordkant) -m- (lies)laarzen, picknick, bijl, handschoenen -I- M.Swannet -e- 17u.

Waregem. Boomplantactie in samenwerking met het gemeentebestuur en de plaatselijke scholen. Tussen 9.30u en 11.30u worden er bomen geplant. Voor inlichtingen L. Kinds 091/83 63 61.

Wulp. Dia-avond over vogels door F.Van Bortel -a- 20u. Heischuur Oosthoven.

20

Antwerpen Centrum. Namiddagwandeling op zoek naar paddestoelen van het naaldhout. -v- boshuisje te Zoersel om 13.30u. -I- J.Schavey -m- loep, evt. paddestoelengids.

Bree. Herfstwandeling Bosbeekvallei. -v- 8u lokaal Bree, 8.30u Kerk Niel-bij-As. -I- J. Verstraeten. -m- verrekijker, laarzen, determinatiegidsen. -e- 11.30u Niel-bij-As.

Denderland. Winterwandeling in Osbroek, Gerstjens en Kluisbos. -v- Burg. Blankaertdreef (=zijstraat Parklaan) te Aalst om 14u. -I- P. Van den Bremt. -m- stevige wandelschoenen en kijker. -e- 17.30u.

Gent. Herfstwandeling rond de Kraenepoel te Bellem-Aalter -v- aan het schoolmuseum om 13.30u. of aan de kerk van Bellem om 14u. -I- J.Van den Haute.

Land van Waas Zuid. Tweede herfstwandeling in de vallei van de Durme -v- 13.30u. Sint-Niklaas, 14u. kerkje van Daknam.

Lier. VWG. Bezoek aan het Reigershof, vogelasiel te Berendrecht. -v- 13.30u station Lier. -I- de vogelasielhouders Jack en Juliette. -m- laarzen en verrekijker.

Meetjesland. Zeevogeltrek bekijken in Oostende. -v- markt van Eeklo om 13.30u. -I- M.Boone en E.Colpaert -m- laarzen, verrekijker en telescoop.

Netevallei. Averegtenwandeling. Maandelijks wandeling in wandelbos De Averegten te Hallaar -v- grote parking. Boonmarkt om 10u. -I- D.Van Tricht. -m- laarzen,verrekijker, -e- parking om 11.45u.

Rupelstreek. Meerdaalwoud herfstwandeling -v- 9u.

tribune Boom FC -I- H.De Ceulaer -m- paddestoelen-
gids, loep, eten en drinken voor 's middags -e- 17u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling in het Kluisbos. Aan-
dacht voor de vroege wintervogels in dit bos -v- par-
king recreatieoord Kluisbos om 14u. -I- N.De Smet en
W.Aelvoet -m- verrekijker, laarzen -e- 17.30u.

's Heerenbosch. Scheldewandeling in Klein Brabant
met Hendrik -v- 8u. Oudorp kerk -I- Fons.

24

Brugge. VWG-avond, Vlavicoprojecten, broedvogel-
inventarisatie, ornithologische diareeks in het chalet
Retorica te Sint-Michiels om 20u.

25

Lier. dia-avond over de Argonne door M. van Look en
G. Kesselaers. -a- 20.00u Clublokaal, Rolwagenstraat
10, Lier.

Mol. Diareportage in overvloedprojectie over de Shet-
lands door S.Smet, in het Sint-Jan Berchmanscollege
te Mol om 20u. Organisatie: Wielewaal + JNM Mol +
Biologieclub SJB Mol.

26

Bree. Dia-avond Spanje en Schotland. (Avifauna -
landschappen). Aanvang 20u Wielewaallokaal Bree =
tegenover Gemeentehuis (Grauwe Torenwal). -I- R.
Brusten. -e- 23u.

Klievit, Turnhout, Wulp. Jaarlijks gezellig samenzijn.
Eten, show, tombola, quiz voor amper 250F. Amuse-
ment verzekerd.

Kortrijk. Ledenavond en bestuursverkiezing. Persoon-
lijke uitnodiging volgt.

Maasland. Beheerswerken oude kanaalarm Lanklaar -
a- brugwachtershuisje om 9u. -I- M.Stevens. -m-
zaag, bijltje, -e- 12u.

Schelde-Leie. Diavoordracht over spinnen door
B.Goethals in de bovenzaal van het oud gemeentehuis
te Huise om 20u. stipt. Er is tevens een uitgebreide
boektentoonstelling -e- omstreeks 22.30u.

27

Antwerpen Zuid. Verkenningstocht langs AWW-bek-
kens van Oelegem en Broechem -v- met eigen wagens
aan het station van Oude God om 9u. Aansluiting
mogelijk aan de kerk te Oelegem om 9.20u. -I- L.Van
Schoor, tel. 353 09 77 en A.Wuyts, tel. 449 99 11

Brugge. Provinciale bustocht naar het Veerse Meer -v-
hoofdingang station Brugge om 8u. -I- R.Billiau -m-
laarzen, picknick, kijker, telescoop -e- Brugge 19.30u.

Fruitstreek. Wandeling in holle wegen te Straeten en
Kerkom. Samenkomst om 14u. stadhuis Sint-Truiden
-I- i.s.m. De Herk Heers.

Gent. Paddestoelenwandeling in H.Geestgoed te
Munte -v- aan de kerk van Schelderode om 14u. -I-
E.Van Renterghem

Klein-Brabant. Wandeling langs de Scheldeschorren
te Branst en Weert -v- kerk Branst (Bornem) om 14u.
-I- H.D'Hertefelt.

Kortrijk. Provinciale dag "Het Veerse Meer".

Lier. Beheerswerken in het Zomerklokjes-reservaat :
maaien van Liesgras. -v- 9u en 13u aan het Badhuis.
-I- Cl.Verhoeven en M. Vermijlen. -m- laarzen. -e-
- 17u ter plaatse.

Mandelstreek. Daguitstap naar het Zwin en omstreken.
-v- Polenplein te Roeselare om 9u.

Westkust. Provinciale uitstap naar het Veerse Meer -
Zuid-Beveland. -v- Oostende visserijschool 7u.,
Nieuwpoort Albertmonument 7.30u., Brugge hoofd-
ingang station 8u. Inschrijven vóór 17 nov. telefonisch
nr. 058/41 27 35 bij de leider, R.Billiau, De Panne -m-
laarzen, kijker, picknick.

Westland. Dagtocht Zwin en omstreken. -v- 8.15u
stadhuis Ieper. -m- Picknick, verrekijker, telescoop.

DECEMBER

2

Beveren. Mini-cursus: Praktisch milieubeheer in en om
het huis. Inschrijvingen tel. 03/775 34 18. -a- om
19.30u. in het oud gemeentehuis te Melsele. -I- C.De
Buyzer.

Stern. Winteravond. Algemene ledenvergadering. Dia-
reeks "Tussen water en wind". Samengesteld door de
Werkgroep Natuurbeheer. -a- 20u, Veldstraat 50,
Zevergem. -m- Eigen dia's over Stern-activiteiten
'88.

3

Bree. Audio-visual Ierland (landschappen - flora -
fauna). -a- 20u Auditorium van de bibliotheek Bree =
achter nieuw Gemeentehuis. -I- A. Steegmans. -e-
22u.

Gent. Werkdag op de spoorwegberm. Het hakhout mag
meegenomen worden -v- aan de kerk van Merelbeke-
Flora om 9.30u. en 14u. -I- E.Van Renterghem en
D.Danhieux -m- klein hakgerief, werkhandschoenen

Gent. "Rwanda en Burundi" door Henk Van Renter-
ghem, om 20u. in het Dienstencentrum Gentbrugge aan
de Braemkasteelstraat

Klein-Brabant. Beheerswerken in de Scheldeschorren,
ons Wielewaalreservaat te Hingene -a- Notelaerdreef,
parking aan de dijk te Hingene om 13u. Inlichtingen:

03/889 72 86 H.D'Hertefeldt. -m- kapmes, zeis,...

Maasland. Beheerswerken oude kanaalarm Lanklaar - a- brugwachtershuisje 9u. -l- M.Stevens -m- zaag, bijltje -e- 12u.

4

Antwerpen Centrum. Voormiddagwandeling op de Kuifeend. Samenkomst: kerk van Ekeren om 9u. -l- L.Benoy -m- kijker en/of telescoop.

Antwerpen Zuid. Autocartocht Veerse meer. Wie mee wil stort vóór 26/11/88 310, 270 of 230 F op pcr 000-0178083-88. -v- aan het station van Oude God om 8u. -l- C.Tytgat, tel. 449 50 24 (na 20u.) -m- enkele Guldens.

Brugge. Namiddagtocht educatief centrum Roksem. -v- station Brugge 13.30u. -l- F.De Scheemaeker -m- laarzen, kijker, telescoop -e- Brugge 18u.

Fruitstreek. Wandeling in en om Gelinden -v- 14u. kerk van Gelinden -l- i.s.m. Geschiedkundige Kring Sint-Truiden.

Kortrijk. Dagtocht naar Harchies. Verzameling om 8u. Veemarkt Kortrijk (rond punt), om 8.45u. afrit 27 Bernissart-Stambruges van de Waalse autoweg. 's Middags om 14u. zelfde afrit -l- J.M.Cottyn.

Krekenland. Halvedagtocht provinciaal domein te Wachtebeke -v- markt te Assenede om 8u. -l- R.De Smet -e- rond de middag.

Ninove-Geraardsbergen. Natuurexcursie in de Dender- en Markevallei te Overboelare (Geraardsbergen) en daarop aansluitend een bezoek aan ons reservaat "De Rietbeemd" -v- om 14u. aan de Denderbrug (aan de Majoor Van Lierdelaan) te Overboelare -l- G.Merlevede -m- laarzen en verrekijker -e- 18u.

Noorderkempem. Daguitstap Flevopolders-Oostvaardersplassen -v- Essen kerk 7u. -l- F.Broos -m- picknick. Inlichtingen tel. 667 29 62 - 667 33 83 -e- Essen 19.30u.

Schelde-Leie. Dagtocht naar de Merkemse Broeken met aandacht voor de overwinterende (roof)vogels -v- kerk Kruishoutem om 7u. of kerk Woumen om 8.30u. -l- W.Aelvoet -m- laarzen, verrekijker, telescoop, picknick -e- 16u.

Stern. Daguitstap naar de Polders en de Oostkust. Ganzen en waadvogels. -v- 10.30u Kerk Zevergem.

5

Mandelstreek. Ledenvergadering met verkiezing van een gedeelte van het bestuur. Daarop aansluitend een natuurfilm, in het Vormingsinstituut, Oostnieuwkerksesteenweg te Roeselare om 20u.

9

Klein-Brabant. Dia-avond over het arboretum te

Puurs, de Pyreneëën e.a., door J.Maes en F.Huysmans i.s.m. Davidsfonds Puurs -a- Parochiecentrum Puurs om 20u.

10

Brugge. Slaaptrektelling achterhaven Zeebrugge -v- station Brugge 14.30u., Dudzele café "Drie Zwanen" 15u. -l- F.De Scheemaeker -m- laarzen, kijker, telescoop -e- Brugge 18.30u.

Maasland. Beheerswerken oude kanaalarm Lanklaar - a- brugwachtershuisje 9u. -l- M.Stevens -m- zaag, bijltje -e- 12u.

Schelde-Leie. Beheerswerken in het Kordaal te Nokere. Begin: kerk Nokere om 8.30u. -l- L.Kinds 091/83 71 39 -m- laarzen -e- 12u.

Schelde-Leie. Reunie van de zomerreis naar de Savoie, diavoorstelling en Breugelmaaltijd. Inschrijven bij J.Vanheuverwijn op 091/84 43 82 -a- parochiezaal Hulstraat te Asper om 19u. Kostprijs volwassenen 250F, kinderen 125 F.

Westland. Dia-avond door eigen leden over de Spanjers 1988. Aanvang 20u stipt in het Jeugdstadion van Ieper.

11

Antwerpen Zuid. Ganzentocht naar de streek van Damme en bezoek aan Zeeuws-Vlaanderen. -v- met eigen wagens aan station van Oude God om 7.45u. Gids: P.Meire (bioloog) -l- R.Vansevenant, tel. 457 97 51 en W.Boeyckens, tel. 455 00 50 -m- picknick, veldkijker en/of telescoop.

Denderland. Overwinterende watervogels aan de Oostvaardersplassen in Nederland (Flevoland). -v- Aalst station om 7u (particuliere wagens). -l- G. Coene en F. Van Damme. -m- warme kledij, picknick voor een ganse dag, kijker en telescoop.

Gent. Winterse dagtocht naar de Braakman -v- aan het schoolmuseum op het Sint-Pietersplein om 9u. -l- D.Danhieux -m- picknick, telescopen

Land van Waas Zuid. 3de herfstwandeling: de pleistocene stuifzanden van Haasdonk -v- 13.30u. stadshuis van Sint-Niklaas, 14u. kerk van Haasdonk.

Lier. Daguitstap naar Ploegsteert en het Reutelbos. -v- 7.15u station Lier, 9u kerk Beselaere. -l- M. Rodts, -m- laarzen, verrekijker, knapzak, -e- 17u ter plaatse.

Meetjesland. Dagtocht naar de Westerschelde, Paulinahaven en Braakman -v- markt van Eeklo om 8u. -l- M.Boone en E.Colpaert -m- picknick, regenkledij en verrekijker. Wie 's middags mee wil verwachten wij om 13u. aan het chalet van de Braakman.

Schelde-Leie. Vogeltocht naar de moerassen van Harchies -v- markt Oudenaarde om 8u. -l- W.Aelvoet

-m- laarzen, verrekijker, telescoop -e- 18.30u.

14

Antwerpen Centrum. Diareeks: "Hobokense polder, een bedreigd moerasland van Blauwborst, Nachtegaal, Gevlekte Orchis en Groene Kikker, in de Keurveldsaal van de zoo te Antwerpen om 20u. I.s.m. de Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedschoon.

15

Midden-Limburg. "Vogels van bij ons. Hoe leer je ze kennen?" door J.Gabriels in het C.C. Termolen te Zonhoven om 20u.

16

Brechtse Heide i.s.m. Voorkampen. Dia-avond over Venezuela -a- 20u. Lusthof te Halle-Kempen -I- M.Van Beirs.

Denderland. Voordracht met diaprojectie "Bomen en hun verzorging" in Zaal 't Apostelken, Albrechtlaan te Aalst (tegenover kerk Mijlbeke). Sprekers: Arthur De Haec, specialist boomverzorging, Paul Geeroms, landbouwingenieur.

Krekenland. Voordracht: "Vogels van Bourgoyen-Os-semeersen" door Dhr. Van de Stichel (dia's) in het Landbouwershuis te Assenede om 20u.

Meetjesland. Fauna en flora van Extremadura en de Coto Doñana (Spanje) door Marc en Marijke Boone in het stedelijk auditorium in de Garenstraat te Eeklo om 20u.

Noorderkempen. Dia-avond: 1.Paddestoelen, 2.Nationale parken der Pyreneeën door A.Huysmans (Bornem) in het Gildenhuis te Essen om 20u. Tel. 667 29 62 of 667 33 83

17

Antwerpen Zuid. Lesavond door P.Stryckers over het thema "Natuurbos" in het kasteel Steytelinck, Sint-Bavostraat te Wilrijk om 20u. -I- R.Vansevenant, tel. 457 97 51

Gent. Werkdag op de spoorwegberm. Het hakhout mag meegenomen worden -v- aan de kerk van Merelbeke-Flora om 9.30u. en 14u. -I- E.Van Renterghem en D.Danhieux -m- klein hakgerief, werkhandschoenen

Klein-Brabant. Beheerswerken in de Scheldeschorren en hakselen van hout -a- Notelaerdreef, parking aan de dijk te Hingene om 13u. Info: 03/889 72 86 H.D'Hertefelt

Ninove-Geraardsbergen. Dia-avond over reptielen en amfibieën, om 20u. in zaal De Pallieter te Outer (Ninove)

Schelde-Leie. "De vogelrijkdom van de Shetlands" door G.Mornie. Première van een nieuwe diareeks met spetterende vogelopnamen -a- oud gemeentehuis te

Huise om 20u. stipt.

'sHeerenbosch. Koffietafel met uilenwandeling -v- 16u. Drijtoren Opdorp, 16.15u. Mariekerke kerk. Koffietafel: 18u. Drijtoren Opdorp -I- Mark

Westkust. Wandeling door de Broeken -v- Noord-schote kerk om 14u. -I- R.Debruyne -m- laarzen en verrekijker.

Wulp. Dia-avond met eigen werk om 20u in de parochiezaal te Schoonbroek (Retie).

17-18

Denderland. Waterwildtellingen. Contacteer F. Schoeters (052/21 16 13) voor praktische afspraken.

18

Beveren. Daguitstap naar Zeeland -v- 8u. op de markt te Beveren -I- C.De Buyzer -m- drank, verrekijker, eten

Bree. Uitstap Maas- en Grindgaten. -v- 8u. Wiele-waalokaal Bree, 8.30u. Kerk Kessenich. -I- F. Verstraeten. -m- verrekijker, telescoop, determinatiegidsen. -e- 12u. Kessenich.

Brugge. VWG-watervogelteldag in de achterhaven -v- Dudzele-Dorp café "Drie Zwanen" om 9u. -I- F.De Scheemaeker -m- laarzen, telescoop, kijker -e- 12u.

Klein-Brabant. Wandeling in Eikevliet -v- kerk Eikevliet 14u. -I- G.Hielegems

Kortrijk. Voormiddagtocht in de Gavers (Harelbeke). Verzamelen om 9u. op de parking langs de Stasegem-sesteenweg -I- F.Deckers

Lier. VWG. Tocht naar Groot Buitenschoor, Bocht van Bath, Kreekraksluizen. -v- 8u. station Lier. -I- Fr. Garcia. -m- warme kledij, verrekijker, laarzen, knapzak.

Mandelstreek. Daguitstap naar Uit- en Meetkerke -v- Polenplein te Roeselare om 9u.

Merelbeke. "Op zoek naar wintergasten": dagtocht aan de Oostkust met bezoek aan het Zwin -v- om 8u. in Merelbeke-Centrum of om 9u. op de parking van het Zwin -I- G.De Meulemeester -m- verrekijkers, gids en laarzen.

Mol. Zandputtentocht langs de Molse plassen. Halve-dagtocht met de auto -I- J.Sas -v- kantoren Sibelco (beneden aan brug Mol-Donk) om 9u.

Netevalllei. Averegtenwandeling. Maandelijks wandeling in wandelbos De Averegten te Hallaar -v- Grote parking Boonmarkt om 10u. -I- D.Van Tricht -m- laarzen, verrekijker -e- parking om 11.45u.

Stern. Wandeling door de Scheldemeersen te Eke. -v- 9u. Scheldebrug te Eke. -I- M. Van Beirs, K. De Coninck. -e- 12u.

Waregem. Vroege morgentocht met als thema: "Winter in Harchies" we kijken uit naar pleisterende eensdsoorten, zaagbekken en overwinterende vinkachtigen

en lijsterachtigen. - v - 7u Cultuurcentrum Waregem. - l - G. Delsoir : tel. 091/83 68 50 J.M. Van de Meer-schaut. - m - verrekijker, telescoop, vogelgids, laarzen. NB : er wordt kostendelend gereden afspraak a/h K.C. - e - 12.30u Waregem.

Westland. Dagtocht Uitkerke en Meetkerke, waarnemen van wintervogels o.a. Ganzen. - v - Stadhuis Ieper 8.15u stipt. - l - J. Carpentier. - m - picknick, verrekijker, telescoop.

26

Lier. Halve dag uitstap naar Kruiskensberg. - v - 13.30u station Lier, 13.45u parking Kruiskensberg. - m - laarzen.

JANUARI

8

Antwerpen Zuid. Vogelobservatie te Bath en de Kreekrak -v- met eigen wagens aan het station te Oude God om 8.30u. of om 13u. aan het cafeetje te Bath. Gids: R.Deman, tel. 645 46 65. -l- W.Boeyckens, tel. 455 00 50

Bree. Nieuwjaarswandeling Itterbeekvallei. - v - 8.30u lokaal Bree, 9u parking Pollismolen Opieter-Bree. - l - Wielewaalbestuur. - m - laarzen, verrekijker, determinatiegidsen. - e - 12u Pollismolen.

Mol. Wandeling naar de Riebos. Aandacht voor de noordelijke overwintelaars (ganzen e.a.) -v- De Maat (brug sas 3 kant Mol) om 13u. -l- J.Wijnants

Schelde-Leie. Nieuwjaarstocht naar de Braakman en de Westerschelde -v- kerk Petegem-Deinze om 7.30u. -l- D.Packet -m- laarzen, picknick, verrekijker, telescoop -e- 16u.

Waregem. Traditionele Nieuwjaarstocht in het Kluisbos te Kluisbergen. - v - 14u Cultuurcentrum Waregem, 14.30u parking zwembad recreatieoord. - l - bestuursleden. - m - laarzen of stevige wandelschoenen. - e - 18u.

9

Wulp. Winterwandeling in de Liereman. - v - 9u aan de Broederspleinen te Oud-Turnhout. - l - W. Machielsen. - m - laarzen, verrekijker. - e - 12u.

Afdeling Mechelen

12 nov. Op zoek naar Rietganzen in Noord-Brabant, o.l.v. J.Kiebooms. Vertrek om 8u. Stationsstraat, lunchpakket meebrengen.

27 nov. Vogels in de haven, o.l.v. H.Franken. Vertrek om 8.30u. Stationsstraat, einde 12u.

9 dec. Vergadering Atlasproject in lokaal Den Halm 20u.

11 dec. Waterplassen rond Mechelen o.l.v. J.Kiebooms. Vertrek om 8.45u. Stationsstraat, einde 12u.

17 dec. "Onze leden in Hongarije" lokaal den Halm 20u.

WERK OP DE PLANK

Nationale Werkgroep Botanie

Op 19 november gaat de jaarvergadering door in het lokaal van afdeling Lier, Rolwagenstraat 10 te Lier (een zijstraat van de Antwerpsestraat die van de Grote Markt naar het station loopt).

9.30 u.: verwelkoming, 10 u.: plechtige feestrede door de voorzitter, Karel De Waele, naar aanleiding van het 10-jarig bestaan van de werkgroep, 10.15 u.: uiteenzetting met dia's:

- "Resultaten van 10 jaar floristisch onderzoek in de Westhoek" door Marc Leten.

- "Algemene schets over de holle wegen in Limburg" door Luc van Allemeersch.

Tijdens de middag kan de meegebrachte knapzak

aangesproken worden. Kruidentee en koffie kunnen gratis bekomen worden, andere dranken zijn aan een schappelijke prijs te verkrijgen.

Na het eten wordt het jaarprogramma 1989 samengesteld. Personen die in de onmogelijkheid verkeren om aan de vergadering deel te nemen, kunnen hun voorstellen ook schriftelijk of telefonisch aan ondergetekende richten. Na de vergadering bestaat de mogelijkheid dia's van planten of mensen te tonen (op voorhand verwittigen aub) of vragen te stellen over meegebracht herbariummateriaal. Einde ±17 u.

André De Jonghe, Mijlstraat 179, 2570 Duffel
(015/31 62 99)

VAN AALSCHOLVER TOT ZEIS

"De laatste zomer van het Panneweel"

Onder dit motto organiseerden afdeling Land van Waas-Noord en ABLLO een ludieke actie tegen de onverantwoorde houding van planners en beleidsmensen in de Ruilverkaveling Meerdonk.

De werken van deze omstreden ruilverkaveling lopen op hun einde maar waakzaamheid blijft geboden tot de laatste dag, zeker als werken gebeuren zonder bouwvergunning.

Door het bouwen van een nieuwe duiker wil het comité de afwatering verbeteren in de hele Turfbankenpolder. Op 200 m van deze duiker ligt het Panneweel in dezelfde zandige polder. Gevreesd wordt dat door daling van het grondwaterpeil het Panneweel 's zomers zal droogvallen met nare gevolgen voor de waardevolle drijftillen.

Deze, nochtans natte, zomer was het waterpeil trouwens reeds uitzonderlijk laag.

De actie op 25 juni jl. kende een onverwacht succes: ongeveer 200 natuurliefhebbers van allerlei Wase verenigingen waren komen opdagen met borden, vlaggen, tenten en muziek. Een vijftiental boeren met zware tractoren en drijfmesttanks kwamen echter de rust verstoren zodat de politie moest ingrijpen. Door hun brutaal optreden hadden ze wel de actie een onverwachte publiciteit gegeven: alle dag- en weekbladen schreven er dagenlang over. De reacties bleven niet uit. Zelfs de burgemeester van Sint-Gillis-Waas, die zich totdan toe afzijdig had gehouden in de hele natuurbeschermingsproblematiek van de Ruilverkaveling Meerdonk, zette zich nu persoonlijk in om een oplossing voor het Panneweel te zoeken. Dit gaf dan uiteindelijk als resultaat dat er nog enkele bijkomende werken zullen gebeuren om het Panneweel te beschermen tegen ontwatering.

Wielewaal en ABLLO betwijfelen of de voorgestelde werken veel zullen baten. Wijzigingen in de waterhuishouding manifesteren zich soms slechts na jaren, maar dan is de situatie nog moeilijk recht te zetten.

Fuiven voor natuurbehoud

Zoals je misschien weet, heeft de Wielewaalafdeling "Nete en Aa" het afgelopen jaar diverse percelen aangekocht in Geel-Larum en Geel-Zammel. In dit laatste geval, in samenwerking met het C.C.B.V. Het betreft waardevolle hooilandjes, die als reservaat beheerd worden. De Natuurgidsen van Geel willen ook hier hun duit in het zakje doen. Daarom organiseren ze op 25/11/88 een fuif in het Gasthuishoeve te Geel-St.Dymphna. De festiviteiten vangen aan om 20 uur. U komt toch ook?

Beheersovereenkomst met de gemeente Bilzen.

Woensdag 7 september had op het Bilzens stadhuis de ondertekening plaats van de beheersovereenkomst van 2 kleine natuurreservaten.

Namens de gemeente Bilzen, die eigenaar is van beide percelen, ondertekende de heer Johan Sauwens, burgemeester, en mevrouw Frieda Brepoels, schepen voor leefmilieu het contract.

Anderzijds waren het de heren Louis Smeets, voorzitter, en Jaco Vangronsveld, bestuurslid van Wielewaal Zuid-Limburg, die de huurovereenkomst ondertekenden namens De Wielewaal.

Beide natuurgebieden waren reeds eerder in beheer gegeven aan onze afdeling. De huurovereenkomst werd echter aangepast en de termijn aanzienlijk verlengd, namelijk van 3 jaar naar 27 jaar.

De betreffende gebieden zijn:

1° Een weiland van 1ha 7a 80ca gelegen langs de Demer in de Katteberg te Bilzen.

2° Een heidevlakte van 3ha 71a 00ca gelegen op het Stokerijveld te Hoelbeek - Bilzen.

O. Comhair.

Nu we toch aan het vieren zijn...

In 1959 al werd de "Korhaan" een Wielewaalreservaat. Volgend jaar is dat 30 jaar geleden, naar Belgische normen al een respectabele ouderdom. Kunnen we toch zo maar niet voorbij laten gaan. Daarom sloten we zopas een overeenkomst voor een nieuwe aankoop van percelen bos, samen 0,5 ha groot. Ze liggen op de oostelijke uitloper van het landduin, de ruggraat van het reservaat, en grenzen aan het landgoed "de 600" dat in de jaren '60 eveneens Wielewaalreservaat was. We willen de Corsicaanse Dennen op deze percelen kappen zodat ook hier terug een glooiende heide kan ontstaan. Dit blijkt helemaal niet zo moeilijk. Het bos dat vorig jaar gekocht werd, is de winter gekapt en op dit golvend terrein zijn deze zomer spontaan duizenden heideplantjes ontkiemd. Binnen enkele seizoenen hebben we hier al een mooi bloeiend heideveld. Ook vonden we al jonge Brem en Heidespurrie. Of hoe een monotone exotenplantage terug een typisch Kempisch uitzicht krijgt. We hopen dat die evolutie op de 2 nieuwe percelen even vlot zal verlopen. Keerzijde van de medaille: de grondprijzen zijn hier eerder hoog. Wie het lustrum van een van onze oudste reservaten mee wat kleur wil geven, kan dit doen door storting van een gift op rek.nr. 000-0319785-73 van de Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout, met vermelding "uitbreiding De Korhaan".
Gie Luyts, conservator.

GOED OM TE WETEN

De Leeuwse Natuurvrienden richten in: Voordracht "wegbermen en hun beheer".

Op vrijdag 25 november 1988 om 20 u. in de Parochiezaal van Oudenaken (St.-Pieters-Leeuw - 15 km ten westen van Brussel - plaatselijke bewegwijzering).

Diavoordracht over de wegbermen en hun beheer door dhr. Heemsbergen, specialist wegbermbeheer aan de universiteit van Wageningen (Nederland). Zowel het belang van de wegbermen voor de natuur en ons landschap, de verschillende aspecten van het alternatief wegbermbeheer, de ervaringen in Nederland als de situatie in Vlaanderen (met o.a. de lokale toestand als voorbeeld) komen aan bod. Nadien is er mogelijkheid tot vragen en discussie.

Organisatie: de Leeuwse Natuurvrienden (vereniging voor milieu-educatie en natuurbescherming) in het kader van de Culturele Veertiendaagse van de gemeente Sint-Pieters-Leeuw.

Medewerking gevraagd: JNM - Dagvlinderproject

Dat het niet goed gaat met onze dagvlinders, hoeft geen betoog. Van alle Belgische soorten is nog slechts 1 op 4 vrij algemeen te noemen. Een twintigtal soorten zijn gedurende deze eeuw reeds uitgestorven! De bestaande verspreidingskaarten zijn bovendien onvolledig en reeds verouderd.

Daarom start de Vieze-Beestjes-Werkgroep van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM) met een inventarisatie van het huidige dagvlinderbestand. De bedoeling is zo veel mogelijk (juiste!) informatie te verzamelen om zo een up-to-date verspreidingsatlas van de Belgische dagvlinders te kunnen publiceren. Waarnemingsformulieren kan men verkrijgen door te schrijven naar (liefst in groep via uw afdeling bestellen en postzegel van 13 F bijvoegen): JNM-Dagvlinderproject, t.a.v. I.Christiaens, Herlaarhof 3, 1840 Eppegem, tel. 02/252 47 65, of JNM-Dagvlinderproject, t.a.v. ViezeBeestjesWerkgroep, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent, tel. 091/23 47 81

Zoekertje

Te koop: teleobjectief Minolta 500 mm F8. Zeer compact en goede kwaliteit, in perfecte staat. Vraagprijs: 12.500 F.

P.Boesman, Flamingostraat 13, 9000 Gent. Tel. 091/22 13 07

Voor dienstplichtige biologen ...

Jaarlijks doen er zich een honderdtal botsingen met vogels voor, waarbij Belgische militaire vliegtuigen betrokken geraken. Dit is een niet te verwaarlozen problematiek als men weet dat deze incidenten dikwijls de toestellen voor controle immobiliseren en soms zelfs ernstige schade berokkenen.

Om het impact van deze aanvaringen te minimaliseren, heeft de Belgische Luchtmacht in dit kader verscheidene maatregelen getroffen (landbouwbeperkingen in de omgeving van vliegbases, permanente opvolging van de vogeldichtheid o.a. door radar, identificatie van de vogelsoorten bij deze botsingen, ...)

Wenst U Uw militaire dienst als reserveofficier te volbrengen, bent U geïnteresseerd in ornithologie en houder van een universitair diploma (biologie, landbouwingenieur, ...) dan bestaat bij de Luchtmacht de mogelijkheid Uw vorming en interesse als dusdanig te ontplooien.

Mocht deze vorm van militaire dienst U aanspreken, schrijf dan naar volgend adres:

Generale Staf van de Luchtmacht, Secretariaat van de Sectie Lucht- en Fysieke Veiligheid, Kwartier Koningin Elisabeth, Eversestraat, 1140 Brussel

Symposium "Invertebraten van België". Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 29, 1040 Brussel op 25 en 26 november 1988.

Een 80-tal voordrachten worden gehouden tijdens 3 parallele sessies. Afzonderlijke sessies zijn gewijd aan faunistiek, cartografie, bio-indicatoren ... Daarnaast zijn een 40-tal posters te zien.

Inlichtingen: Secretariaat Symposium. Tel. 02/648 04 75, toestel 302.

JNM-Congres

Van dinsdag 27 tot en met zaterdag 31 december vindt in het Don Bosco Ontmoetingscentrum, Zwaluwstraat 6 te Kessel-lo (bij Leuven), het jaarlijks Congres van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming plaats. Het thema is dit jaar "Verkeer en Milieu".

Ter gelegenheid van 30 jaar jeugdbond in Vlaanderen (de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie werd in 1958 opgericht), wilt de JNM zoveel mogelijk oud-leden van BJN en wielewaaljongeren, uitnodigen op de bonte avond vrijdag (30 december). Omdat vele van die "ouwe sokken" onbekend of verhuisd zijn, wordt momenteel gewerkt aan een inventaris ervan. Daarom

vraagt de JNM aan iedereen die zulke ouwe sokken kent om namen en adressen door te geven aan het JNM-ledensekretariaat (adres hieronder).

Het programma voor de laatste dag ziet eruit als volgt:
14.00-14.30 Verkiezingsuitslag en voorstelling nieuw hoofdbestuur

14.30-15.30 Werkgroepjes rond deelproblematieken van het thema

(ring rond Antwerpen, loodvrije benzine, TGV,...)

15.30-16.00 Voorstelling van de besluiten

16.00-17.00 Afscheidstoespraak van Daniël Huisseune, na zes jaar dienst als gedetacheerde leerkracht

17.00-18.00 Afscheidsviering Ouwe Sokken 1988

18.00-19.30 Avondmaal

19.30-22.00 Debat over "Milieu en Mobiliteit" met alle betrokkenen

22.00-.... Vrij podium en fuif

Er is overnachtingsmogelijkheid en men vraagt 100 F. voor de maaltijd en 150 F voor eten + overnachting. Meer inlichtingen en inschrijving (voor 1 december) op het JNM-sekretariaat, Kortrijksepoort 140, 9000 Gent (091/23 47 81).

Boekbespreking

Insektenbeheer - Gewenst beheer van sterk door de mens beïnvloede levensgemeenschappen, zowel in het landelijk als in het stedelijk gebied.

A. Koster. Utrecht, KNNV, 1988 - 112 blz. 300 F.

Insektenbeheer is de titel van een nieuwe wetenschappelijke mededeling (nr. 187) die de KNNV heeft uitgegeven in samenwerking met de Adviesgroep Vegetatiebeheer (Nederlands Ministerie van Landbouw en Visserij) waaraan de auteur verbonden is.

Nu is insectenbeheer een enigszins verkeerd gekozen term want ook andere ongewervelden (duizenden miljoenpoten, slakken, enz.) komen wel ter sprake en met name aan spinnen wordt nogal wat aandacht besteed. Maar goed, in hoofdzaak gaat het dus wel over insecten; kevers, wantsen, vlinders en vooral wespen en bijen die het bevoorrechte studieobject van de auteur uitmaken.

Het boek handelt niet in de eerste plaats over echte natuurgebieden en -reservaten maar over die terreinen die door de mens meestal sterk beïnvloed worden, nl. wegbermen, spoorwegterreinen, kanaaloevers, sloten, dijken, houtwallen, ontgrondingen, het stedelijk gebied enz. In Nederland gaat dit over een gezamenlijke oppervlakte van 200.000 à 250.000 ha. Nu trekken heel wat natuurliefhebbers hun neus op voor dergelijke terreinen, omwille van het artificiële karakter, maar het blijkt dat ze dikwijls, zowel op floristisch als op entomologisch vlak, heel wat rijker zijn dan sommige echte natuurgebieden en zeker in vergelijking met landbouwgebieden.

In een eerste deel gaat de auteur uitvoerig in op de vooral entomologische betekenis die voormelde terreinen kunnen hebben. Dit wordt overvloedig gestoffeerd met literatuurverwijzingen. Verder weidt de auteur uit over enkele theoretische begrippen i.v.m. de eilandtheorie en de verspreiding van soorten en bekijkt hoe de besproken terreintypes al dan niet in die theorieën gekaderd kunnen worden. Dit hoofdstuk wordt afgerond met enkele beschouwingen rond de betekenis van de entomofauna in het ecologisch systeem van zowel natuur- als cultuurgebieden (hun rol i.v.m. decompositie, bestuiving en biologische bestrijding). Een tweede gedeelte behandelt het "habitat" van de ongewervelden, de omgeving waarin ze leven, de vegetatie, maar ook onbegroeide terreinen en zelfs muren, trottoirs e.d. Een aantal factoren die invloed hebben op de verscheidenheid aan insectensoorten, worden toegelicht. Vooral de vegetatiestructuur komt in dit deel ter sprake. Dit laatste aspect krijgt tot nog toe te weinig aandacht bij het beheer van natuurterreinen, wegbermen enz. Ruigtekruidenvegetaties worden teveel miskend. Er wordt in de eerste plaats gestreefd naar een vergroten van de floristische rijkdom, in veel gevallen wel begrijpelijk als men de situatie bekijkt van waaruit men moet vertrekken. Dit gaat echter dikwijls ten koste van een gevarieerde vegetatiestructuur, wat dan weer nadelig is voor de ongewervelden. Speciaal de spinnen krijgen in dit verband aandacht.

Het volgende hoofdstuk is gewijd aan het beheer van de entomofauna met speciale nadruk op het maai-beheer (en de weerslag ervan op de vegetatiestructuur). Maar ook de invloed van ingrepen zoals branden, begrazen, gebruik van mest en pesticiden, worden geëvalueerd.

Als besluit geeft de auteur een aantal richtlijnen, naar beheerders en beleid toe, om te komen tot een rijkere en meer gevarieerde entomofauna.

Het geheel wordt afgerond met een wel erg uitgebreide bibliografie (meer dan 40 bladzijden !)

De auteur schat het aantal soorten invertebraten in Nederland op ruim 25.000 (waarvan er slechts 3 wettelijke bescherming genieten). Onmogelijk dus om voor elk van deze soorten een beheer uit te stippelen. Daarvoor is de kennis nog te summier en wat voor de ene soort optimaal is, is voor de andere nefast. De auteur wil alleen de aandacht vestigen op een aantal punten die de entomofauna in zijn globaliteit ten goede kunnen komen. Hij richt zich hierbij in de eerste plaats tot de beheerders van natuurterreinen met een sterk antropogeen karakter (waaronder ook een aantal Wielewaalreservaten kunnen gerekend worden zoals Mandelhoek, Mechels Broek en 't Spoorlijntje). Maar ook voor meer oorspronkelijke natuurreservaten, vooral deze waar begrazings- of maai-beheer wordt toegepast, kan het lezen van dit werk heel wat inzichten bijbrengen.

Gie Luyts

voor comfortabel loopgemak,
kilometers lang...

...door mensenhanden gemaakt.

100% echt rubber. Helemaal met de hand vervaardigd.

warmte-isolatie. Verkrijgbaar in de speciaalzaken.

Prima modellen om comfortabel te wandelen, te vissen en te jagen zonder uit te glijden. Met een duurzame voering van waterproof nylon of een dikke acryl-laag (model Gabion) voor optimale

Een topper: Benyl' Sport (hierboven), voorzien van een anti-slip zool en nylon voering. Ideaal voor de jacht, wandeltochten, week-endjes buiten en om te vissen.

Bellastic. De beste werving om comfortabel te wandelen. Zelfreinigende anti-slip zool. Superstevig en heel gemakkelijk, omdat de hiel extra gesteund wordt.

1895,-

Chantebelle. Dezelfde kwaliteiten als Benyl' Sport, maar dit model is speciaal ontworpen voor vrouwen en kinderen.

1595,-

Alaska (Super Gabion). Top model van het Aigle gamma. Hogere versie van de Gabion voorzien van een variabele sluiting voor dikke kuit.

Gabion. Door luchtkamers geïsoleerde zool. Dikke acrylvoering. Bruine boord in schuimrubber voor een betere fitting en sluiting van de laars. Voor jagers, vissers, wandelaars en wintersport.

Nemrod. Dezelfde kwaliteiten als Bellastic. Vetersluiting bovenaan. Met versterking in zool voor een betere steun.

Roncière. Warmtelaars in slush met acrylvoering blijft soepel tot -30°C . Het enige model uit het Aigle gamma dat niet door mensenhanden gemaakt is.

Uitbreiding van ons gamma:

Laarzen, lieslaarzen, geïsoleerd schoeisel en regenkledij.

Telescoop Optolyth TBS-80

Statieven Manfrotto

COUNTRY LINE VAN AIGLE

jean binon

AIGLE is de signatuur van een collectie kleding, laarzen en accessoires voor al wie van natuur en buitenleven houdt. Klaar om te behagen.

All Weather mantel: 2295,-

Waxed Coat (Marquis): 5950,-

NIEUWE UITGAVEN

- Straka e.a., 1987. *Führer zur Flora von Mallorca*. Viertalig Duits, Engels, Spaans, Frans. Stuttgart, G.Fisher Verlag. 216 blz. 960 F.
- Kunkel G., 1987. *Die Kanarischen Inseln und ihre Pflanzenwelt*. 2.Auflage. Stuttgart, G.Fisher Verlag. 202 blz. 995 F.
- Fry C.H., S.Keith, E.K.Urban, 1988. *The birds of Africa. Volume 3*. London, Academic Press. 611 blz. 5475 F.
- Summers-Smith J.D., 1988. *The sparrows*. Calton, T. & AD. Poyser. 342 blz. 1640 F.
- Ripley S.D., 1984. *Rails of the world*. Portfolio edition, Washington, Smithsonian. 2623 F.
- Briffet C., 1986. *A guide to the common birds of Singapore*. Singapore, Singapore Science Center. 160 blz. 485 F.
- Ali S., 1986. *Field guide to the birds of the Eastern Himalayas*. Oxford University Press. 265 blz., 1190 F.
- Smythies B.E., 1986. *The birds of Burma*. Hampshire, Nimrod Press. 432 blz., 4280 F.
- Weidemann H.J., 1988. *Tagfalter Band 2. Biologie, Oekologie, Biotopschutz*. Melsungen, Neumann-Neudamm. 372 blz., 995 F.
- Nitsche G., H.Plachter, 1987. *Atlas der Brutvögel Bayerns 1979-1983*. München, Ornithologische Gesellschaft in Bayern, Bayerisches Landesamt für Umweltschutz. 269 blz., 1050 F.
- Buise M.A., F.L.L.Tombeur, 1988. *Vogels tussen Zwin en Saeftinghe. De avifauna van Zeeuws-Vlaanderen*. Middelburg, N.R.I. 360 blz. 850 F.
- SOVON, 1987. *Punt-Transsectellingen van wintervogels 1983-'84*. 154 blz., 895 F.
- SOVON, 1987. *Punt-Transsectellingen van wintervogels 1984-'85*. 152 blz., 795 F.
- Boutet J.-Y., e.a., 1987. *Atlas des oiseaux nicheurs d'Aquitaine 1974-1984*. Bordeaux, Centre Régional Ornithologique Aquitaine Pyrénées. 241 blz., 998 F.
- Breitenbach J., F.Kränzlin, 1984. *Pilze der Schweiz. Band I: Ascomyceten. Band II: Nichtblätterpilze*. Luzern, Verlag Mykologia. 2 delen samen 8970 F.
- Snow B. & D., 1988. *Birds and berries, a study of an ecological interaction*. Calton, T. & AD. Poyser. 268 blz., 1220 F.
- Dupont J.E., 1971. *Philippine birds*. Delaware Museum of Natural History. 480 blz., 2960 F.
- Pölking F., 1988. *Naturfotografie '88-'89*. Greven, Kilda-Verlag. 120 blz., 1450 F.
- Schmidt E., 1988. *Das Blaukehlchen*. NBB nr. 426. Wittenberg Lutherstadt, A.Ziensen Verlag. 76 blz., 189 F.
- Gooders J., 1988. *Where to watch birds in Britain and Europe*. London, Christopher Helm. 254 blz. 755 F.
- Pyle P., e.a. 1987. *Identification guide to North-American passerines*. Bolinas, Slate Creek Press. 278 blz. 1495 F.

Bomenposter

Zopas gaf de Vlaamse Bosbouwvereniging een poster met "Inheemse Bomen" uit naar aanleiding van haar promotiecampagne ter bevordering van het gebruik van inlandse boomsoorten en de 10-jarige jubileumviering van de Week van het Bos.

Waarom deze bijzondere aandacht voor autochtone boomsoorten?

Allereerst zijn zij in evenwicht met de standplaats: zij zijn bestand tegen de heersende klimaatsextremen en bieden maximaal weerstand tegen ziekten en insectenaantastingen. Op natuurbehoudsvlak vormen zij interessante bosgezelschappen met een rijke begeleidende flora en fauna. Bovendien kunnen zij een belangrijke economische functie vervullen. Alle dus zeer grondige redenen om het gebruik van onze streekeigen bomen bij bosaanleg en -verjonging te stimuleren.

Deze poster, formaat 60 x 90, kan enkel besteld worden bij de VBV, Geraardsbergse Steenweg 267, 9231 Gontrode, door storting van 200 F. (incl. verzendingskosten) op rekeningnr. 448-3605351-56.

Exotische natuurreizen

onder leiding van J.L. Busschaert (lic. A1911)

Sri Lanka: parel van het Oosten. 15-daagse rondreis. Richtprijs: 49.000 F. Periode: 14/2 - 2/3 en 27/10 - 12/11/89.

Kenya: ornithologische safari. 13-daagse rondreis. Richtprijs: 79.500 F. Periode: 29/4 - 14/5/89.

Tanzania / Kenya: grote safari. 13-daagse rondreis. Richtprijs: 115.000 F. Periode: 9/9 - 24/9/89. Tanzania + Kenya - kustverblijf mogelijk: 95.000 F. Uitbreiding Seychellen mogelijk.

Ecuador: Z.-Amerika in een notedop. 18-daagse rondreis. Richtprijs: 97.000 F. Periode: 29/6 - 20/7/89. Uitbreiding Galapagos-eilanden mogelijk.

Zimbabwe-Botswana: in het spoor van Livingstone. Exclusieve natuurreis met als hoogtepunt de Victoria-watervallen en de Okavangodelta. 14-daagse rondreis. Periode: 7/10 - 22/10/89. Nog geen prijs bekend

Nadere inlichtingen en een gedetailleerd programma verkrijgbaar bij J.L. Busschaert. Tel. 03/774 37 77. Gesponsorde diamontages in overvloed over deze en andere bestemmingen kunnen besproken worden voor een verenigingsactiviteit.

WIELEWAAL

Jaargang 54 - november 1988

H. FRANCKX. 35 jaar reservatenwerking	209
W. PAULUSSEN. Hoe het begon	211
G. LUYTS. Evolutie van het terreinbezit van onze vereniging.	212
G. VAN GUCHT, G. VERBEKEN. Zoetwaterschorren en -slikken	214
H. MEES. Natuurreservaat „De Scheldeschorren aan de Notelaer”	217
J. D'HOLLANDER. Akkers en akkeronkruiden	222
A. MERTENS. De broedvogels in 1988 in de vloeiveiden te Lommel-Kolonie	225
P. VAN DEN BREMT. Ruderaalterreinen: Natuurgebieden tegen wil en dank?	228
S. TYS. Bosbeheer in natuurreservaten	237
P. PRINSEN. Graslanden	241
R. WILLOCKX. U zei, water?	244
M. SMETS. Heide, ven en veen	247
J. GABRIELS, L. SMEETS. De Kevie - een natuurreservaat van de Wielewaal in het park van de oostelijke Jeker te Tongeren	252
Voor u gesprokkeld	261
Verenigingsberichten	263
Werk op de plank	269
Van Aalscholver tot Zeis	270
Goed om te weten	271

Titelblad: De Blauwborst, broedvogel van o.a. Scheldeschorren aan de Notelaer en te Vlassenbroek, Steenbeemden, Liereman en Tikkebroeken

Foto: G. Mornie